સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની સરલ વિધિ

અનેક ચિત્રોની સાથે

(સાથે– સાથે ચૌમાસી, પકખી અને દૈવસિક પ્રતિક્રમણની વિધિઓ પણ આપી છે.)

મિથ્યા મે દુષ્કૃતં
હું ક્ષમા માગું છું

–: સંયોજક અને સંપાદક :–

પૂ. આચાર્ય શ્રી યશોદેવસૂરિજી

શ્રી મુક્તિકમલ જૈન મોહનમાળા પુષ્પ-૬૯

સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની

સરળ-સળંગ વિધિ, ૪૨ ચિત્રો સાથે

卐

[આ નવમી આવૃત્તિમાં પણ ચોમાસી, પક્ખી અને દેવસી પ્રતિક્રમણ થઈ શકે તેની પણ સમજ આપી છે.]

*

* વાંચતા જાવ અને પ્રતિક્રમણ થતું જાય, એ રીતે સૂત્રો વગેરે આપ્યું છે.
* જરૂરી સૂત્રોની સમજણ પણ આપી છે.

સંપાદન અને સંકલનકાર—

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજય યશોદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ

(ભૂતપૂર્વ મુનિશ્રી યશોવિજયજી)

વિ. સં. ૨૦૫૭ * કિંમત રૂા. ૩૦=૦૦

❑ પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રી મુક્તિકમલ જૈન મોહનમાળા
ઠે. રાવપુરા, કોઠીપોળ, નંદકુંજ,
મું. વડોદરા (ગુજરાત)

❑ અન્ય પ્રાપ્તિસ્થાનો :

(૧) જૈન સાહિત્ય મંદિર
પાલીતાણા—૩૬ ૪૨ ૭૦

(૨) એસ.પી. એપાર્ટમેન્ટ
માનવમંદિર રોડ, વાલકેશ્વર,
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

❑ આવૃત્તિ નવમી; નકલ : ૨૦૦૦
વિ.સં. ૨૦૫૭, ઈ.સન્ ૨૦૦૧

કિં. રૂા. ૩૦=૦૦

❑ મુદ્રક :

કહાન મુદ્રણાલય
જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ,
સોનગઢ—૩૬૪૨૫૦
✆ : (02846) 44081

પ.પૂ. સાહિત્યકલારત્ન

આચાર્ય શ્રી વિજય યશોદેવસૂરીશ્વરજી મ.સા.

પ.પૂ. સાહિત્યકલારત્ન આચાર્ય

શ્રી વિજય યશોદેવસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જન્મ	:	વિ.સં. ૧૯૭૨, પોષ સુદિ ૨, ડભોઈ (જી. વડોદરા)
દીક્ષા	:	વિ.સં. ૧૯૮૭, વૈશાખ સુદિ ૩, કદંબગિરિ (પાલીતાણા)
વડીદીક્ષા	:	વિ.સં. ૧૯૮૭, જેઠ વદ ૧૧, મહુવા (સૌરાષ્ટ્ર)
સાહિત્યકલારત્ન	:	વિ.સં. ૨૦૨૬, માગસર સુદિ ૬, વાલકેશ્વર, મુંબઈ
સાહિત્યસમ્રાટ	:	વિ.સં. ૨૦૫૧, પોષ સુદિ ૨, વાલકેશ્વર, મુંબઈ
રાષ્ટ્રસંત	:	વિ.સં. ૨૦૫૧, જેઠ સુદિ ૧૫, વાલકેશ્વર, મુંબઈ

॥ જૈનં જયતિ શાસનમ્ ॥

સંકલન –પૂ. મુનિ શ્રી જયભદ્રવિજય

જૈન ટ્રસ્ટો અને શ્રીમંતોને ખાસ વિનંતિ

જ્યાં મુનિ મહારાજોનો યોગ ન હોય, પ્રતિક્રમણ ભણાવનાર શ્રાવક પણ ન હોય ત્યાં આ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી બની ગયું છે.

જૈન ટ્રસ્ટોને અને જૈન શ્રીમંતોને ખાસ નમ્ર વિનંતી કે તમો આ પુસ્તક સારી સંખ્યામાં ખરીદ કરીને નાનાં નાનાં શહેરો તથા તમારા જાણીતા ગામડાંઓમાં ખાસ પહોંચાડો જેથી સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની આરાધના તેઓ રૂડી રીતે કરી પોતાના આત્માને આરાધક બનાવ્યાનો આનંદ મેળવે. તમારો જીવનભર ઉપકાર માનશે માટે પુસ્તકો પહોંચાડવાની ફરજ અચૂક બજાવવા નમ્ર વિનંતી છે.

શું ક્રિયાની જરૂર ખરી?

પ્રશ્ન :—ઘણાં લોકો સાચી, આત્મલક્ષી ક્રિયા પ્રત્યે પણ અરુચિ, વિરોધભાવ રાખે છે, ટીકા-ટીપ્પણ પણ કરે છે. તેઓ કહે છે કે આત્માને ઓળખ્યો, સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું પછી ક્રિયાની કોઈ જરૂર નહિ.

આનો જવાબ ટૂંકામાં ટૂંકો એટલો આપી શકાય કે તીર્થંકરોએ કહ્યું છે કે 'ज्ञान क्रियाभ्यां मोक्षः'–જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેથી મોક્ષ બતાવ્યો છે માટે યોગ્ય ક્રિયા કરવી જ જોઈએ. એકલું જ્ઞાન તો ઘણી વખત માણસને અહંકારી–ઉન્માદી, પ્રમાદી બનાવે છે, પરિણામે આત્મા સ્વેચ્છાચારી બની અવળા માર્ગે દોરવાઈ જવાનો પૂરતો સંભવ છે. આ જીવને સ્વેચ્છાચારે વિહરવાની કે સ્વચ્છંદાચારે ચાલવાની અનાદિથી કુટેવો પડી છે. એમને જ્ઞાનની વાત મીઠી અને ક્રિયાની વાત કડવી લાગે છે, પણ એવા જીવોની દશા કેવી છે તે માટે ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું છે કે–

જૈસે પાગ કોઉ શિર બાંધે, પહિરન નહિ લંગોટી;
સદ્‌ગુરુ પાસ ક્રિયા બિનુ સીખે, આગમ બાત ત્યું ખોટી.

નીચેનું અંગ ઢાંકવા માટે જેની પાસે લંગોટી પણ નથી અને એ મસ્તક ઉપર મોટી પાઘડી બાંધી બજારમાં નીકળે તો તે કેવો હાંસીપાત્ર બને. એમ જ્ઞાનની–શાસ્ત્રોની મોટી મોટી વાતો કરનાર પાપના શુદ્ધિકરણ માટે થોડી પણ ક્રિયા ન કરે તો તેની આત્મશુદ્ધિ શી રીતે થશે? માટે જ પ્રતિક્રમણની અનિવાર્ય જરૂર છે.

પ્રશ્ન :—પ્રતિક્રમણની ક્રિયા સવાર–સાંજ શા માટે કરવી જોઈએ?

ઉત્તર :—ત્યાગી કે સંસારી જીવો જાણે-અજાણે, ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં મન-વચન-કાયાથી થતી સંસારની અનેક નાની–મોટી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પાપનાં પોટલાંનાં પોટલાં ઉપાર્જન કરતાં હોય છે. એ પાપનો ક્ષય કરવાનો કે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનો જો કોઈ પણ ઉપાય ન હોય તો જીવની શું દશા થાય? સંસારના ચોરાશી લાખના ફેરાનો અંત જ ન આવે. આ માટે જૈનધર્મે ચોવીશ કલાક દરમિયાન બંધાતાં કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે સવાર-સાંજ પાપોથી પાછાં હઠવાની પ્રતિક્રમણ નામની સુંદર ક્રિયા કરવાની આજ્ઞા ફરમાવી છે. આ પ્રતિક્રમણમાં જે બધી ક્રિયાઓ થાય છે એનાથી રોજે રોજ બંધાતાં પાપોનો છેદ ઉડી જાય અથવા ઓછાં થાય તો પાપનો ભાર હળવો થતો રહે. આ માટે આ પ્રતિક્રમણ રોજે રોજ કરવાનું કહ્યું છે. એ ન બને તો છેવટે પંદર-પંદર દિવસે પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. એ ન બને તો ચાર-ચાર મહિને ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ વર્ષમાં ત્રણ દિવસ પણ કરવું જોઈએ અને એ પણ ન બને તો છેવટે બાર મહિનામાં એક દિવસની સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની મહાન ક્રિયા ખૂબ ઉત્સાહ, આનંદ અને ભાવનાપૂર્વક પ્રમાદ સેવ્યા વિના ઉપયોગ રાખીને બને એટલી અપ્રમત્તભાવે કરવામાં આવે તો એક દિવસના પ્રતિક્રમણથી પણ આત્મા પાપના ભારથી ઘણો હળવો થઈ જાય. જૈન નામ ધરાવનાર વ્યક્તિએ કદી પણ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ ચૂકવું ન જોઈએ.

અહીંયા સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિ સૂત્રો સાથે સરળતાથી આપી છે. સહુ કોઈ પુણ્યવાનો તેનો લાભ ઉઠાવે!

卐

નવમી આવૃત્તિનું પ્રકાશકીય નિવેદન

'સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિ અનેક ચિત્રો સાથે' આ નામના એક નવા અભૂતપૂર્વ પ્રકારના ઉપયોગી અજોડ પુસ્તકની ગુજરાતી ભાષામાં સૌથી પહેલી આવૃત્તિ વિ. સં. ૨૦૨૮ના પર્યુષણપર્વ ઉપર મુંબઈમાં બહાર પડી હતી અને એ જોઈને સેંકડો આરાધકો ખાસ કરીને યુવાન વર્ગ ખૂબ ખૂબ રાજી થઈ ગયો હતો અને ગુરુદેવને રૂબરૂમાં અને પત્ર દ્વારા ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ આપ્યા હતા.

ત્યારપછી ૨૫ વર્ષમાં આઠ આવૃત્તિ પ્રકાશિત થઈ અને હવે તેની નવમી આવૃત્તિ ફોટોકમ્પોઝ પ્રીન્ટ દ્વારા પ્રકાશિત થઈ રહી છે. આ પુસ્તક સહુને ખૂબ જ ગમ્યું છે. તેમાં પણ ઉગતી યુવાન પેઢીને તો ખૂબ જ ગમ્યું છે અને સહુને ખૂબ જ ઉપયોગી પણ નીવડ્યું છે, એ સહુને માટે આનંદ અને ગૌરવનો વિષય છે.

આ આવૃત્તિમાં સવારના પ્રતિક્રમણની વિધિને છોડીને બાકીના ત્રણ એટલે ચોમાસી, પક્ખી અને દેવસી પ્રતિક્રમણ કરી શકાય તે રીતે વિધિ અને વ્યવસ્થા રાખી છે એટલે આ પુસ્તક એકંદરે ચાર પ્રકારના પ્રતિક્રમણ કરવામાં ઉપયોગી થઈ શકે તે રીતે આયોજન કર્યું છે.

મુંબઈમાં તો સેંકડો યુવાનો આ પુસ્તકને પ્રતિક્રમણમાં ખુલ્લું રાખીને બેસે છે અને ગુરુમહારાજ જે સૂત્ર બોલતાં હોય તે ધ્યાન રાખીને પુસ્તકમાં છાપેલાં સૂત્રો સાથે વાંચતા રહે છે એટલે વાચકને મનમાં સ્વયં સૂત્રો બોલવાનું થાય તો તેને ભાવથી પ્રતિક્રમણ કર્યાનો એક આનંદ રહે છે.

સામાન્ય કક્ષાની વ્યક્તિને પ્રતિક્રમણ શા માટે? તેનો યથાસ્થિત બોધ થાય માટે પૂ. આચાર્ય શ્રી યશોદેવસૂરીશ્વરજી (પૂ. મુનિશ્રી યશોવિજયજી) મહારાજે 'પ્રતિક્રમણ એટલે શું? અને તેની સમજ' આ મથાળા નીચે

આપેલ લખાણ અગાઉથી ખાસ વાંચી લેવું ખૂબ જ જરૂરી છે. તેમજ અતિચારમાં આપેલા અત્યંત કઠિન શબ્દોના જરૂરી અર્થો પણ આપવામાં આવ્યા છે. સાથે સાથે અન્ય લખાણો વાંચી લેવા જોઈએ.

કેટલાંક શહેરો, ગામો એવાં છે કે જ્યાં પૂ. સાધુ-સાધ્વીજીઓનો ભાગ્યેજ યોગ બને અને કેટલાંક એવાં સ્થળો છે કે જ્યાં પૂ. ગુરુદેવોનો કદી યોગ થવાનો જ નથી. પરિણામે ત્યાંની પ્રજાને પ્રતિક્રમણ એ કેવી મહાન ક્રિયા છે તેનો વાસ્તવિક ખ્યાલ મળતો નથી. પૂજ્યશ્રીએ આ પુસ્તકમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને દેશકાળની દૃષ્ટિને ખ્યાલમાં રાખીને સંક્ષેપમાં જ સૂત્રો તથા ક્રિયા અંગેના રહસ્યોનો એવો સરળ ખ્યાલ આપ્યો છે કે સહુને રસવૃત્તિ જાગી જાય અને ક્રિયા પ્રત્યે રૂચિ આદર જન્મે તેમજ ઉલ્લાસથી સમજપૂર્વક અને ભાવપૂર્વક ક્રિયા કરી શકે.

પુસ્તકમાં આપેલાં ચિત્રો એ પુસ્તકનું સૌથી પ્રધાન આકર્ષણ છે. આ જાતનાં ચિત્રો સેંકડો વરસના ઈતિહાસમાં થયાં હોય તેવું જાણ્યું-જોયું નથી. હજારો શબ્દોથી જે વાત ન સમજાય તે વાત તેનું એક જ ચિત્ર સમજાવી જાય છે, એ સર્વત્ર જાણીતું સત્ય છે.

મુહપત્તિનાં ચિત્રો એટલાં બુદ્ધિગમ્ય બન્યાં છે કે મુહપત્તીની પડિલેહણાની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિમાં જરૂર સુધારો વધારો થશે અને એ દિશામાં પ્રગતિ સધાશે.

ફોટો કમ્પોઝનો ખર્ચ ડબલ આવે છે. કાગળના ભાવો આસમાને વર્તે છે એટલે આ નવમી આવૃત્તિ ઘણી મોંઘી પડી છે. પણ બીજી બધી રીતે જોતાં આ પ્રકાશન સહુને ગમશે. હવેના સમયમાં ધાર્મિક પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું કાર્ય બહુ જ કપરૂં બન્યું છે અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં શ્રુતજ્ઞાનના મુદ્રિત કલા દ્વારા થનારા પ્રચારમાં ઓટ દેખાઈ રહી છે. પ્રકાશકો સત્ય અને વિવેક દર્શાવે તો સારૂં!

આ ચિત્રો પ્રગટ થયા પછી તેના ઉપરથી નવા બ્લોકો બનાવી અનેક

સાધુ મહારાજોએ તથા અન્ય ગૃહસ્થ પ્રકાશકોએ પોતાનાં પ્રકાશનોમાં ઉપયોગ કર્યો છે. તે જો કે અમારા માટે આનંદનો વિષય છે. અમોને પાંચ–છ પુસ્તકમાં આ ચિત્રો છાપેલાં જોવા મલ્યાં પણ સાધુ મહારાજના કે ગૃહસ્થ દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં આભાર માનવાનો કે પૂજ્ય મુનિશ્રીનાં ચિત્રો આધારિત આ ચિત્રો છાપ્યાં છે એવું લખવાનો વિવેક કે સદ્ભાવ દાખવ્યો નથી એ ખેદજનક બાબત છે. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીજીની સર્વોપયોગી કૃતિઓ બીજાં છાપે તે ઉત્તમ અને આનંદની વાત છે, પણ ભાગ્યેજ કૃતજ્ઞતા દર્શાવાય છે.

અમારી આ સંસ્થાના પ્રકાશન કાર્યમાં સાહિત્યકલારત્ન પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય યશોદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ વરસોથી સહકાર અને સાથ આપતાં રહ્યાં છે. આ સંસ્થા થોડું ઘણું જે કામ કરી રહી છે તે પણ પૂજ્યશ્રીજીના સહકારને આભારી છે.

આજથી છ–સાત વરસ પહેલાં પૂજ્ય ગુરુદેવને ગંભીર માંદગી આવી અને સમસ્ત શ્રી ચતુર્વિધસંઘની શુભકામના તથા સહુની સાધના–આરાધનાના બળે, વાલકેશ્વરના ઉદાર હૃદયી ટ્રસ્ટે તન–મન અને ધનથી બજાવેલી અનુપમ સહાય, અજોડ સેવા તથા પૂજ્યશ્રીના અનેક ભક્તિવંત ભક્તોએ ખડે પગે બજાવેલી સેવા તેમજ દેવ-ગુરુની તથા જાગૃતજ્યોતિ પ્રગટપ્રભાવી ભગવતી શ્રી પદ્માવતીદેવીની અનુગ્રહ કૃપાથી તેમાંથી પસાર થઈ અત્યારે રીતસર સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત કરી અને પ્રકાશનનાં કાર્યોમાં તેઓશ્રીનો સહકાર પ્રાપ્ત થયો તેમજ તેઓશ્રીનું સતત માર્ગદર્શન મળતું રહ્યું જેથી આ પ્રકાશન આકર્ષક થવા પામ્યું છે, તે માટે આનંદ અનુભવીએ છીએ પરંતુ મહત્ત્વની વિશેષ ગૌરવ લેવા જેવી અને આનંદની વાત તો એ છે કે પૂજ્યશ્રીની આટલી નાદુરસ્ત તબીયત અને અસ્વસ્થતા છતાં છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી પ્રકાશનનાં બીજાં પણ કાર્યો છે તે પણ અવિરત ગતિએ કરી જ રહ્યાં છે. આપણે સહુ શાસનદેવ અને મા ભગવતીજીને પ્રાર્થીએ કે પૂજ્યશ્રીજી નિરામય સ્વાસ્થ્ય ધારણ કરી અધૂરાં રહેલાં કાર્યોને પૂર્ણ કરવા શક્તિમાન બને.

પરમપૂજ્ય સમર્થવક્તા, પરમતારક દાદાગુરુ સ્વ. આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય મોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ, પરમપૂજ્ય જ્ઞાનવૃદ્ધ સ્વ. આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય પ્રતાપસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા પરમ પૂજ્ય યુગદિવાકર સ્વ. આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય ધર્મસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના શુભાશીર્વાદો, પૂજ્ય સેવાભાવી પંન્યાસ મુનિશ્રી વાચસ્પતિવિજયજી મ. તથા પૂ. ભક્તિવંત મુનિશ્રી જયભદ્રવિજયજી મહારાજનો સાથ-સહકાર અને અન્ય અનુમોદનકારોની મળેલી શુભેચ્છા બદલ અમો ધન્યતા અનુભવીએ છીએ, પણ સહુથી વધુ ધન્યવાદ તો સમગ્ર પુસ્તકના મેટરનું પુનઃ શુદ્ધિકરણ કરનાર, જરૂરી નવું લખાણ લખી આપનાર તેમજ પ્રૂફરીડીંગ કરનાર વિનયશીલા સાધ્વીજી પુષ્પયશાશ્રીજીના જ્ઞાનપ્રેમી સુજ્ઞ સુશિષ્યા પુનિતયશાશ્રીજીને ઘટે છે.

આ પુસ્તિકાના છાપકામની તમામ જવાબદારી સોનગઢના કહાન મુદ્રણાલયના ધર્માત્મા શ્રી જ્ઞાનચંદજીએ લીધી અને તેમના સુપુત્રો શ્રી નીરજ અને નિલયે ખૂબ જ કાળજીપૂર્વક આ પુસ્તિકા તૈયાર કરી આપી તે માટે તેમને પણ ખૂબ ધન્યવાદ ઘટે છે.

પૂ. સાધ્વીજી શ્રી પુષ્પયશાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી આરીસાભુવન જૈન ધર્મશાળામાં ચાતુર્માસ દરમિયાન થયેલી જ્ઞાનખાતાની રકમમાંથી ધર્મશ્રદ્ધાળુ ભાઈશ્રી કીર્તિભાઈ ટ્રસ્ટીએ આ પુસ્તકમાં ઉદારતાથી લાભ લીધો છે તે માટે તેમનો પણ અમો આભાર માનીએ છીએ.

જાણતાં-અજાણતાં કોઈ શાસ્ત્રીય કે બીજી કોઈ ક્ષતિ કે અશુદ્ધિ રહી ગઈ હોય તો તે સુધારીને વાંચવા અને જણાવવા નમ્ર વિનંતી છે.

—*પ્રકાશકો*

સં. ૨૦૫૭

વડોદરા

*

આ પુસ્તકની જન્મકથા અને કંઈક કથયિતવ્ય

(જૂની આવૃત્તિમાંથી ઉદ્‌ધૃત)

છેલ્લાં બાર વર્ષથી દરવર્ષે ચોમાસું બેસે અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિની પ્રેસકોપી મુદ્રણયોગ્ય બનાવવાની ઇચ્છા વેગ પકડે પણ વિશેષ પુરુષાર્થ થાય નહીં અને સંવત્સરી વીતી જાય અને હવે આવતા વર્ષે ઝડપથી તૈયાર કરી લેશું એમ મનોમન નક્કી કરું, પણ મારી શિથિલતાના કારણે વર્ષોનાં વર્ષો વીતી ગયાં. કોઈ કોઈ આત્માઓ આ માટે પ્રેરણા પણ કરતા, છતાં કાંઈ ફળ ન આવ્યું.

વિ. સં. ૨૦૦૭માં પરમપૂજ્ય પરમોપકારી ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી વિજય ધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ સાથે મુંબઈ ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રયમાં ચાતુર્માસ કરવાનો પ્રસંગ બન્યો ત્યારે (૨૨ વર્ષ ઉપર) ભીંડી બજારના નાકે આવેલા શ્રી નેમિનાથ જૈન ઉપાશ્રયમાં પર્યુષણાપર્વની આરાધના કરાવવા માટે મને આજ્ઞા થઈ. હું મુનિવરશ્રી જયાનંદવિજયજી સાથે આરાધના કરાવવા ગયો. પર્યુષણમાં ચૌદસનું પક્ખી પ્રતિક્રમણ હતું. ઉપાશ્રય ચિક્કાર હતો, સામાયિક લઈ લીધા બાદ પ્રતિક્રમણ એટલે શું? એ કેવી રીતે કરવું જોઈએ? વિધિ અને ભાવની શુદ્ધિ કેવી જાળવવી જોઈએ? તેમજ શાંતિ અને શિસ્તને કેવું માન આપવું જોઈએ? એ ઉપર બે શબ્દો કહ્યા, મુંબઈવાસીઓને થયું કે 'પ્રતિક્રમણની બાબતમાં આ રીતે આજસુધી કોઈએ અમને હિતશિક્ષા આપી નથી. ક્યારેય અમને પોતાના ગણીને અમારા ઉપર ભાવદયા કરી પાંખમાં લીધા નથી.' મેં જોયું કે મારી વાત એમને ગમી છે, એટલે મેં કહ્યું કે આજનું પ્રતિક્રમણ બે કલાક ચાલે તેટલું છે, જો તમો અડધો કલાકનો સમય વધુ આપવા તૈયાર હો તો હું તમને પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રોનો અતિ ટૂંકો ભાવ, સૂત્રો શરૂ થતાં પહેલાં કહું, જેથી તમને થોડા સંતોષ સાથે આનંદ આવશે, પણ અમુક હા પાડે અને અમુકને ના ગમે તેમ હોય તો તમારો વધુ સમય લેવાની મારી ઇચ્છા નથી. સહુને વિશ્વાસમાં લેવા મેં આમ કહ્યું, એટલે ચારેબાજુએથી 'અમારી હા છે, અમારી હા છે' એમ પ્રત્યુત્તર મળ્યો. નાના મોટા સહુએ રાજીખુશીથી કહ્યું

એટલે મને બળ મળ્યું, અને પછી મેં છ આવશ્યક શું? તે કહીને પ્રથમ 'સામાયિક' લીધું ત્યાંથી સમજણ આપવાનું શરૂ કર્યું અને પ્રતિક્રમણનાં તમામ સૂત્રો અને મુદ્રાઓનો પરિચય આપ્યો. અંતમાં 'સંતિકરં' પૂરું થયું ત્યારે ખાસા ત્રણ કલાક થવા પામ્યા પણ મારે કહેવું જોઈએ કે કોઈએ કશી ગરબડ કરી નહીં, અવાજ કર્યો નહીં. કોઈએ અરૂચિ દાખવી નહીં. પ્રતિક્રમણ પૂરું થતાં સહુએ કહ્યું કે જીંદગીમાં પ્રતિક્રમણ શું છે? તે આજે જ જાણવા મળ્યું, ખરેખર! આજે અપૂર્વ આનંદ થયો. અમને એમ થતું કે મુનિરાજો અમને મુહપત્તીના કપડાંને ઉઘાડ-બંધ કેમ કરાવે છે? વાંદણા વખતે કપાળ કેમ કુટાવે છે? અને તમો બોલે જાવ અને જ્યારે અમે કશું જ સમજીએ નહિ ત્યારે સાવ વેઠીયાવેઠ કરી લાગે, કંટાળો આવે, પછી ઊંઘીએ, વાતો કરીએ કે એકબીજાના મોંઢાં જોતાં બેસી રહીએ, અને જેલની સજાની જેમ સમય પૂરો કરીએ.

આપે જે પ્રથા શરૂ કરી તે બધા મુનિરાજ અપનાવે તો અમારા જેવા અજ્ઞાન જીવોને આનંદ મળે અને ભાવ જાગે. તે જ વખતે લોકોએ માંગણી કરી કે 'સંવત્સરીએ પણ આ જ રીતે સમજ આપશો?' મેં કહ્યું કે સહુનો મત થશે તો મને વાંધો જ નથી. આ વાતની અગાઉથી લોકોને જાણ થઈ ગઈ હતી. ચૌદશના પ્રતિક્રમણની હવા પણ લોકોએ ખૂબ ફેલાવી હતી, એટલે સંવત્સરીએ માણસોનો કદી ન થયો હોય તેવો ધસારો થયો. સાંકડે માંકડે પણ સહુ બેઠા અને તે દિવસે મેં સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની આરાધનાની મહત્તા કહેવા સાથે ચૌદશની જેમ સમજાવ્યું. જનતાએ ખૂબ ખૂબ રસપૂર્વક સાંભળ્યું અને પ્રતિક્રમણ ઉઠયા પછી જનતાના આનંદોલ્લાસની સીમા ન હતી. ખાસા ચારેક કલાકે ક્રિયા પૂરી થઈ.

આ પદ્ધતિ દાખલ કર્યા પછી પ્રારંભમાં તો આ પદ્ધતિ અમારા સંઘાડાના સાધુઓએ અપનાવી લીધી અને ધીમે ધીમે અન્ય સંઘાડાના સાધુઓએ પણ સારા પ્રમાણમાં અપનાવી છે. હું જોઉં છું કે આથી જનતાનો ભાવોલ્લાસ ખૂબ જ વધે છે, અને કંઈક સમજીને કર્યાનો આનંદ પણ મેળવે છે અને ગુરુઓ પ્રત્યે આદર-પ્રેમ વધે છે.

આટલી પૌરાણિક ઘટના કહીને મૂલ વાત ઉપર આવું. હવે બધે સ્થળે સાધુ મહારાજ પ્રતિક્રમણ કરાવે એ શક્ય નથી હોતું એટલે મને એમ થયું કે હું પ્રતિક્રમણમાં જે કહું છું તે વાત થોડી વિસ્તારીને તેને સંવચ્છરી વિધિના પુસ્તક રૂપે જો છપાવવામાં આવે તો શહેરો માટે ખરેખર આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે. આ વિચારમાંથી આ પુસ્તકનું સર્જન થયું અને તેનું પ્રકાશન થયું. આ પુસ્તક જનતાને કેવું ગમ્યું તે વિગતો પ્રકાશકીય નિવેદનમાં જણાવી છે, એટલે હું તે અંગે વિશેષ નિર્દેશ ન કરતાં એટલું જ જણાવું કે આ પુસ્તકને અગત્યના ઉપયોગી પુસ્તક તરીકે બિરદાવી મને ખૂબ હાર્દિક ધન્યવાદ પાઠવ્યા.

મુનિ યશોવિજય

ક્ષમા શબ્દનો જાદુ અદ્‌ભુત છે અને ક્ષમાધર્મની શક્તિ અગાધ છે

તમામ ક્ષેત્રે વૈર-વિરોધ જન્મે નહિ, જન્મ્યા હોય તો તેનું શીઘ્ર નિવારણ થાય અને વૈર-વિરોધ, કલહ-કંકાસની વૃદ્ધિ ન થાય તે માટે સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી મહાવીરે પોતાની જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જે સદ્‌ગુણો જીવનમાં અપનાવવા જેવા કહ્યા તે ધર્મોમાં ક્ષમાને પ્રધાનસ્થાન આપ્યું છે. ગમે તેવો ભયંકર ગુનેગાર હોય, ખૂની હોય પણ તમો તેને પ્રેમથી જરૂર પૂરતી શિક્ષા આપીને એના ગુનાની તમે ક્ષમા આપો. તમારા ઘરની અંદર પણ એકબીજા સાથે અણબનાવ, અબોલા, રોષ, અપ્રીતિ, ગુસ્સો, તિરસ્કાર વૃત્તિ, અણગમાની લાગણી વગેરે થવા પામ્યું હોય અને એના કારણે તમારા જીવનમાં અશાંતિની આગ પેટાઈ હોય ત્યારે જો સૌ એકબીજાની હાથ જોડી ક્ષમા–માફી માગે તો જોતજોતામાં વાતાવરણ પ્રેમ અને લાગણીની સુવાસથી મહેંકી ઉઠશે માટે પર્યુષણપર્વના દિવસોમાં તમે સૌ હૃદયના સાચા ભાવથી વૈરની ગાંઠ ઉકેલી નાંખી, વેરઝેરના તાણાવાણાને તોડી નાંખી, અહંકાર અભિમાનને દફનાવી દો અને વિનમ્રભાવે ક્ષમા માગો તેમજ પર્યુષણપર્વના સાચા આરાધક બનો. આપણા પરમપિતા તીર્થંકરોનો આ આદેશ છે.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતાનો અનુભવ

(જૂની આવૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત)

સાચી વાત એ છે કે આરાધક આત્માઓએ, જો તેઓને આરાધના પ્રત્યે ખરેખરો રસ જાગ્યો હોય તો પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રોને અવશ્ય કંઠસ્થ કરી લેવાં જ જોઈએ અને તેના અર્થનું પણ જ્ઞાન મેળવી લેવું જ જોઈએ. અર્થના અભાવે એકલા સૂત્રના સાવ અપરિચિત શબ્દોને શ્રદ્ધાવાન વ્યક્તિઓ આદર અને બહુમાનપૂર્વક ભલે શ્રવણ કરે પણ તેટલા માત્રથી યથાર્થ આનંદની અનુભૂતિ નહીં અનુભવાય. ખરેખર! આ ક્રિયા સાથે તાદાત્મ્ય સાધવું હોય તો તેનાં અર્થરહસ્યોનું જ્ઞાન લેવું જ પડશે.

મારું અનુમાન છે કે આપણે ત્યાં ૯૦ ટકા વર્ગ એવો છે કે પ્રતિક્રમણનાં પૂરાં સૂત્રોને જાણતો જ નથી. ૯૫ ટકા વર્ગ એવો છે કે જેને અર્થજ્ઞાન નથી. ફક્ત જૈન હોવાના કારણે મને કે કમને પ્રતિક્રમણ કરવા આવશે. ત્રણ કલાક બેસી પણ જશે પણ તે વખતે પોતે માત્ર એક પ્રેક્ષક હોય તેવી લાગણી અનુભવશે, કાં ઊંઘશે, કાં વાતો કરશે, ઠઠ્ઠા મશ્કરી કરશે, ડાફોલીયાં મારશે, પોતાનું બગાડશે અને સાથે બીજાનું ડોળાવી બગાડશે, છેવટે કંઈ નહિ તો આખી દુનિયાની ચિંતા કરતો સૂનમૂન બેસી રહેશે. પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા બાદ એને પૂછો કે તે શું કર્યું? તને કંઈ સમજાયું? તને આનંદ આવ્યો? તેનો ઉત્તર શું હશે તે લખવાની મારે જરૂર ખરી? માટે જ તેનાં અર્થ કે ભાવાર્થનો ખ્યાલ મેળવી શકે તો તે સારી કમાણી કરી શકે.

સાથે એ પણ જણાવું કે આનો અર્થ કોઈ એવો ન કરે કે અર્થનું જ્ઞાન ન મેળવીએ ત્યાં સુધી પ્રતિક્રમણ કરવું જ નહિ. એ પણ મિથ્યા-અજ્ઞાન વચન છે, ખોટો વિચાર છે. કેમકે પૂ. ગણધર ભગવંત પ્રણીત સૂત્રોમાં એવી તાકાત બેઠી છે કે શ્રદ્ધા અને આદરપૂર્વક શ્રવણ કરવામાં આવે તો સાંભળનારને લાભ થાય જ છે. આ માટે હરડે ઔષધિ અને ચિંતામણિ રત્ન વગેરેના દાખલા જાણીતા છે. પણ સાથે અર્થનું રીતસર જો જાણપણું હશે તો તેઓને આધ્યાત્મિક આનંદ અનેરો આવશે.

આ બીજી આવૃત્તિમાં પુસ્તકો માટે જાણવા મળ્યું કે અનેક યુવાનોએ આ પુસ્તકમાં આપેલા ભાવાર્થ-પ્રસ્તાવના વગેરેને વાંચી લીધા બાદ સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ કરેલું અને દૂરથી પૂરાં સૂત્ર સંભળાય નહિ એટલે પુસ્તક ખુલ્લા રાખીને બેઠેલા, પ્રતિક્રમણ ભણાવનાર બોલે તેની સાથે પુસ્તકમાં જોઈને તેઓ સૂત્રો બોલતાં હતાં એટલે પ્રતિક્રમણ બરાબર કર્યાની લાગણી તેઓએ અનુભવી, અને સહુ બોલતા હતા કે પ્રતિક્રમણ શું વસ્તુ છે? તેની કંઈક ઝાંખી આ વખતે અમને થઈ અને બહુ જ મજા આવી. બીજા લાભો એ સર્જાયા કે સહુ પુસ્તક જુએ એટલે વાતો કરવાનું બંધ થયું. આડું અવળું જોવાની તક ન રહી. ચિત્ત-મન સૂત્રમાં બંધાણું એટલે સભામાં ઠેઠ સુધી શાંતિ જળવાણી. આ દૃષ્ટિથી વિચારીએ ત્યારે આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા સફળ પુરવાર થઈ છે, તેમ ચોક્કસ સમજાયું. આથી ક્રિયા, રુચિ, શ્રદ્ધા અને ભાવ વધતાં ઘણા લાભો પામી જાય.

ચિત્રો અંગે કંઈક!

લોકો સૂત્ર શીખી જાય છે પણ એ સૂત્રો બોલતી વખતે તેની સાથે જ કરવી જોઈતી શરીર સાથે સંબંધ ધરાવતી મુદ્રાઓ (અંગોપાંગની રચનાઓ) અને આસનો (કેમ ઊભવું અને કેમ બેસવું તે) તેની સમજણના અભાવે કેટલાક કરતા જ નથી. કેટલાક સમજણ ધરાવનારા મુદ્રાસનો કરે છે, પણ પૂરતી સમજણના અભાવે અશુદ્ધ અને અપૂર્ણ મુદ્રાઓ-આસનો કરે છે. જો તેનાં ચિત્રો હોય તો તે જોઈને મુદ્રાસનોનું જ્ઞાન મેળવી તે બરાબર કરી શકે, તેથી દહેરાસર અને ઉપાશ્રયમાં થતી નિત્ય ક્રિયાઓને લગતાં મુદ્રાસનોનાં ચિત્રો વધુ વ્યવસ્થિત ચીતરાય એટલે પ્રથમ મારા ચિત્રકાર પાસે કરાવ્યાં. તેમાં સુધારાવધારા કરી પછી ફાઈનલ ચિત્રો તૈયાર થયાં અને અગાઉની આવૃત્તિમાં બે રંગમાં બ્લોકો બનાવી છાપ્યાં હતાં. છટ્ઠી આવૃત્તિમાં ભાઈશ્રી જશવંત ગીરધરલાલ તરફથી આ ચિત્રોને ફરીથી ચીતરાવી ઓફસેટમાં સુંદર રીતે તૈયાર કરાવ્યાં.

મુહપત્તીનું સંપૂર્ણ પડિલેહણ સેંકડે ૯૫ ટકાને નહીં આવડતું હોય, તેઓ આ વિધિ શીખી શકે એ માટે મુહપત્તીનાં ચિત્રો પહેલવહેલાં જ પ્રગટ કરવામાં

આવ્યાં છે. આમ એકંદરે આમાં ચાલીસેક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

એક વાત સૌના અનુભવની છે કે શબ્દો દ્વારા જે વાત સમજાવી શકાતી નથી તે વાત તેનાં જો ચિત્રો હોય તો તે એકદમ વધુ સારી રીતે અને શીઘ્ર સમજાવી દે છે.

વાચકો ચિત્રોને રસપૂર્વક જોશે, ઉત્સાહપૂર્વક કંટાળો લાવ્યા સિવાય તેનું જ્ઞાન મેળવશે તો ચિત્રો વધુ સારી રીતે, સરળતાથી સચોટ રીતે અને તીવ્ર વેગથી પોતાની વાતને સમજાવી દેશે.

ચિત્રદર્શનની બીજી ખૂબી એ છે કે શબ્દોનું શ્રવણ કે વાંચન સ્મરણપટ ઉપર ટકે યા ન પણ ટકે, પૂરું ટકે કે ન ટકે પણ ચિત્રો પોતાની છાપ હૃદયપટ ઉપર દીર્ઘકાળ સુધી મૂકી જાય છે, અને ઘણી વાર એ છાપ અમિટ રીતે અંકિત કરી શકે છે.

આજે તો એક બાબત વિશ્વપ્રસિદ્ધ, અનુભવસિદ્ધ બની ચૂકી છે કે પ્રજાને શક્ય હોય ત્યાં સુધી ચિત્રો, આકૃતિઓ દ્વારા જ્ઞાન આપો.

ચિત્ર દ્વારા મેળવાતા જ્ઞાનમાં માથા કે મગજને ઝાઝી કસરત કરવાની ન હોવાથી તે જ્ઞાન સૌ હોંશે હોંશે રસપૂર્વક લે છે. અલ્પ સમયમાં પ્રાપ્ત થાય છે અને છતાં તે દીર્ઘ બની જાય છે. આટલું ચિત્રો અંગે કહ્યું.

આ ચિત્રો પ્રથમ વ્યક્તિના સ્કેચ લઈને પછી તૈયાર કર્યાં છે. આ સ્કેચનું પાત્ર હું જ હતો. આ ચિત્રોમાં ક્યાંક મતફેરી હશે. પણ ચિત્રો એકંદરે વધુ રીતે યોગ્ય થાય તે રીતે પ્રયત્ન સેવ્યો છે, એમ છતાં સુધારા વધારા સૂચવવા વાચકોને નમ્ર વિનંતિ છે.

મુનિ યશોવિજય

(વર્તમાનમાં આ. યશોદેવસૂરિ)

પ્રતિક્રમણ એટલે શું અને તેની સમજ

નોંધ : આ લેખમાં સરલ રીતે જરૂરી સમજ આપી છે.

પ્રત્યેક આત્મા સ્પષ્ટપણે કે અસ્પષ્ટપણે, અવિનાશી, સંપૂર્ણ અને નિર્ભેળ (એટલે દુઃખના મિશ્રણ વિનાનાં) આવા ત્રણ વિશેષણ કે ગુણવાળા સુખની સતત ઝંખના કરે છે. પણ આવું સુખ ૮૪ લાખ જીવાયોનિરૂપ સંસારમાં અર્થાત્ ત્રણેયલોકમાં ક્યાંય અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી. આ દુનિયાના કોઈ ખૂણે-ખાંચરે તે નથી. રંકની ઝૂંપડીથી લઈને રાજાના મહેલોમાં ઘુમી વળો તો ત્યાંયે નથી. ભૂતકાળમાંય ન હતું અને ભવિષ્યમાં પણ હોવાનું નથી. આવું સુખ તો માત્ર એક મોક્ષ–મુક્તિસ્થાનમાં જ છે, અને જ્યારે આત્માની ત્યાં ઉત્પત્તિ થાય ત્યારે ત્રણેય ગુણોથી વિશિષ્ટ એવા આત્યંતિક સુખનો અનુભવ કરી શકે છે.

એ મોક્ષ સ્થાન ક્યાં આવ્યું?

દૃશ્ય વિશ્વ કરતાં અદૃશ્ય વિશ્વ અસંખ્યગણું મોટું છે. ત્રણેય લોક અને મોક્ષસ્થાન સહિતના આ વિરાટ વિશ્વને જૈનધર્મની ભૌગોલિક પરિભાષામાં લોક કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ ચૌદરાજ પ્રમાણ હોવાથી વહેવારમાં લોકની આગળ ચૌદરાજ શબ્દ જોડી પ્રસ્તુત લોકને 'ચૌદરાજલોક' શબ્દથી ઓળખાવાય છે. આ [1]ચૌદરાજલોક પ્રમાણ લોક ક્ષેત્રમાં કેન્દ્રમાં એક રાજ પ્રમાણ લાંબા–પહોળા તથા ચૌદરાજ ઊંચા એવા સમચોરસ ક્ષેત્રને

---

૧. ચૌદરાજ એટલે શું? તો 'રાજ' શબ્દ એ જૈનધર્મની ભૌગોલિક પરિભાષામાં ક્ષેત્રમાનની સંજ્ઞાનો વાચક શબ્દ છે. એક રાજમાં અસંખ્ય એવા કોટાનુકોટી યોજનનો સમાવેશ થાય છે, અને આ લોક બરાબર ચૌદરાજ જેટલા માનનો હોવાથી 'ચૌદરાજ' શબ્દ રૂઢ થઈ ગયો છે.

[1]ત્રસનાડીની ઉપમા આપવામાં આવી છે. આ ત્રસનાડીમાં સર્વની અધો ભાગે નરકનું સ્થાન છે. તેની ઉપર મનુષ્યલોક વગેરે છે. તેની ઉપર ઊર્ધ્વભાગે દેવલોક અને આની ઉપર જરાક જ દૂર મોક્ષનું સ્થાન છે. જ્યાં અનંતા કાળથી (દેહાદિકથી રહિત માત્ર આત્મત્વ ધરાવનારા) મુક્તિને પામેલા અનંતા જીવો વર્તે છે. ચોરાશી લાખરૂપ સંસારની રખડપટ્ટીમાં કારણભૂત એવાં કર્મોનો[2] સર્વથા ક્ષય કરી સર્વગુણસંપન્ન બની કૃતકૃત્ય થયેલા આત્માઓ જ આ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

કારણ નષ્ટ થતાં કાર્ય સંભવી જ ન શકે એટલે આત્મપ્રદેશો સાથે અનંતાકાળથી વળગેલાં કર્મોને અહિંસા, સંયમ, તપ વગેરેની મહાસાધના દ્વારા છૂટાં પાડી દીધાં હોવાથી સંસાર પરિભ્રમણરૂપ કાર્ય હવે તેઓને રહ્યું નહીં, સંસાર નથી તો જન્મ-મરણને ફરી અવકાશ જ નથી. એ નથી એટલે આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિનાં દુઃખો ભોગવવાનાં રહેતાં નથી, એટલે મોક્ષે ગયેલા પરમ આત્માઓ અજર, અમર, અવિનાશી, નિરંજન, નિરાકાર વિશેષણોથી ઓળખાવાય છે, અને તે આત્માઓને અનન્ત અવ્યાબાધ સુખને પ્રાપ્ત થયા છે.

આવું મોક્ષ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું એ જીવમાત્રનું અંતિમ અને પરમધ્યેય છે, અંતિમ સાધ્ય છે. પૂર્વોક્ત સુખના અભિલાષીઓને આજે કે કાલે આ સાધ્ય સ્વીકારે જ છૂટકો છે.

---

૧. ત્રસ એટલે શું? તો ત્રસ એટલે ગતિ પ્રાપ્ત જીવો, આ જીવો ચૌદરાજવર્તી વિશ્વના કેન્દ્રમાં આવેલી ૧ રાજ લાંબી, પહોળી અને ચૌદરાજલોક ઊંચી એવી સમચોરસ જગ્યામાં જ હોય છે. ત્રસ જીવો એથી બહાર હોતા જ નથી. તેથી ત્રસ જીવ પ્રધાન જગ્યાને 'નાડી' સંબોધન લગાડી ત્રસનાડી કહેવામાં આવે છે.

૨. કર્મ એટલે શું? કર્મ બે પ્રકારનાં છે. એક દ્રવ્યકર્મ અને બીજું ભાવકર્મ. દ્રવ્યકર્મ એટલે જગતમાં સર્વત્ર વર્તતા કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલ પરમાણુઓ. જેમાં વ્યક્તિના સારા--નરસા વિચારોનાં કારણે શુભાશુભ ફળ આપવાની શક્તિ પેદા થાય છે. અને પછી એ શક્તિ જીવને સુખ--દુઃખ કે સારા--નરસાનો અનુભવ કરાવે છે, અને આત્માનો શુભાશુભ વિચાર--પરિણામ તે ભાવકર્મ છે.

આ સાધ્ય કે આ ધ્યેય મનુષ્ય દેહથી જ પાર પડે છે. કેમકે મુક્તિની સાધના માત્ર આ દેહથી જ શક્ય છે અને આ સાધનાની સિદ્ધિ આ દેહથી જ લભ્ય છે.

એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે કે મનુષ્ય અવતાર ભૂતકાળમાં અનેકવાર મળવા છતાં મુક્તિનું સાધ્ય સિદ્ધ થઈ શક્યું નથી, અને સંસાર જીવતો જાગતો પુંઠે પડેલો ચાલુ છે. એનાં કારણો શું? તો એનાં કારણોમાં સાચી શ્રદ્ધા, સાચી સમજ અને સાચા આચરણનો અભાવ કારણ છે. જેને જૈન પરિભાષાના શબ્દોમાં મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ કહેવામાં આવે છે.

આ ત્રણેય દોષો ટળે તો તેના ફલ રૂપે (પ્રતિપક્ષી એવા) સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર ગુણો પ્રગટે, અને આ ગુણો જે ભવમાં પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે એ જ ભવે જીવનો મોક્ષ અવશ્ય થાય. એટલા જ માટે શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયી એ જ મોક્ષ માર્ગ[૧] છે એમ જણાવ્યું છે.

ત્યારે પ્રથમ જિનેશ્વરદેવ કથિત તત્ત્વ કે માર્ગ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન બનો, વળી એ તત્ત્વોને શ્રદ્ધેય બનાવ્યા પછી એને સાચી રીતે ઓળખો, આ જાણપણું જ તમોને હેય અને ઉપાદેય એટલે કે જીવનમાં ત્યાગ કરવા લાયક શું છે? પ્રાપ્ત કરવા લાયક શું છે? તેની સાચી સમજ પ્રાપ્ત કરાવશે.

સમ્યગ્શ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધાનુસારી સમ્યગ્જ્ઞાન માત્રથી (જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય) સાધનાની સિદ્ધિ કદી થતી નથી પણ ત્યાગ કરવા લાયકનો ત્યાગ કરવામાં આવે અને મેળવવા લાયક બાબતોને પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો જ સાધ્યની કે ધ્યેયની સિદ્ધિ થાય.

હેયોપાદેયને જાણ્યા પછી ज्ञानस्य फलं विरतिः સૂત્ર મુજબ તેનો અમલ થવો જોઈએ તો જ જાણ્યું સફળ છે, પણ ત્યાગ વિનાનું માત્ર કોરું જાણપણું ઇષ્ટ સિદ્ધિ માટે કારગત નથી.

એટલે પછી તમારે સમ્યગ્ચારિત્રના આચારને અમલમાં મૂકવો

---

૧. सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः। [तत्त्वार्थ सूत्र. १]

જોઈએ, અર્થાત્ સંયમ–ચારિત્ર કે દીક્ષાનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ, જેને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન (કર્મગ્રંથ)ની ભાષામાં 'સર્વવિરતિ' કહેવામાં આવે છે. વિરતિ એટલે ત્યાગ જેમાં 'સંપૂર્ણ ત્યાગ'નું પાલન હોય તેને સર્વવિરતિ કહેવામાં આવે છે. સર્વ ત્યાગ શેનો? તેનો જવાબ છે કે હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ વગેરેનો જીવનભર ત્યાગ, આનો ત્યાગ થાય એટલે એના પ્રતિપક્ષી અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ આ પાંચ ધર્મોનું પાલન થાય. આ પાંચ ધર્મોને શાસ્ત્રોમાં 'મહાવ્રતો' તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. સર્વથા સંપૂર્ણ ત્યાગ ન કરી શકે તેવા જીવો માટે ત્યાગ કરવાનો બીજો વિકલ્પ છે ખરો? તો કહે હા, તેઓ દેશથી એટલે ન્યૂનાધિકપણે હિંસાદિકના પાપનો ત્યાગ કરી શકે છે, જેને દેશવિરતિ કહેવામાં આવે છે. આ 'દેશવિરતિ' આંશિક ત્યાગરૂપ છે, અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને તે આચરણમાં મૂકી શકાય છે. આ દેશવિરતિ એટલે કે આંશિક ત્યાગમાં તો સૌ કોઈ જોડાઈ શકે છે.

સર્વવિરતિનાં દીક્ષા, સંયમ, ચારિત્ર એ પર્યાયવાચક નામો છે. સર્વ-વિરતિથી પાંચ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કર્યો એટલે ચારિત્ર લઈ સાધુ થયા, પણ તેથી શું લાભ પ્રાપ્ત થયો?

લાભ એ કે આત્મા હિંસાદિ પાપો તથા વિષયકષાયાદિકને વશ થઈને ક્ષણે ક્ષણે નવાં નવાં કર્મ બાંધે છે. જો આ રીતે કર્મની સતત આયાત ચાલુ જ રહે તો કર્મના ગંજના ગંજ ખડકાતા જાય. આત્મા ક્યારેય કર્મથી રહિત ન થાય, અને જો ન થાય તો પછી મુક્તિની પ્રાપ્તિ એક સ્વપ્નું જ બની રહે, અર્થાત્ ક્યારેય કોઈનોય મોક્ષ ન થાય, અને સંસારની અનંત મુસાફરી ચાલુ જ રહે.

એટલે જીવનું પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે આવતાં નવાં કર્મોને અટકાવવાં અને આ કામ સર્વવિરતિ–ચારિત્ર બરાબર બજાવી શકે છે. જો નિરતિચારપણે સુવિશુદ્ધ રીતે ચારિત્ર પાલન થાય તો.

ચારિત્ર એટલે લીધેલાં પાંચ મહાવ્રતોનું ઉત્તમ રીતે પાલન અને બીજા નિયમો-ઉપનિયમોનો અમલ એ જુદાં જુદાં પાપસ્થાનકોને આવવાના જે દરવાજાઓ છે તેનાં દ્વારોને તે બંધ કરી દે છે. નવું પાપાશ્રવરૂપ જલ આવી શકતું નથી.

હવે નવાં કર્મો અટક્યાં એટલે તે આત્માને અનન્ત કાળથી સંચિત થયેલાં અને આત્મપ્રદેશો સાથે અસ્તિત્વ ધરાવતાં માત્ર પુરાણાં કર્મોને જ ખપાવવાનાં પ્રચંડ પુરુષાર્થમાં લાગી જવાનું રહે.

નવાનું આગમન બંધ થયું એટલે જેની સત્તા વિદ્યમાન હતી તે પણ પ્રશસ્ત શુભ કે શુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ખપવા માંડે અને એ જ્યારે સંપૂર્ણ ક્ષય થઈ જાય એટલે મુક્તિ–મોક્ષ જે જીવનનું સાધ્ય હતું તે પ્રાપ્ત થઈ જાય.

હવે જેઓએ ચારિત્ર નથી લીધું એવા આત્માઓને તો ક્ષણે ક્ષણે કર્મો બાંધવાનાં ચાલુ જ રહે, પણ જેઓએ જેટલે અંશે દેશવિરતિ ત્યાગ–ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો હોય તેને નવાં કર્મ બાંધવામાં કંઈક રાહત રહે છે. અર્થાત્ તેટલે અંશે આયાત ઓછી રહે છે, પણ જો સત્કાર્ય કરતો રહે તો પુરાણાં કર્મોનો ક્ષય જરૂર થતો રહે. તાત્પર્ય એ કે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની આરાધનામાં આત્મા જો જોડાઈ જાય તો નવાં કર્મનાં આશ્રવ– આગમન અટકી જાય, એ અટક્યું એટલે સંવર થયો કહેવાય.

ચારિત્ર લીધા પછી સત્તામાં રહેલાં સંચિત–પુરાણાં કર્મોનો ક્ષય કરવા તપની આરાધના કરવી જોઈએ. જેમાં વિનય, સેવા, પશ્ચાત્તાપ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વગેરેની ઉપાસનાનો પણ સમાવેશ થાય છે.

નવાં કર્મને રોકવાનું કામ ચારિત્ર બજાવે પણ આ ચારિત્રનું જે રીતે પાલન કરવાનું કહ્યું છે તે રીતે પાલન થવું શક્ય નથી હોતું. તેઓમાં–ચારિત્રવાન જીવોમાં પણ રાગ-દ્વેષ પ્રમાદાદિ દોષો બેઠેલા છે, એટલે વિરતિવંતને પણ મન, વચન, કાયાના યોગો દ્વારા કષાય ભાવો આવી જાય અને તેથી તેને અતિચારો–દોષો લાગવાના જ.

આ રીતે દેશવિરતિવંત ગૃહસ્થો હોય તેઓને તથા જેઓના જીવનમાં કશા જ ત્યાગધર્મનું પાલન નથી હોતું એવા અવિરતિ–અત્યાગી આત્માઓને તો પ્રમાદાદિકથી દોષો સતત લાગવાના જ અને આત્મા કર્મના ભારથી લદાયેલો જ રહેવાનો.

આ દોષો–પાપોનું રોજ રોજ પ્રાયશ્ચિત થઈ શુદ્ધિકરણ થતું જાય તો નવો

પાપનો બોજ ન વધે. કર્મનું નવું દેવું તો ન વધે, પણ જૂનાં કર્મોનો ઘટાડો પણ થાય. આમ નવતત્ત્વની પરિભાષામાં કહીએ તો સંવર, નિર્જરા પ્રવર્તે.

કર્મનું આગમન તેને તત્ત્વજ્ઞાનની ભાષામાં આશ્રવ કહેવાય. તેને જે અટકાવે તેને સંવર કહેવાય અને કર્મોનો ક્ષય કરે તેને નિર્જરા કહેવાય.

પ્રાયશ્ચિત શેનાથી થાય?

પ્રાયશ્ચિત કરવાના અનેક પ્રકારો પૈકી સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રકાર જો કોઈ પણ હોય તો પ્રતિક્રમણનો છે. આ પ્રતિક્રમણ શબ્દ જૈન પરિભાષાનો અતિ જાણીતો શબ્દ છે. પ્રાકૃત શબ્દ પડિક્કમણ છે અને આ જ શબ્દનો અપભ્રંશ થઈને વપરાતો શબ્દ પડિકમણું છે. બોલચાલની ભાષામાં પડકમણું-પડિકમણું પણ લોકો વાપરે છે.

પ્રતિક્રમણ શું છે? અને તેનાં સાધનો શું છે?

સૂત્ર-જ્ઞાનપૂર્વકનું પ્રતિક્રમણ એ જપ કે ધ્યાનનો પ્રકાર નથી. પણ તે પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત માટેની કે પાપવિમોચનની એક અપૂર્વ અને પવિત્ર ક્રિયા છે. આત્મવિશુદ્ધિ માટેનું અતિ મહત્ત્વનું અનુષ્ઠાન છે. આ ક્રિયા સાંજ-સવાર બે વખત કરવામાં આવે છે. ઘરના કચરાને બે વાર સાવરણીથી કાઢીએ છીએ તો જ ઘર સ્વચ્છ અને શુદ્ધ રહે. તેમ રાત-દિવસથી ભેગા થતાં કર્મના કચરાને સાફ કરવા બે વખત પડિકમણું કરવું જરૂરી છે. સામાન્યતઃ આ ક્રિયાનો સમય ૪૦ થી ૬૦ મિનિટનો છે. પણ દર પંદર દિવસે એક દિવસ, પછી ચાર મહિને પણ એક જ દિવસ અને બાર મહિને એક જ દિવસ. [૧]વરસમાં ૨૮ દિવસો

૧. દર મહિનાના પંદર દિવસે આવતી બે ચૌદશો, ચાર મહિને આવતી કાર્તિક, ફાગણ અને અષાઢ મહિનાની શુદિ ચૌદશો અને બાર મહિને શ્વે. મૂર્તિપૂજકમાં આવતી ભાદરવા સુદિ ચોથ, પંદર દિવસની ચૌદશને કે તે દિવસના પ્રતિક્રમણને પ્રાકૃતમાં પાખી, ચાર મહિનાની ચૌદશને કે તે દિવસના પ્રતિક્રમણને ચૌમાસી અને બાર મહિનાની ચોથને કે તે દિવસના પ્રતિક્રમણને 'સંવચ્છરી' કે 'છમ્મછરી' તરીકે ઓળખાવાય છે. સંસ્કૃતમાં તેને ક્રમશઃ પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સંવત્સરી કહે છે.

એવા છે કે જે દિવસે સાંજની ક્રિયા ઘણી મોટી એટલે કે બે થી ત્રણ કલાક સુધીની હોય છે. આ ક્રિયા ઉપાશ્રયમાં કે ઘરમાં થઈ શકે છે. દહેરાસરમાં પ્રભુ સામે આ ક્રિયા કરવાની નથી હોતી, આ ક્રિયા ગૃહસ્થોને રોજના પહેરેલાં ચાલુ કપડાંથી નથી કરાતી. આ ક્રિયા માટે જંગલ-પેશાબ ગયા વિનાનાં નવાં અથવા ચોક્ખાં કપડાં પહેરવાનાં હોય છે. તેની સાથે બેસવા માટે જમીન ઉપર પાથરવાનું ગરમ કાપડનું આસન, મુખ પાસે રાખવાની 'મુહપત્તી' અને 'ચરવલો' આ ત્રણ સાધનની અનિવાર્ય જરૂર પડે છે. જેને ઉપકરણો[1] કહેવાય છે. તે ઉપરાંત સાક્ષીરૂપ ગુરુજીની હાજરી સ્વરૂપ સ્થાપનાજી સ્થાપવા માટે પુસ્તકાદિ અને સાપડો આ બેની જરૂર પડે છે.

૧. **આસન**—એટલે જીવરક્ષા શુદ્ધિ વગેરે માટે ગરમ કપડાનું આસન. જે જમીન ઉપર બેસવા માટે વપરાય છે. જેને કટાસણું કહેવામાં આવે છે.

૨. **મુહપત્તી**—એટલે ૧૬ આંગળનું અમુક પદ્ધતિએ વાળેલું. સૂત્ર બોલતી વખતે મુખમાંથી નીકળતી હવા દ્વારા વાયુકાયના જીવને દુઃખ કે હિંસા ન થાય તે માટે મુખ આગળ રાખવાનું અને જીવદયા માટે શરીરની પણ પ્રમાર્જના (સાફસૂફી) કરવાનું કોરા કાપડનું અનિવાર્ય સાધન.

૩. **ચરવળો**—એટલે શાસ્ત્ર નિર્દિષ્ટ માપ પ્રમાણે લાકડાની દાંડી સાથે બાંધેલા ઉનના ગુચ્છાવાળું ઉપકરણ-સાધન તે. તે ઉપરાંત વિધિ સહિત પ્રતિક્રમણનું પુસ્તક પણ રાખવું.

માત્ર સૂત્રોચ્ચાર કે ઉપકરણો-સાધનો તે બહિરંગ સાધન કે બાહ્ય ક્રિયા છે. જ્યારે સૂત્રો તથા તેની સાથે અર્થના હૃદયસ્પર્શી ચિંતન કે અર્થ સાથે મનનું સક્રિય જોડાણ તે ભાવ ક્રિયા છે. આ ક્રિયા દ્વારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાનું છે.

---

૧. મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં આત્માને જે ઉપકારક બને તેને ઉપકરણ કહેવાય.

પ્રતિક્રમણ શબ્દનો અર્થ શું છે?

પ્રતિક્રમણ આ શબ્દમાં 'પ્રતિ' અને 'ક્રમણ' બે શબ્દો છે. એનો શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શબ્દાર્થ કરીએ તો 'પ્રતિ' એટલે પાછું અને 'ક્રમણ' એટલે ચાલવું, હઠવું, આવવું, ફરવું તે. પાછા આવવું, હઠવું કે ફરવું પણ શેનાથી? તેનો જવાબ નિમ્ન શ્લોક આપે છે.

स्वस्थानाद् यत् परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः।
तत्रैव क्रमणं भूयः प्रतिक्रमणमुच्यते॥

'પ્રમાદ વગેરે દોષોને વશ થઈને સ્વસ્થાનમાંથી પરસ્થાનમાં ગયેલા આત્માને પાછો પોતાના (મૂલ) સ્વસ્થાનમાં લાવવાની જે ક્રિયા તેનું નામ પ્રતિક્રમણ.'

જેમ મૂલ માર્ગ ઉપર સીધે સીધે રસ્તે ચાલી જતી એક વ્યક્તિ ભૂલથી આડે માર્ગે ચડી જાય અને તે વખતે કોઈ ભોમિયો તેને મૂલ માર્ગ ઉપર લાવીને મૂકે તે જ રીતે રોજેરોજ આડે રસ્તે ચઢી જતા જીવને ભોમિયા સરખું 'પ્રતિક્રમણ' મૂલ માર્ગમાં લાવી દે છે. અર્થાત્ આશ્રવના પાપ માર્ગમાંથી પાછો વાળી સંવર નિર્જરાના માર્ગ ઉપર મૂકે છે, અને એમાંથી જ વીતરાગ અવસ્થાની પ્રાપ્તિનાં બીજો વવાઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ કે પાપ-દોષોથી પાછા હઠવાની જે ક્રિયા તે પ્રતિક્રમણ.

અહીં એ પ્રશ્ન થાય કે સ્વસ્થાન અને પરસ્થાન એટલે શું?

સ્વસ્થાન—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર જે આત્માના પોતાના ગુણો છે. જે મૂલમાર્ગરૂપ છે એમાં સ્થિરતા, એમાં ત્રિવિધ યોગે ત્રિકરણ ભાવે રમણતા, એમાં જ તન્મય રહેવું એ જીવનું સ્વસ્થાન કહેવાય અને જ્યાં સુધી એ અવસ્થામાં ટકી રહે તો સમજવું કે જીવ પોતાના ઘરમાં છે. બીજા શબ્દોમાં એમ પણ કહેવાય કે નિરવદ્ય પ્રવૃત્તિ કે શુભયોગમાં રહેવું તે. ફલિતાર્થ એ કે સ્વભાવદશામાં રહેવું તે સ્વસ્થાન છે.

પરસ્થાન—સ્વસ્થાનથી પ્રતિપક્ષી બાબતોમાં રમણતા તે, અર્થાત્ હિંસા, અસત્ય, ચૌર્ય, પરિગ્રહ, કષાયો કે ઇન્દ્રિયોની વાસનાઓ વગેરેને આધીન બનવું તે. ટૂંકમાં કહેવું હોય તો [૧]અઢાર પાપસ્થાનકોનું સેવન તે (આત્મા માટે) પરસ્થાન કહેવાય.

આરંભ-સમારંભના સાવદ્ય માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ, સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓમાં ત્રિવિધ યોગે જોડાણ, અશુભ યોગમાં રહેવું તે. ફલિતાર્થ એ કે વિરાધક કે પરભાવદશામાં રમણતા.

આત્મા જો પાપો કરવાં, કરાવવાં કે અનુમોદવામાં જ ઓતપ્રોત થયો હોય તો સમજવું કે આત્મા પરસ્થાનમાં દોડી ગયો છે કે આડે અવળે રસ્તે પહોંચી ગયો છે. આ અને આના જેવા બીજાં પરસ્થાનો એ જ પરભાવ (ભૌતિકભાવ) રમણતાનાં સ્થાનો છે. આ સ્થાનો સ્વભાવસ્થાનો એટલે કે આત્માનાં પોતાનાં રમણ સ્થાનો નથી.

પ્રમાદ એટલે શું?

પ્રમાદનાં કારણે પરસ્થાનમાં જીવ દોડી જાય છે તો 'પ્રમાદ' એટલે શું? પોતાના-આત્માના મૂલભૂત ધ્યેય તરફનું દુર્લક્ષ્ય-ઉપેક્ષા, આથી તેને પ્રમાદ કહેવાય. જીવ કે આત્માનું પોતાનું લક્ષ્ય જોવું, જાણવું અને નિજ ગુણમાં રમવું એ છે. તે લક્ષ્ય પ્રત્યેનું અલક્ષ્યપણું તે જ પ્રમાદ, અને આને લીધે આત્મા મિથ્યાત્વાદિ પાપો તરફ ઢળતો રહે, વિષય-કષાયને આધીન બને, મોહ, માયા, મમતા, આસક્તિ ભાવમાં રમમાણ રહે, જડ કે જડ પદાર્થ પ્રત્યેની જાળમાં ફસાએલો રહે અને પરંપરાએ આત્મા મલીન બન્યો રહે.

---

૧. ૧૮ પાપસ્થાનકોનાં નામ--'પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, રતિ--અરતિ, પરપરિવાદ, માયામૃષાવાદ, મિથ્યાત્વશલ્ય, આ અઢારે પાપવર્ધક સ્થાનો છે.

તાત્પર્ય એ કે પાપથી પાછા હઠવું, વિભાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, પરઘરમાંથી સ્વઘરમાં આવવું, અપ્રશસ્ત યોગમાંથી પ્રશસ્ત યોગમાં આવવું, સ્થિર થવું, પાપનો પશ્ચાત્તાપ અને ક્ષમાભાવની પ્રાપ્તિ તેનું નામ પ્રતિક્રમણ. આમ પ્રતિક્રમણની વ્યાખ્યાઓ અનેક પ્રકારની છે.

સામાન્ય રીતે મનુષ્યે પાપ ન કરવું જોઈએ અને સંવર–નિર્જરા સાથેની પુણ્ય–શુભ પ્રવૃત્તિમાં રહેવું જોઈએ, છતાં જાણે–અજાણે પાપો થાય છે, પણ તેનાથી મુક્ત થવું હોય તો પાપકર્મ અટકે અને અજાણતાં થયેલાં પાપો માટે દિલગીરી વ્યક્ત કરીએ અને ફરી જાણીને તો ન કરીએ, આ માટે જ આ ક્રિયા છે. ટૂંકમાં જ જો કહેવું હોય તો પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવાની, ભૂલોની ક્ષમા માગવાની ક્રિયા તેનું નામ પ્રતિક્રમણ.

શરીરની શુદ્ધિ જળસ્નાન વગેરેથી થાય છે તેમ આત્માની કે ચિત્તની શુદ્ધિ પ્રતિક્રમણથી થાય છે. શરીરને પુષ્ટ કરવા, શુદ્ધ અને પૌષ્ટિક ખોરાકની જરૂર છે, તેમ આત્મા–મનને શુદ્ધ કરવા આત્માને ગુણોથી પુષ્ટ કરવા પ્રતિક્રમણની જરૂર છે. આનાથી રાગ–દ્વેષાદિ કષાયોની મંદતા, વાસનાઓનો ઘટાડો અને નિર્મળતા આદિ પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે પ્રતિક્રમણ સૂત્રોમાં દેવ-ગુરુની સ્તુતિ, વંદના, ધ્યાન, શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ, ક્ષમાપના આદિની ઉત્તમ અને મંગલકારી અનેક આરાધનાઓ રહેલી છે, જે પૂર્વોક્ત લાભોને અચૂક મેળવી આપે છે.

પ્રતિક્રમણ શું રોજે રોજ કરવું જોઈએ?

મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાયાદિ દોષોના લીધે જાણે–અજાણે પણ જીવની મન, વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓ કે પાપ પ્રવૃત્તિઓ અવિરત ચાલુ છે. ત્યાં સુધી પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જ જોઈએ. જેથી જીવ પાપકર્મ કરતાં અટકે અને થયેલાં દુષ્કૃતો–પાપો માટે દિલગીરી પેદા થાય, ચિત્તની વિશુદ્ધિ થાય, પુરાણાં કર્મોને ખપાવે અને ચારિત્રગુણની ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિ થાય.

પાપ રોજે રોજ થતું હોય તો તેને ખપાવવાં કે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા પ્રતિક્રમણ પણ રોજે રોજ કરવું જ જોઈએ અને પાછું વર્તમાન વ્યવસ્થા મુજબ નિયત કાલે.

એટલે જ પ્રતિક્રમણનું બીજું નામ 'આવશ્યક' છે. શાસ્ત્રીય પરિભાષાનો શબ્દ 'આવશ્યક' જ છે. આવશ્યક શબ્દ 'અવશ્ય' ઉપરથી બન્યો છે. 'અવશ્ય' એટલે જરૂર, ચોક્કસ અને અવશ્ય કરવા લાયક તેને આવશ્યક કહેવાય. ત્યારે પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવા લાયક છે અને એથી જ પ્રત્યેક જૈને અવશ્ય કરવું જ જોઈએ અને તે દ્વારા આધ્યાત્મિક વિકાસ સાધવો જોઈએ.

આત્મા દોષોથી ભરેલો છે, ભૂલ કરવી અને પાછી તેને છુપાવવી એ આજનો ભયંકર માનસિક રોગ છે. ભૂલ કરવી એ તો પાપ છે પણ એ ભૂલને છુપાવવી એ એથીએ વધુ ભયંકર ગુનો છે. એ ભૂલના પાપથી ખરેખર બચાવનાર પ્રતિક્રમણની ક્રિયા જ છે.

શું આવશ્યક એક જ છે?

ના, આવશ્યક બીજા પાંચ છે. પ્રતિક્રમણ આવશ્યકને છોડીને બાકીનાનાં નામ સામાયિક, ચઉવીસત્થો, વંદણક, કાઉસ્સગ્ગ અને પચ્ચખ્ખાણ છે. (પ્રતિક્રમણ ઉમેરતાં કુલ છ આવશ્યકો છે.)

પ્રતિક્રમણ છ આવશ્યક રૂપ છે. એમાં પ્રથમ આવશ્યકનું નામ સામાયિક છે. પ્રતિક્રમણ સૂત્રગત સામાયિકની આરાધના છે. તે શરૂઆતના દેવવંદન પછી પ્રતિક્રમણ ઠાયા પછી કરેમિભંતે સૂત્ર બોલાય છે તે જ છે. એ સૂત્ર જ સામાયિક સૂત્ર છે અને એ બોલાય એટલે સામાયિક આવશ્યકની આરાધના થઈ કહેવાય છે.

આથી શરૂઆતમાં જે સામાયિક વિધિ–અનુષ્ઠાનવાળું કરાય છે તે પ્રતિક્રમણના આવશ્યકરૂપે ગણતરીમાં લીધું નથી એટલે આ પ્રથમનું સામાયિક વધારાની આરાધનાનું સમજવું.

અહીંયા પ્રાસંગિક શરૂઆતમાં સામાયિક એટલે શું? તે થોડું જાણી લઈએ.

૧. પ્રથમ સામાયિક આવશ્યક—પ્રતિક્રમણ ઠાયા પછીના સૂત્ર બોલાય તે. આ સૂત્રનો અર્થ એ છે કે સમતાનો જેનાથી લાભ થાય તે 'સામાયિક' નામનું ધર્માનુષ્ઠાન છે. તે બે ઘડીનું (૪૮ મિનિટ) ચારિત્ર જેવું હોવાથી તેટલો સમય સાધુ જીવન ગાળવાનું અણમોલ સાધન છે. સાવદ્યયોગ–પાપની પ્રવૃત્તિઓને અટકાવવા માટેની ચિત્ત તથા મનને સ્વસ્થ, સમાહિત અને નિર્મળ રાખવાની આ એક શ્રેષ્ઠ તક છે. આ ક્રિયા એક પ્રકારનો રાજયોગ છે. ઉત્તમ આધ્યામિક અનુષ્ઠાન છે, ચિત્તના સંક્લેશો અને વ્યથાઓને શમન કરનારું ઔષધ છે, ચારિત્રની વાનગી છે. તન, મન અને આત્માના સ્વાસ્થ્ય માટે લાભકર્તા છે. આનો અધિકાર સૌ કોઈને છે.

૨. બીજું ચઉવીસત્થો આવશ્યક—આ આવશ્યક લોગસ્સ રૂપ છે, અને આ લોગસ્સની આરાધના અતિચારની આઠ ગાથાનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી જે લોગસ્સ બોલાય છે તે જ બીજા આવશ્યકરૂપે છે. આ આવશ્યકનું નામ 'ચઉવીસત્થો' (અથવા લોગસ્સ) આવશ્યક છે.

ચઉવીસત્થો એટલે ચતુર્વિંશતિ. જેમાં ચોવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિ છે તે. જેનું સુપ્રચલિત નામ 'લોગસ્સ' સૂત્ર છે. આમાં નામોની સ્તવના છે જે મંગલ અને કલ્યાણને આપનારી છે. સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરનારી છે. પૂર્વ સંચિત કર્મોનો ક્ષય કરનારી છે. સ્તવનાના પ્રભાવે સાચી શ્રદ્ધા, અનુકંપા, દયા, વૈરાગ્ય, સંવેગ અને સમતાના ગુણો પ્રગટ થાય છે, રત્નત્રયીની શુદ્ધિ થાય છે. નામસ્મરણમાં પણ અદ્‌ભુત તાકાત બેઠી છે. જે પરંપરાએ બાહ્યાભ્યંતર સુખ, શાંતિ અને આરોગ્યને આપવા સાથે જીવને મુક્તિની મંઝિલ સુધી પહોંચાડી દે છે. તો પછી નામસ્તવનાથી આગળના ભક્તિના પ્રકારોનું જો સેવન કરવામાં આવે તો શું શું લાભો ન મળે? સામાન્ય વ્યક્તિ માટે ભક્તિ એ રાજમાર્ગ છે. વળી રાજયોગનો જ પ્રકાર છે અને તે જીવને પરમાત્માની કક્ષાએ પહોંચાડવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.

૩. ત્રીજું વંદણક આવશ્યક—બીજા આવશ્યકમાં દેવસ્તુતિ કરી.

દેવ પછીનું સ્થાન ગુરુનું છે એટલે હવે ગુરુવંદનાદિ કરવું જોઈએ. એ માટે બે વાંદણાંનો વિધિ કરાય છે. વંદણ આવશ્યક તે ત્રીજા આવશ્યકની મુહપત્તી પડિલેહ્યા પછી જે 'સુગુરુવંદન'નો બે વાર પાઠ બોલીએ છીએ તે સમજવું.

ગુરુ એટલે જે ધર્મના જાણકાર, ધર્માચરણનું પાલન કરનાર, અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ આદિ મહાવ્રતોનું અને ત્યાગમાર્ગનું પાલન કરનાર હોય તે ગુરુ કહેવાય. આવા નિઃસ્પૃહી ગુરુઓ આત્મકલ્યાણનો સાચો માર્ગ બતાવે છે. સદ્‌જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવે છે માટે એવા ગુણસંપન્ન ગુરુઓને વંદન કરવું એ શિષ્યનું–શ્રાવકોનું કર્તવ્ય છે. ધર્મગુરુઓને વંદન કરવાથી વિનય–નમ્રતા ધર્મનું પાલન થાય છે અને આ વિનયગુણ પરંપરાએ આ જીવને મુક્તિ સુધી પહોંચાડે છે. આવા ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન, તેમનું બહુમાન, આદર કરવો એ ઉત્તમ ધર્મ છે. ઉપકારક અને ગુણસંપન્ન ગુરુઓની આશાતના થાય તો ઘણું પાપ લાગે છે માટે તેથી બચવું જોઈએ. ગુરુ આગળ અભિમાન ન આવી જાય અને તેમના માટે અપરાધ, અવિનય કે અપ્રશસ્ત વિચારો ન આવી જાય તેનું પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. એમ છતાં કર્માધીન આવી જાય તો બધાયની સાચા ભાવથી ક્ષમા માગી લેવી જોઈએ.

ગુરુવંદન માટે 'સુગુરુવંદનસૂત્ર' બોલવાનું છે, જે પ્રતિક્રમણમાં અનેકવાર આવે છે. ગુરુવંદન કેમ કરવું તેની વિશેષ માહિતી આ પુસ્તકમાં પ્રારંભમાં આપી છે તે જોઈ લેવી.

૪. ચોથું પડિક્કમણું આવશ્યક—આ આવશ્યક એ વંદિત્તા સૂત્રની આરાધનારૂપ સમજવું. પ્રતિક્રમણનો ટૂંકો અર્થ સ્વભાવદશામાંથી વિભાવદશામાં ગયેલા આત્માને પાછો સ્વભાવદશામાં સ્થાપન કરવો તે, એટલે કે અસદ્‌માર્ગ–અતિક્રમણ કરી ગયેલા આત્માને પ્રતિક્રમણ (પડિક્કમણાં) દ્વારા મૂલ સ્થાને લાવવો તે.

પડિક્કમણું એટલે અતિક્રમણનું પ્રતિક્રમણ, પાપથી પાછા હઠવાની ક્રિયા દર્શાવતાં સૂત્રો દ્વારા ક્ષણે ક્ષણે મન, વચન, કાયાથી થતાં પાપો–દોષોની

આલોચના કરવી, દોષો–ભૂલોની ક્ષમા માગવી, શુદ્ધ થવું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ છે. પાપ વિમોચનની આ ક્રિયા રોજે રોજ બે વાર કરવાની છે, જે બાબત અગાઉ જણાવી છે.

આ પ્રતિક્રમણ ઇરિયાવહિયા, વંદિત્તુ આદિ સૂત્રો દ્વારા થાય છે. 'મિચ્છામિ દુક્કડં' આ વાક્ય સારાય પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. એનાથી તરત જ દુષ્કૃત, પાપ, દોષ, અતિચાર કે ભૂલની ક્ષમા માગી શુદ્ધ થઈ હળવાશ અનુભવાય છે. જૈનસંઘનું આ જાણીતું સૂત્ર છે.

આ પ્રતિક્રમણનાં પાંચ પ્રકારો છે. ૧. રાઈસી ૨. દેવસી ૩. પક્ખી ૪. ચોમાસી અને ૫. સંવચ્છરી. રાત્રે બંધાયેલાં પાપના ક્ષય માટે રાઈસી, દિવસ દરમિયાન બંધાતાં પાપો માટે દેવસી, પંદર દિવસે વિશેષ પ્રકારે આલોચના કરવા પક્ખી, ચાર મહિના માટે ચૌમાસી અને બાર મહિને સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે.

૫. પાંચમું કાઉસ્સગ્ગ આવશ્યક—કાઉસ્સગ્ગનું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'કાયોત્સર્ગ' છે. આ પાંચમું આવશ્યક વંદિત્તાસૂત્ર પછી બોલાતા લોગસ્સના કાઉસ્સગ્ગ પછી પ્રગટ લોગસ્સ જે બોલાય છે તે સમજવું. કાઉસ્સગ્ગનો સીધો અર્થ કાયાનો ત્યાગ એવો થાય છે પણ અહીં લક્ષણાથી કાયા એટલે શરીર ત્યાગ નહીં પણ શરીર ઉપરની મમતા–મૂર્ચ્છાનો ત્યાગ સમજવાનો છે. કાયોત્સર્ગ મુદ્રાનું આ જ મુખ્ય ધ્યેય છે એટલે કાઉસ્સગ્ગ દરમિયાન શરીરની સુશ્રુષાનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનો છે. કાયાનું કષ્ટ સહન કરવાનું છે અને સાથે સાથે મૌન અને ધ્યાન દ્વારા વાણી અને મનની મલિન વૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવાનો છે, અર્થાત્ દેહાધ્યાસને ત્યજી સમતાપૂર્વક શુભ ધ્યાનમાં સ્થિર રહેવાની, કર્મના ભુક્કા બોલાવવાની તેમજ બાહ્ય દૃષ્ટિએ અનેક દુઃખો, ઉપદ્રવોને દૂર કરવાની શક્તિ ધરાવે છે.

૬. છઠ્ઠું પચ્ચખ્ખાણ આવશ્યક—રાતના યથાશક્તિ આહાર, પાણીનો વિવિધ રીતે ત્યાગ કરવાનો નિયમ કરવો તે. આથી છઠ્ઠા આવશ્યકની

આરાધના થાય છે. જીવનને સંયમી બનાવવા, વિવિધ કુટેવોથી બચવા, સદાચરણમાં પ્રવૃત્તિ કરવા અને પાપાશ્રવથી અટકવા પચ્ચખ્ખાણ એટલે નિયમો ગ્રહણ કરવા જરૂરી છે. પ્રતિક્રમણમાં મુખ્યત્વે ખાવા–પીવાને ઉદ્દેશીને પચ્ચખ્ખાણ કરવાનાં છે. આમ આવશ્યકો છ પ્રકારનાં છે.

પ્રતિક્રમણ આવશ્યકની જોડે બાકીનાં પાંચ આવશ્યકોની આરાધના અત્યંત જરૂરી હોવાથી તેની એક સાથે જ આરાધના કરવામાં આવે છે. જો કે વહેવારમાં 'પડિક્કમણું' કર્યું કહેવાય છે પણ ગૌણપણે પ્રતિક્રમણને સહાયક શેષ આવશ્યકોની આરાધના પણ આવી જાય છે.

વર્તમાનમાં પચ્ચખ્ખાણ પ્રતિક્રમણ શરૂ થતાં પહેલાં કરાવાય છે.

આ પુસ્તક મુખ્યત્વે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની વિધિનું હોવા છતાં સવારના રાઈ પ્રતિક્રમણ સિવાય શેષ ચાર પ્રતિક્રમણ પણ આ પુસ્તક દ્વારા કરી શકાય એવી ગોઠવણ આ પુસ્તકમાં કરેલી છે.

સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ શા માટે?

અગાઉ જણાવ્યું તેમ આધ્યાત્મિક ગુણોનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થાય, જાણે–અજાણે રોજ રોજ બંધાતાં પાપ કર્મોનું પ્રાયશ્ચિત થાય, કુસંસ્કારોની બાદબાકી અને સુસંસ્કારોનો સરવાળો થાય કે જે સરવાળો ચરમ કક્ષાએ પહોંચીને કોઈ જન્મને અંતે સકલ કર્મનો ક્ષય કરાવી આત્માને મુક્તિ સ્થાને પહોંચાડે માટે પ્રતિક્રમણ હંમેશા કરવું જોઈએ, પણ જેઓ તેમ નથી કરી શકતા તેઓએ વરસમાં એક દિવસ પણ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જ જોઈએ.

બાર બાર મહિના દરમિયાન આત્મા પ્રમાદને લીધે વિરાધકભાવને વશવર્તી થતાં સ્વભાવદશાની, આરાધક ભાવની પ્રવૃત્તિ છોડીને પરભાવદશાના પંથે દૂર સુદૂર સુધી ચાલી ગયેલો હોય છે. દૂર સુદૂર ગયેલા તે આત્માને, જેમાં દેવ, ગુરુ અને શ્રુતજ્ઞાન વગેરેની ઉપાસનાનું મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે તેવી, વળી હિંસા, અસત્ય આદિ અનેકવિધ પાપ દોષોનું શમન કરનારી અને ક્ષમાદિ ધર્મના આચરણ દ્વારા આત્માના ક્રોધાદિ કષાયોનું ઉપશમન કરનારી,

વિષયોની વાસનાઓને પ્રશાન્ત કરનારી, આત્માને પુષ્ટ કરનારી [1]સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની ક્રિયા કરી આત્માને પાપના ભારથી હળવો કરવો જોઈએ.

આ ક્રિયાના અંતે કષાય અને વાસનાના ભારથી ભારે એવું મન હળવાશ અનુભવે, મન શાંત-પ્રશાંત થાય, ચિત્ત અંતર્મુખ બને, સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ પ્રગટે તો સમજવું કે પ્રસ્તુત ક્રિયા રૂડી રીતે થઈ છે અને તેનું શ્રેષ્ઠ ફળ મેળવ્યું છે.

ક્રિયાની આવશ્યકતા—

જ્ઞાન અને ક્રિયા એક જ રથના બે પૈડાં છે. બેમાંથી એક પણ પૈડું નબળું હોય તો આત્મારૂપી રથ મુક્તિના પંથે સરખી ગતિ કરી ન શકે, માટે જ આપણે ત્યાં જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેને સમાન મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે. એથી જ 'જ્ઞાનથી જાણો અને ક્રિયાથી આદરો' આ ઉક્તિ પ્રસિદ્ધિમાં આવી છે. વળી અપેક્ષાએ જ્ઞાન ભલે સ્વલ્પ હશે તો તે ચાલશે પણ ક્રિયાવાદનો અમલ બરાબર નહિ હોય તો તે નહિ ચાલે. જ્ઞાન તો બીજાનું પણ આપણને (ક્રિયા વગેરેમાં) કામ લાગશે પણ ક્રિયા બીજાની કરેલી બીજાને ઉપયોગમાં કદી થતી નથી. ક્રિયા તો પોતાની જ પોતાને ફળ આપે છે. સહુની જાણીતી વાત છે કે કોઈપણ વિદ્યાકલા વગેરેના જાણપણાનું ફળ પોતાના જાણપણાને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવામાં રહેલું છે. આ એક જગજાહેર નિર્વિવાદ સત્ય છે. કોઈપણ બાબતનું જ્ઞાન મેળવી લીધા બાદ તે જ્ઞાનને વાગોળ્યા કરવાથી, તે જ્ઞાનની ડાહી ડાહી વાતો કરવાથી કે તેના મનોરથો કરવા માત્રથી માનવી કશો જ લાભ મેળવી શકતો નથી. એ સહુ કોઈનું અનુભવસિદ્ધ, કોઈપણ દલીલથી ઈન્કાર ન કરી શકાય તેવું આ સત્ય છે.

આપણું આ શરીર પણ એ સત્યને ટેકો આપે છે અને કહે છે કે આંખથી

---

૧. સંવત્સર ઉપરથી સંવત્સરી બન્યું છે. પ્રાકૃતમાં સંવચ્છરી થયું. પર્યુષણના છેલ્લા દિવસને સંવત્સરી કહેવાય છે. આ શબ્દનું લોકોએ છમછરી, સમછરી એવું રૂપ આપ્યું.

જુઓ અને પછી પગથી ચાલો તો ઈષ્ટ સ્થાને પહોંચશો. આંખ જ્ઞાનના સ્થાને છે અને પગ ક્રિયાના સ્થાને છે.

અરે! તરવાની ક્રિયાનો શ્રેષ્ઠ જાણકાર તરવૈયો પણ પાણીમાં પડ્યા પછી તરવા માટે હાથ પગ ચલાવવાની ક્રિયા જો ન કરે તો તે પાણીમાં ડૂબી જાય. આ દૃષ્ટાંત સૂચિત કરે છે કે એકલું જાણપણું કાફી નથી અર્થાત્ તેથી પૂરી સફળતા મળતી નથી.

અરે! શાસ્ત્રમાં તો સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ એમ પણ કહ્યું છે કે કદાચ સૂત્ર-ક્રિયાનો અર્થ ન જાણતો હોય પણ મહામંત્રાક્ષર જેવા મહર્ષિઓ–પરમર્ષિઓ પ્રણીત એવા સૂત્રોનું શ્રદ્ધા રાખીને ભાવપૂર્વક શ્રવણ કરે તો પણ તેનું પાપ-કર્મરૂપી ઝેર ઉતરી જાય છે, અને એમાં તેઓ એક દૃષ્ટાંત પણ ટાંકે છે કે જેને સર્પનું ઝેર ચડ્યું હોય તે જીવ બેશુદ્ધ બને છે. તેની આગળ કોઈ વિષ ઉતારનારો ગારૂડી, ગારૂડીમંત્રથી ઓળખાતા મંત્રોને મનમાં જ જપતો હોય ત્યારે પેલો બેભાની આત્મા કશું સાંભળતો નથી અને કદાચ ગારૂડી મુખથી ઉચ્ચારીને બોલે તો પણ તે સાંભળવાનો નથી, એમ છતાં તેનું ઝેર પેલા મંત્રના પ્રભાવે ઉતરી જાય છે, અને તે નિર્વિષ બની જાય છે. એવો જ પ્રભાવ આ સૂત્રમંત્રનો છે. આ માટે માતા હંસપુત્રની કથા પ્રસિદ્ધ છે.

ટૂંકમાં જણાવવાનું એ કે આ ક્રિયા કરવા લાયક છે. અર્થની સાચી સમજ મેળવીને થાય તો સર્વોત્તમ છે. કદાચ તેવી સમજ મેળવી ન હોય તો શ્રદ્ધા અને ભાવપૂર્વક વિધિ મુજબ થાય તો પણ કર્મનો બોજ હળવો કરવા, મનને નિર્મળ બનાવવા આ ક્રિયા કરવી જરૂરી છે. અસ્તુ!

પણ આવી ઉત્તમ ક્રિયાઓ ઉત્તમ ફળ ક્યારે આપે? તો દરેક ક્રિયા વિધિની શુદ્ધિ અને ભાવની શુદ્ધિ આ બંનેની શુદ્ધિ જાળવીને થાય તો. વિધિની શુદ્ધિ એટલે કટાસણું, ચરવળો, મુહપત્તી આદિ ઉપકરણો–સાધનો સ્વચ્છ, અખંડ–સારાં વાપરવાં, શુદ્ધ સૂત્રોચ્ચાર, તેમજ કાયાથી થતી મુદ્રા, આસનો વગેરે જે રીતે કરવાનું હોય તે રીતે કરવાં તે. આ વિધિ તે બાહ્યશુદ્ધિ કહેવાય છે અને ઉપયોગ લક્ષ્યની જાગૃતિપૂર્વક, મનને સૂત્રાર્થાદિકના ભાવ ઉપર

ત્રિકરણયોગે સાવધાન રહેવું તેને ભાવશુદ્ધિ કે અભ્યંતરશુદ્ધિ કહેવાય છે. આ રીતે ક્રિયા કરવાની છે. ગ્રામોફોનની રેકર્ડની જેમ સાંભળવાથી કે પોપટ પંખીની જેમ બોલી જવાથી વિશેષ લાભ થતો નથી, એટલે આ ક્રિયામાં તલ્લીન બની પરમ શાંતિ જાળવી વાતચીત કર્યા વિના, આડુંઅવળું જોયા વિના, કાયાને વારંવાર હલાવ્યા વિના, મડદા જેવા નહીં પણ સ્વસ્થ રહીને, ટટ્ટાર બની બે હાથ જોડી સૂત્રો સાંભળો અને પ્રમાદ છોડીને ચરવળો રાખી મુખ્ય વિધિઓ ઊભા ઊભા જ કરો. સંવચ્છરીના દિવસે વિશાળ સમુદાયમાં સભાની શાંતિ જાળવવા *તે શક્ય ન હોય તો ફક્ત મુખ્ય મુખ્ય વિધિ* (ગુરુ આદેશ મેળવીને) ઊભા ઊભા કરો.

* * *

એકંદરે પ્રતિક્રમણના પ્રકારો જો કે પાંચ છે પણ અહીંયા પાંચમાં છેલ્લા સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ અંગે કંઈક કહેવાનું છે.

મૂલ વાત–

ભારતના મહાતિમહાનગર મુંબઈમાં સેંકડો સ્થળે સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની આરાધના થાય છે. સમાજનો પંદરેક આની વર્ગ વરસમાં આ એક જ પ્રતિક્રમણ કરતો હશે એવું મારું અનુમાન અતિશયોક્તિ દોષ રહિત હશે એમ કહું તો ખોટું નહીં હોય.

કોઈપણ આત્મા બાર મહિનામાં માત્ર એક જ દિવસ અને તેમાંય માત્ર ત્રણ કલાકની, પાપથી પાછા હઠવાની, પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારી એવી મહાન અને પવિત્ર ક્રિયા કરે અને સાથે સાથે વિધિની અને ભાવની વિશુદ્ધિ બરાબર જાળવે તો ક્રિયા કરવા પાછળનો બાર મહિનાના પાપદોષની આલોચનાનો જે ઉદ્દેશ તે જરૂર સફળ કરી શકે, ક્રિયા કરીને જે લાભ મેળવવો છે તે મેળવી શકે.

આ ત્યારે શક્ય બને કે જ્યારે સૂત્ર અર્થનું બરાબર જ્ઞાન હોય તો પણ આ જ્ઞાન (અને તે પાછું આ શહેરમાં) મેળવવું એ તો તમને ભારે

અશક્ય જેવું લાગે, એટલે આરાધકો યથાશક્તિ સાચી સમજણપૂર્વક ક્રિયા કરી શકે, આત્મા બાર મહિનાના પાપના ભારથી હળવો થાય, ક્ષમાયાચના દ્વારા કષાયોનું ઉપશમન થતાં આત્મા સમતાભાવવાળો બને, અખિલ વિશ્વના જીવમાત્ર પ્રત્યે મૈત્રીનું સગપણ–સેતુ બાંધી શકે અને પરિણામે પુરાણાં કર્મોની નિર્જરા–ક્ષય અને નવાં કર્મોનો સંવર–અટકાવ થાય, આ કારણે જરૂરી સૂત્રોની ટૂંકી સમજણ આપી શકે તેવી સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની સળંગ વિધિની સચિત્ર પુસ્તિકાની જરૂરિયાત આજથી બાર વર્ષ ઉપર મને જણાઈ હતી અને તે વખતે આ વિધિ છપાવવાની તૈયારી પણ કરી હતી, પણ એક યા બીજા કારણે તે બન્યું નહિ. આજે તે મુદ્રિત થઈને બહાર પડી રહી છે ત્યારે તેનો આનંદ અને સંતોષ થાય તે સ્વાભાવિક છે. જો કે સળંગ અને સરળ પ્રતિક્રમણ વિધિની બુકો બીજી સંસ્થાઓ તરફથી પણ પ્રગટ થયેલી છે. એમ છતાં એની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓને લીધે તથા આમાં ઉપયોગી સંખ્યાબંધ ચિત્રોની ઉપસ્થિતિ વગેરેથી આ પુસ્તિકા અનેરી ભાત પાડશે એમ માનું છું.

આમાં કેટલીક નીચે મુજબની નવીનતાઓ છે.

૧. મહત્ત્વનાં સૂત્રોનો જરૂરી ભાવાર્થ અને તેની વિશેષ સમજ તે તે સૂત્રો વગેરેની પહેલાં જ આપી છે.

૨. તે તે સ્થળે તે તે ક્રિયા કેવા આસને કે મુદ્રાથી કરવી તે માટેનાં ચિત્રો આપ્યાં છે.

૩. મુહપત્તીનાં પચાસ બોલનાં (ચિત્ર નં. ૧૦ થી ૨૨) ચિત્રો આપ્યાં છે.

આ ચિત્રો પહેલી જ વાર પ્રગટ થયાં છે.

સમાજનો ચૌદ–પંદર આની વર્ગ પજુસણમાં, અને પંદર આનીથી વધુ વર્ગ સંવચ્છરીના દિવસે પ્રતિક્રમણ કરવા આવતો હોય છે.

સમાજનો એકાદ આની વર્ગ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરતો હશે. બહુ બહુ

તો ચાર આની વર્ગ પ્રતિક્રમણનાં [1]સૂત્રોને જાણતો હશે. એમાંય અર્થનું જાણપણું એકાદ આની વર્ગને હશે. એ એક આનીની પણ જો પુરુષ–સ્ત્રી વચ્ચે વહેંચણી કરીએ તો બે ભાગમાં સ્ત્રીઓ અને એક ભાગમાં પુરુષો આવે. આ પરિસ્થિતિમાં પ્રતિક્રમણનાં સૂત્ર અને તેના અર્થજ્ઞાનની સ્થિતિ શું હોઈ શકે તે, એમાંય વળી પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રોની મુદ્રાઓ કે આસનોનું જાણપણું કેટલું હશે? તે સમજી શકાય તેવું છે.

બતાવેલાં આસનો–મુદ્રાઓ અપ્રમત્તભાવ ટકાવી રાખવા, વિઘ્નો દૂર કરવા, શારીરિક સ્વાસ્થ્ય જાળવવા માટે છે અને એનું એ જ ફળ છે.

આજે સમય એવો પ્રવર્તી રહ્યો છે કે લોકોની અનેક કારણોસર ધર્મ ક્રિયાઓ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા, રુચિ નબળી પડી છે. વળી ઉપાશ્રયમાં આવનારા, રોજ વ્યાખ્યાન સાંભળનારા વર્ગની પણ તે તરફથી ઉપેક્ષા વધી છે. આજે મોટોભાગ સંસારિક ગડમથલમાં ગળાબૂડ ડૂબી ગયો છે. આ સંજોગોમાં સૂત્રો શીખવાનો ભાવ ક્યાંથી જાગે? ભાવ જાગે તો સમય ક્યાંથી કાઢે? અરે! મૂલ શીખવાનું ન બને તો પણ સૂત્રોના અર્થ લક્ષ્યપૂર્વક વંચાય તો પણ તેની શ્રદ્ધા–રુચિમાં વધારો થાય, પ્રવૃત્તિ તરફ પગલાં માંડવાનું મન થાય. સમજણપૂર્વક ક્રિયા થાય તો એથી એનો આનંદ અનેરો આવે. ક્રિયાના શ્રેષ્ઠ લાભો મેળવી શકે, એથી આધ્યાત્મિક ચેતના વધુ ને વધુ સતેજ થતી જાય. હવે એ તો બને ત્યારે ખરું! પણ અમોએ અહીંયા અમુક સૂત્રોનો જે ટૂંકો પરિચય સૂત્રોની આગળ આપ્યો છે તે સહુએ અગાઉથી પજુસણ આવતા પહેલાં, વાંચી લેવો જ જોઈએ અને પછી જ પ્રતિક્રમણ કરવું.

એક અગત્યનું સૂચન–મોટાભાગે પર્યુષણ શરૂ થતાં પહેલાંના બે દિવસ વ્યાખ્યાન બંધ રખાય છે. આ બે દિવસમાં પર્યુષણ પર્વની આરાધના કેમ કરવી તે માટે શિબિર રાખવી અને તેમાં ખમાસમણ કેમ દેવું?

---

૧. બધાં સૂત્રોના અર્થ એકવાર પજુસણમાં કે તે પહેલાં જો વાંચી જવાય તો પ્રતિક્રમણમાં જે કંટાળો, ઊંઘ, આળસ આવે છે તે નહીં આવે અને ક્રિયા કરવામાં અનેરો આનંદ આવશે.

કાઉસ્સગ્ગ કેમ કરવો? મુહપત્તી કેમ પડિલેહવી? વળી વ્યાખ્યાન શ્રવણ, પ્રતિક્રમણ, તપ, પૌષધ, પૂજા, દાન, પુણ્યાદિ કેમ કરવાં એ બધાની પ્રેક્ટીકલ રીહર્સલ સાથે તાલીમ આપવી જેથી કાયમ માટે આચારવિધિ શુદ્ધ બની જાય. મેં વરસો અગાઉ આ શિબિર રાખી હતી.

ચિત્રો જે આપ્યાં છે તે સમજાય તેવાં છે. વાંદણાનાં ચિત્રો અને મુહપત્તીનાં પચાસ બોલનાં ચિત્રો બહુ ઉપયોગી થાય તેવાં છે. તે સિવાય બીજાં કેટલાંક ઉપયોગી ચિત્રો છે જે પહેલવહેલાં જ પ્રકાશિત થાય છે.

પ્રકાશક સંવત-૨૦૩૮ —મુનિ યશોવિજયજી

(વર્તમાનમાં આ.શ્રી યશોદેવસૂરિ)

મોક્ષ અંગે પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન :—મોક્ષ છે એવી વાત બધાય ધર્મના નેતાઓ કે દર્શનકારો કહે છે એમાંય જૈનદર્શન તો પોકાર પાડી પાડીને કહે છે. જૈનધર્મની તમામ પ્રવૃત્તિ પાછળનું સાધ્ય મોક્ષ જ છે એટલે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ તે વાત ઠાંસી ઠાંસીને કહેવામાં આવી છે તો અમારી વાત એ છે કે મોક્ષ જેવી વસ્તુ છે તો ખરી ને?

ઉત્તર :—મોક્ષની વાત જેમણે કરી છે તે કેવલજ્ઞાનીઓ હતા. કેવલજ્ઞાન એટલે કે ત્રિકાલજ્ઞાન—સંપૂર્ણ જ્ઞાન. તેને ચર્મચક્ષુથી નહીં પણ જ્ઞાનચક્ષુથી જ જોવાનું છે. કેવલજ્ઞાન ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે કે જુઠું બોલવાનાં રાગ—દ્વેષ, અજ્ઞાન આ ત્રણ કારણોનો સર્વથા ક્ષય થાય ત્યારે જ, એટલે તેમની વાત સાચી હોવાથી મોક્ષ છે, છે ને છે જ, એમ સ્વીકારવું રહ્યું.

પ્રશ્ન :—મોક્ષ ભલે છે પણ બધાયને પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ એવું શા માટે?

ઉત્તર :—મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છા તો જૈનકુળમાં જન્મેલાએ સતત હંમેશા રાખવી જોઈએ. પ્રશ્ન થાય કે શા માટે? તો અનંતકાળથી ચોરાશીના આ સંસારમાં જીવ અનેક ભયંકર દુ:ખો—કષ્ટોને ભોગવતો રહ્યો છે તે બધાયનો અંત લાવવા માટે.

પ્રશ્ન :—મોક્ષે ગયા પછી સંસારમાં ફરી અવતરવું પડે?

ઉત્તર :—ના, એટલે સદાને માટે જન્મ—મરણના ચક્રનો અંત આવે છે.

પ્રતિક્રમણમાં અનિવાર્ય ઉપયોગી સાધનો અને સૂચનો

સૂચના :-પ્રતિક્રમણમાં વાપરવાનાં જરૂરી વસ્ત્રો તથા જરૂરી ધર્મસાધનોની વ્યવસ્થા પર્વનું આગમન થતાં પહેલાં જ કરી લેવી જોઈએ. ચિત્તની પ્રસન્નતા અને ભાવોલ્લાસમાં, સાધનોની શુદ્ધિ પણ એક કારણ છે, માટે સાધનો-ઉપકરણો ગંદા, મેલાં ન હોવાં જોઈએ. કટાસણું, મુહપત્તી, ચરવલો વગેરે યથાશક્તિ સારાં, અખંડ અને સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ.

આત્મ સાધનામાં ઉપકારી તે ઉપકરણ

ધર્મભાવનાની વૃદ્ધિ કરે તેવાં સાધનોને ઉપકરણ કહેવાય છે. આ ઉપકરણો ધર્મભાવનાનાં પ્રતીકરૂપ ગણાય છે. સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણમાં શ્રાવકને ચાર પ્રકારનાં ઉપકરણોની અનિવાર્ય જરૂર પડે છે.

૧. સ્થાપનાજી કે સ્થાપનાચાર્યજી, ૨. કટાસણું, ૩. મુહપત્તી, અને ૪. ચરવળો. આ ચાર વસ્તુઓની પ્રતિક્રમણમાં અવશ્ય જરૂર પડે છે. પુરુષોને ચરવળો ગોળ દાંડીનો વાપરવાનો અને સ્ત્રીઓને ચોરસ દાંડીનો વાપરવાનો છે.

સ્થાપના-નવકાર, પંચિંદિય સૂત્ર જેમાં હોય તે, તે ન હોય તો જૈનધર્મને લગતાં સૂત્રો હોય તેવી અથવા સ્તવનાદિકની ચોપડીની પણ કરી શકાય છે. આ સ્થાપના બાજોઠી ઉપર સાપડો મૂકીને કરવી, તેમ ન બને તો ઊંચી રહે તે રીતે વ્યવસ્થા કરવી.

કટાસણું-કાણાં (વેન્ટીલેશન) વિનાનું, ફાટેલું ન હોય તેવું, સુતરાઉ નહીં પણ ઊનનું હોવું જોઈએ અને સારી રીતે બેસી શકાય તેવા માપનું રાખવું.

મુહપત્તી-સામાન્ય રીતે એક વેંત અને ચાર આંગળની રાખવાની છે,

અથવા મુખ આડે રાખી શકાય તેવી ઉચિત માપની રાખવી, મુહપત્તી સુતરાઉ કાપડની હોવી જોઈએ. મુહપત્તી મેલી, ગંદી ન હોવી જોઈએ, સ્વચ્છ હોવી જોઈએ. આથી ચોરસ કે લંબચોરસ ચાલી શકે છે.

ચરવળો–એ સાધુ મહારાજના ઓઘાની જ નાની આવૃત્તિ છે. આનું બીજું નામ રજોહરણ છે. આ ચરવળો ઊનની દશીનો હોવો જોઈએ. ચરવળો સામાન્ય રીતે ૩૨ અંગુલનો હોવો જોઈએ. એમાં ૮ આંગળ દશીનો ગુચ્છો અને ૨૪ અંગુલની દાંડી એ રીતે ૩૨ અંગુલ સમજવા.

આનો ઉપયોગ શા માટે અને કેમ કરવો?

(૧) ગુરુદેવની ગેરહાજરીમાં સ્થાપનાચાર્યજીને જ ગુરુતુલ્ય કલ્પી ક્રિયાના આદેશો કે જે જે આજ્ઞાઓ લેવાની છે તે તેની પાસેથી જ લેવામાં આવે છે. સ્થાપનાજીની ચોપડી ફાટેલી, બગડેલી ન હોવી જોઈએ. ગુરુદેવની હાજરીમાં ક્રિયા કરવાની હોય તો શ્રાવકોને આ સ્થાપના કરવાની હોતી નથી. બાજોઠ, સાપડો એ સ્વચ્છ અને અખંડ હોવા જોઈએ. બહુમાનપૂર્વક એનો ઉપયોગ કરવો.

(૨) સૂક્ષ્મ જીવોની રક્ષા થઈ શકે માટે કોમળ ઊનનું કટાસણું રાખવું જરૂરી છે. પોતે ધર્મારાધન માટે વ્રતમાં બેઠો છે એવો ખ્યાલ મન ઉપર ટકી રહે અને શારીરિક આદિ સ્વચ્છતા જળવાય એ માટે કટાસણું જરૂરી છે.

(૩) મુહપત્તી ઉડતા સૂક્ષ્મ જીવો સૂત્ર બોલતા હોય ત્યારે કે બગાસું ખાતા હોય ત્યારે મુખમાં ચાલ્યા ન જાય અને સૂક્ષ્મ જીવોની રક્ષા થાય એ માટે, તેમજ રજ–ધૂળની પ્રમાર્જના કરી શકાય એ માટે રાખવાની છે.

આ મુહપત્તીનું પચાસ બોલ બોલવાપૂર્વક પડિલેહણ થાય તો મુહપત્તીનો ઉદ્દેશ યથાર્થ રીતે જળવાય. આ માટે મુહપત્તીનાં ચિત્રો અને બોલ પણ આપ્યાં છે તે બધું જાણી લેવું અને શીખી લેવું. ખરી રીતે તો જાણકાર પાસેથી મુહપત્તીનું પડિલેહણ શીખી લેવું જોઈએ.

(૪) ચરવળાનો ઉપયોગ કટાસણું પાથરતાં પહેલાં ભૂમિની પ્રમાર્જના

માટે તેમજ ક્રિયામાં ઊભા થતાં કે બેસતાં શરીર ઉપર આવી પડતાં સંપાતિમ સૂક્ષ્મ જીવોની જીવદયા પાળવા માટે ધીમેથી શરીરની પ્રમાર્જના કરવા માટે છે. આ ચરવળા વિના ક્રિયામાં ઊભા થવાતું નથી. સામાયિક લીધા પછી થાપા ઊંચા કરી શકાતા નથી. ચરવળો લીધા વિના માત્રું–પેશાબ આદિ કરવા જઈ શકાતું નથી.

આ ચરવળાનો ઉપયોગ કેટલાક મહાનુભાવો પોતાના શરીરની સગવડતા કે સંભાળ માટે કરે છે. મચ્છર ઉડાડવા, ભીંતને ટેકો દેવા, શરીરને ઊંચું-નીચું કરવા, અશિસ્તપણે બેસવા માટે કરે છે પણ તે યોગ્ય નથી. ચરવળાની વાસ્તવિક સફળતા ઊભા ઊભા અપ્રમત્તભાવે ક્રિયા કરવામાં છે.

ઊભા રહીને કાઉસ્સગ્ગ કરો ત્યારે ચરવળો ડાબા હાથમાં અને મુહપત્તી જમણા હાથમાં રાખવાનાં છે. ચરવળો અધવચ્ચેથી પકડવાનો હોય છે અને બંને હાથ પગની નજીક રાખવાના હોય છે.

❋

તે ઉપરાંત જેને બલગમ કે શ્લેષ્મ કાઢવાની જરૂર પડે તેવું હોય તો તેને જાડા કપડાનું ખેડિયું (નાનો ટૂકડો) રૂમાલ વગેરે લાવવું. તેના વધુ ઉપદ્રવવાળાએ રાખની નાનકડી કુંડી રાખવી પણ તે પુંઠાથી ઢાંકેલી હોવી જોઈએ.

આરાધકોએ તો પર્યુષણાપર્વ પહેલાં જ તમામ ઉપકરણોની બરાબર વ્યવસ્થા કરી લેવી જોઈએ. મુહપત્તી કેવી રીતે પડિલેહવી, કાઉસ્સગ્ગ કેમ કરવો તે શીખી લેવું જોઈએ. પજુસણ પહેલાંના બે-ત્રણ દિવસોમાં મુનિરાજોએ પ્રતિક્રમણ કેમ કરવું? શા માટે કરવું? તેની પૂરી સમજણ આપતાં સવારનાં કે બપોરનાં વ્યાખ્યાનો રાખવાં જોઈએ અને મુનિરાજોએ પુરુષોના અને સાધ્વીજીઓએ બહેનોના રાતના વર્ગો પણ ચલાવવા જોઈએ. જેથી આરાધના વિધિથી અને ભાવથી શુદ્ધ રીતે કરી શકે.

ઉપકરણો કેવાં ન હોવાં જોઈએ?

૧. પુસ્તકાદિકના સ્થાપનાચાર્યજી જે બાજોઠ કે સાપડા ઉપર પધરાવવાનાં હોય તે સાધનો ગંદા, મેલાં, અશુદ્ધ ન હોવાં જોઈએ, બાજોઠી તૂટેલી ન હોવી જોઈએ. આ બાબત ઉપર અગાઉથી જ ધ્યાન આપવું.

૨. કટાસણું એ સાવ નાનું કે ઘણું મોટું ન હોવું જોઈએ. અનેક કાણાંઓ (વેન્ટીલેશનો)વાળું, અત્યંત મેલું, ગંદું, ફાટેલું ન હોવું જોઈએ.

૩. મુહપત્તી કે મ્હોંપત્તી વરસમાં એક જ દિવસ વાપરવાની હોય, અગાઉથી ધ્યાન ન આપ્યું હોય એટલે ગમે તેવા કટકાની લઈ આવે છે. ઘણી મોટી મુહપત્તી રાખવી યોગ્ય નથી. મુહપત્તી કેવી વાળેલી હોવી જોઈએ તે પણ ખબર ન હોવાથી ચાર પડો રૂમાલની જેમ વાળીને રાખે છે. તૈયાર રૂમાલોને વાળી તેનાથી ચલાવી લેવામાં આવે છે પણ આ બધું બરાબર નથી. કેટલાક મહાનુભાવો મુહપત્તી મહાગંદી, દુર્ગંધ મારતી, જોવી ન ગમે તેવી લઈને આવે છે. બાર મહિને પણ એની ખબર લેવાતી નથી. ગંદી, મેલી મુહપત્તી કદી વાપરવી ન જોઈએ. મુહપત્તી સુતરાઉ કપડાની હોવી જોઈએ. ઉપકરણો બધાં સ્વચ્છ અને સારાં હોવાં જોઈએ.

–મુહપત્તી કે કટાસણાં ઉપર જરા પણ મોહ કે આકર્ષણ થઈ ન જાય માટે ભરતકામ કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. સાદાઈ જ સારી.

૪. ચરવળા ઘણાના ઘણા જ કાળાડૂમ થઈ ગયેલા, દેખવા ન ગમે એવા અને ગંધાતા હોય છે. દશીઓ મેલી થઈ હોય તો તેને નિર્મલ કરવા ઉપયોગ રાખવો જોઈએ. સાવ ઘસાએલા, તૂટેલી દશીઓ–ગુચ્છાવાળા ચરવળા ન હોવા જોઈએ.

સૂત્રો કેવી રીતે બોલવાં જોઈએ?

બે હાથ જોડી, મુહપત્તી મુખ આગળ રાખી, ચંચળતા છોડી, સ્થાપનાજી સન્મુખ નજર રાખી, સ્થિર ભાવે, શુદ્ધ ઉચ્ચારપૂર્વક, મધુર સ્વરથી, ધીમે ધીમે, ભાવપૂર્વક, અર્થ ચિન્તનસહ, ગાથાએ ગાથાએ જરાક અટકી અટકીને

પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો બોલવાં જોઈએ.

આડું-અવળું જોઈને બોલવું, ફ્રન્ટીયર મેલની માફક સૂત્રોની ગાડી ગબડાવી દેવી, લપલપ કરી પૂરા કરવા, ઉપયોગ વિના મુખપાઠીની જેમ પાઠ બોલી જવો, એ ક્રિયા પ્રત્યેનો અનાદર ભાવ છે, વેઠ ઉતારવા જેવું છે. એથી તો આ ક્રિયા ગદ્ધામજૂરી જેવી બની જાય છે, વિશેષ કોઈ લાભ થતો નથી માટે બહુમાનપૂર્વક, શ્રદ્ધા–ભાવપૂર્વક અંતરના સાચા જોડાણપૂર્વક સૂત્રોચ્ચાર–વિધિ–ક્રિયા કરવાં જોઈએ.

ખમાસમણ કેવું દેવું જોઈએ?

ખમાસમણ અડધું ન દેવું પણ [1]પંચાંગ પ્રણિપાત કરવાનો હોવાથી શરીરનાં પાંચે અંગો જમીન સુધી અડવાં જોઈએ, માટે માથું ઠેઠ સુધી નમાવવું જોઈએ. ચરવલાવાળાઓએ દરેક ખમાસમણ પૂરેપૂરાં ઊભા થઈને દેવાનું છે જેથી ક્રિયાનો આદર, બહુમાન અને વિધિ જળવાશે અને ક્રિયાનું ફળ પ્રાપ્ત થશે. બેઠેલા લોકોએ માથું જમીન સુધી અડાડવું જોઈએ. મોટાભાગના લોકો માથું નમાવતાં જ નથી, કેટલાક ડોકી નમાવશે, કેટલાક અડધું શરીર નમાવશે પણ તેમ ન કરતાં વિધિ પૂરો જાળવવો.

કાઉસ્સગ્ગ (કાયોત્સર્ગ) અંગેની સૂચનાઓ

કાયાની ઉપરની મમતા, મૂર્ચ્છા ઉતારવા માટે અને આભ્યંતર તપની સાધના તથા ધ્યાન વગેરે કરવા માટે કાઉસ્સગ્ગ કરવામાં આવે છે. આ ધ્યેય સહુ કોઈએ પ્રથમ ધ્યાનમાં લેવું ઘટે. કાઉસ્સગ્ગનો અન્ય મહિમા–પ્રભાવ બીજો ઘણો છે. અભ્યંતર સાથે સુંદર બાહ્ય લાભો પણ મળે છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનકનો અલ્પ આસ્વાદ પણ અનુભવી શકાય!

કાઉસ્સગ્ગમાં સ્થાપનાચાર્યજી જો નજરે પડતા હોય ત્યારે તો તેની સામે નજર રાખીને કાઉસ્સગ્ગ કરવો, પણ સ્થાપનાજી બધાયને દેખાય જ એવું નથી

૧. અજૈનોમાં સાષ્ટાંગદંડવત્ એટલે અષ્ટાંગ નમસ્કારની એટલે ઊંધા સુઈને કરવાની પ્રથા છે.

બનતું, માટે બીજાઓએ નાસિકાના અગ્રભાગમાં નજર રાખી કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

ચરવળો હોય અને ઊભા ઊભા જો કાઉસ્સગ્ગ થાય તો તેનું ફળ ઘણું શ્રેષ્ઠ મળે છે. ઊભા ઊભા કરનારે ચરવળો ડાબા હાથમાં અને મુહપત્તી જમણા હાથમાં રાખી, હાથ ઢીંચણ સુધી લંબાવીને પગની નજીકમાં રાખવાના હોય છે. નીચે પગની પાનીઓ વચ્ચે આગળના ભાગે ચાર આંગળ અંતર રહે અને પાછળ ચાર આંગળથી કંઈક ન્યૂન રહે એ રીતે પગ રાખવાના છે. આ મુદ્રા ધ્યાનની એકાગ્રતા અને કાયાની સ્થિરતા અને સ્વસ્થતા માટે ખૂબ જ જરૂરી છે.

કાઉસ્સગ્ગમાં દાખલ થયા પછી સ્થિર ચિત્તે, સ્થિર કાયા રાખી કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો હોવાથી હાલવા–ચાલવાનું કે ઊંચા–નીચા થવાનું હોતું નથી. સૂત્ર બોલતાં હોઠ પણ ફફડાવવાના નથી. હાથ ઊંચા નીચા કરવાના નથી. ભીંત કે થાંભલાનો ટેકો લેવાનો નથી અને દૃષ્ટિ આડી–અવળી કરવાની નથી તે ધ્યાનમાં રાખવું. એ વખતે બીજાની સાથે વાત કરવાની હોતી નથી. પગ ઊંચા–નીચા કરવાની મનાઈ છે. પર્વતની માફક સ્થિર બની કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો છે. મુખ્ય વ્યક્તિ કાઉસ્સગ્ગ પારી લે પછી જ ધીરેથી 'નમો અરિહંતાણં' બોલવાપૂર્વક કાઉસ્સગ્ગ પારવાનો હોય છે. તે પહેલાં પારવાનો હોતો નથી. માટે પારવામાં ઉતાવળા ન થવું. કાઉસ્સગ્ગમાં સંખ્યાની ધારણા માટે આંગળીના વેઢા ગણવાના નથી હોતા. આ માટે હૃદયમાં નવ ખાનાંનાં અષ્ટદલ કમલની કલ્પના કરી તે ઉપર સંખ્યાની ધારણા કરવી. વધુ સમજણ માટે આ પુસ્તિકામાં આપેલાં કાઉસ્સગ્ગનાં ચિત્રો અને તેની સાથેની સમજ વાંચો.

મચ્છર આદિ સૂક્ષ્મ જીવોનો ઉપદ્રવ થાય તો પણ તેને સહન કરવાનો છે, કારણ કે કાયાની મમતા, મૂર્ચ્છા ઉતારવા માટે તો આ મહાન ક્રિયા કરવાની છે. વળી સંવચ્છરીના ૪૦ લોગસ્સના કાઉસ્સગ્ગમાં ભાવિ માટે હાનિકારક છીંક ન ખવાઈ જાય તેનું ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે.

કાઉસ્સગ્ગ પાર્યા પછી બીજાઓ હજુ કાઉસ્સગ્ગ કરતા હોય ત્યારે પારનારાઓએ મૌનપૂર્વક ખૂબ જ શાંતિ જાળવવાની છે. ચરવળો હોય, શક્તિ હોય તો પ્રતિક્રમણ ઊભા ઊભા કરવું યોગ્ય છે. છેવટે જેમ મુખ્ય વ્યક્તિ આદેશ કરે તેમ કરવું.

કાઉસ્સગ્ગ ઊભા કે બેઠા કેવી રીતે કરવો તે માટે જુઓ ચિત્ર નં. ૩.

મુહપત્તીનું પડિલેહણ કેમ કરવું?

જ્યારે 'અહો-કાયં-કાય' રૂપ સુગુરુ વાંદણાં લેવાના આવે ત્યારે વાંદણાં પહેલાં મુહપત્તી અવશ્ય પડિલેહવાની આવવાની જ. કારણકે ગુરુવંદન વખતે શરીરના જે જે અવયવો કામમાં લેવાના છે તે તે અવયવોને જીવજંતુથી રહિત કરવા તે તે અંગોની પ્રમાર્જના કરવાની છે. આ પડિલેહણા ૫૦ બોલ બોલીને કરવાની હોય છે. એમાં પ્રથમ મુહપત્તીની પડિલેહણા અને પછી તે મુહપત્તીથી શરીરની પડિલેહણા કરવાની છે. મને લાગે છે કે આ બોલ સેંકડે પાંચ ટકાનેય આવડતા નહિ હોય, આવડતા હશે તો તેઓ પૂરા બોલતા પણ નહીં હોય, પણ ૫૦ બોલ ન આવડતા હોય તો પણ વગર બોલે મોટાભાગના વર્ગને મુહપત્તીનું પડિલેહણ કેમ કરવું તે પણ શુદ્ધ આવડતું નથી એ હકીકત છે. કારણકે મોટાભાગે મુહપત્તીને વાપરવાનો વખત બાર મહિને એક જ વાર આવતો હોય છે. પછી ભાઈસાહેબ કોઈની પાસે પહેલેથી શીખ્યા તો હોય જ શાના? એવા પણ ભાવિકો આવે છે કે જેઓ મુહપત્તીનું પડિલેહણ જ કરતા નથી, તો કેટલાક કર્યું ન કર્યા જેવું કરે છે. કેટલાક અડધી ખોલીને વાળી દે છે. આમ મુહપત્તીની પડિલેહણા જાત જાત અને ભાત ભાતની રીતે થતી જોવા મળે છે, પણ તેથી અવિધિ થાય છે, દોષ લાગે છે અને તેનો મૂલ ઉદ્દેશ જળવાતો નથી. આ બાબત માટે સાચી બાબત એ છે કે પ્રત્યેક જૈને પડિલેહણા અગાઉથી જાણકાર પાસેથી શીખી લેવી જોઈએ અને એ જ સર્વોત્તમ માર્ગ છે.

આ માટે ચિત્રો નં. ૧૦ થી ૨૨ જુઓ અને તે ઉપરથી શીખી લો.

*

'સુગુરુ વાંદણાં' કેમ કરવાં? તે અંગે નીચેની ટૂંકી હકીકત ધ્યાનમાં બરાબર લો

ચિત્રો (નં. ૨૩ થી ૩૦ જુઓ)

સૂચના–ચરવળાવાળો હોય અને ઊભા ઊભા ક્રિયા કરતો હોય તેને ઉભડક બેસી કરવું અને બેઠા બેઠા જે કરતા હોય તેને બેઠા બેઠા કરવું, પણ બંને જણાંઓને નીચેનો વિધિ સરખી રીતે કરવાનો છે. સુગુરુ વાંદણાં એટલે 'અહો-કાયં-કાય' વાળી (બાર આવર્તોની) ક્રિયા.

આ સૂત્ર ગુરુવંદનનું છે. પૂ. ગુરુદેવો પ્રત્યે પૂજ્ય અને આદરભાવ વ્યક્ત કરવા અને ક્રોધ કે કષાયભાવોથી જે કંઈ અપરાધો-આશાતનાઓ, અતિચારો લાગ્યા હોય તેની ઊંડા અંતઃકરણના ભાવથી ત્રિકરણ યોગે માફી માગવા માટેનું આ ખાસ સૂત્ર છે. આ સૂત્રમાં—

અ હો, કા યં, કા ય,

જ ત્તા ભે, જ વ ણિ જ્, જં ચ ભે,

આ ક્રિયા કેવી વિધિથી કરવી? તેનાથી સમાજનો મોટોભાગ અજ્ઞાત છે, તેથી જેને જેમ ફાવે તેવી ચેષ્ટા કરી એક કામ પતાવ્યાનો સંતોષ લે છે, પણ એ અવિધિ દોષ છે. તેથી પ્રતિક્રમણ અશુદ્ધ થાય છે. સમજવા માટે બહુ નાની એવી બાબત એકવાર જો ધ્યાનમાં લઈ લેશો તો તેનો કાયમ લાભ ઉઠાવી શકશો. ૧૨ આવર્તો બાદ થતાં નમસ્કાર સાથેની ક્રિયાને 'યથાજાત મુદ્રા'થી ઓળખાવી છે. જાત એટલે જન્મ સમયની મુદ્રા. યથાજાત મુદ્રાનો અર્થ કરતાં જન્મ થનારના જન્મ વખતે બે હાથ કપાળે લાગેલા હોય છે, એમ શિષ્યે ગુરુને વંદન કરતી વખતે રજોહરણ, મુહપત્તી અને ચોલપટ્ટો ત્રણ જ ઉપકરણ સાથે બે હાથ કપાળે અડાડીને વંદન કરવું જોઈએ. યથાજાત મુદ્રાનો યથાર્થ ભાવ [1]संफासंखमणिज्जो વખતે બરાબર થાય છે. આ મુદ્રા વડે વંદન

---

૧. યથાજાત મુદ્રા પ્રારંભમાં ઊભા ઊભા થતાં શીર્ષનમન વખતની સમજવી, બાર

વિધિ કરીને પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાની જાતને એમ જણાવે છે કે–તું ગમે એટલો ડાહ્યો, હોંશિયાર કે વિદ્વાન હોય, પણ તારા ગુરુદેવ આગળ તારે તો તાજું જન્મેલું બાળક જેવું અજ્ઞાત હોય છે, તેવા ભાવે જ તારે જીવનપર્યંત રહેવાનું છે. એ ભાવ સદાય તારા હૈયામાં ટકાવી રાખવાનો છે. જેથી તને અહંભાવ આવી ન જાય અને શિષ્યભાવ ભૂલી ન જવાય અને એમાંથી ગુરુ આશાતનાનો પાપ–પ્રસંગ ઊભો ન થઈ જાય. વળી સાથે સાથે વડીલોએ પણ પોતાના શિષ્યોમાં ઉલટો ભાવ ન જન્મે એની જરૂરી ખેવના રાખવી એ એટલું જ અગત્યનું છે.

ત્યારે જુઓ 'અહો કાયં' આવે ત્યારે પ્રથમ મુહપત્તીને તમારે ચરવળા ઉપર મૂકવી. આ મુહપત્તીને તમારે ગુરુચરણકમલરૂપે કલ્પવી. अहो શબ્દનો 'अ' બોલતાં જોડેલા હાથના બંને પંજાને ઊંધા કરી મુહપત્તીને અડાડવા, મુહપત્તી ચરણને સ્પર્શીને તેની રજ શિરે ચઢાવતા હોય તેવો ભાવ ધારણ કરવો. 'हो' બોલાય ત્યારે હાથના બંને પંજાઓને–હથેળીને સવળા કરી લલાટે અડાડવા, એ જ રીતે कायं काय શબ્દ બોલતી વખતે સમજવું.

जत्ताभेમાં ज વખતે મુહપત્તી ઉપર હાથના બંને પંજાઓ ઊંધા મુહપત્તી ઉપર રાખવાના. त्ता બોલવાની વખતે બંને પંજાઓને સવળા કરી છાતી પાસે રાખવા, તે જ સવળા હાથ 'भे બોલવાની સાથે જ લલાટે અડાડવા પછી એ જ પ્રમાણે जवणि, ज्जंचभे નો વિધિ કરવાનો છે. તે ક્રિયા પછી ચરવળા સુધી માથું નમાવવાનું છે. ગુરુ પ્રત્યેનું સ્થાન જૈનસંઘમાં કેટલું આદરપાત્ર છે તેનો વાચકોને આ 'સુગુરુ વાંદણાં' નામના સૂત્ર અર્થના મનનથી સમજાશે!

ધ્યાનમાં લેવા જેવી કેટલીક સૂચનાઓ

ઉપાશ્રયો કે પ્રતિક્રમણ કરવાનાં ધાર્મિક સ્થાનો એ શાંતિનાં ધામો છે.

આવર્તના વંદન વખતની સમજવી કે 'સંફાસં' વખતના શિરોનમનની લેવી કે ત્રણેય વખતની ગણવી? આ બાબતનો સ્પષ્ટ નિર્ણય કરી શક્યો નથી.

---વાંદણાં કેમ કરવા? આ માટે વાંદણાંના ચિત્રો ખાસ જોવાં.

પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરવાનાં સ્થાનો છે, એટલે એ સ્થળોમાં પ્રવેશ કર્યા બાદ વિનય, શિસ્ત અને શાંતિના નિયમોને ખૂબ જ માન આપવું જોઈએ. બાળકો હોય, યુવાનો હોય કે વૃદ્ધો હોય સહુએ ખૂબ ખૂબ શાંતિ જાળવવી જોઈએ. ઘોંઘાટ કે કોલાહલ કરવો ન જોઈએ. સાંસારિક કે કોઈપણ જાતની પાપની, વેપાર, ધંધો કે આરંભ–સમારંભને લગતી વાતો જરાપણ કરવી ન જોઈએ. ક્રિયા ન ચાલતી હોય ત્યારે અતિ જરૂર પૂરતી માત્ર ધાર્મિક બાબતની વાત કરવી પડે તેટલી જ છૂટ ભલે રાખે, તે સિવાય કોઈની નિંદા, ટીકા કે ટંટો–ઝઘડો કંઈ ન કરવું જોઈએ, કોઈ તમારી જગ્યા ઝુંટવી લે, દબાવી દે કે કોઈ અપમાન કરે તો પણ સહન કરવું જોઈએ, અને પરસ્પર સમતા, શાંતિ કે સમજૂતીથી કામ લેવું જોઈએ. પાપો છોડવાની જગ્યા રખે પાપ બાંધવાની ન બની જાય એની કાળજી મન ઉપર સતત રહેવી જોઈએ, જ્યારે સમભાવ કેળવવા આવ્યા હોય અને એ વખતે તમારી કસોટી ઊભી થાય, ત્યારે તો તમારે પરીક્ષામાં ખાસ પાસ થવું જ જોઈએ.

મુંબઈ જેવા મોટા શહેરોમાં જગ્યા નાની અને આવનારો વર્ગ ઘણો વિશાળ એટલે જગ્યા અંગે રગડા, ઝઘડા, ટંટા કે ફરિયાદો થવાના પ્રસંગો ઊભા થઈ જાય છે. પવિત્ર સ્થળમાં જ જગ્યાની ગોલમાલો પણ થાય છે, તોફાનો થાય છે, અને મામલો ક્યારેક તો મારામારી સુધી પહોંચી પણ જાય છે, પણ આવું મુંબઈ, અમદાવાદ જેવા મોટાં શહેરોમાં બને છે. એ વખતે આ દિવસ કેવો મહાન અને પવિત્ર છે તેનું ભાન ક્રોધાન્ધ બનતાં ભૂલી જવાય છે, કોઈની નક્કી કરેલી જગ્યાને કોઈએ પડાવી લેવાની અનીતિ કદી ન કરવી જોઈએ, પણ અજ્ઞાનથી કોઈએ કદાચ તેમ કર્યું હોય તો તે પ્રશ્નનો શાંતિથી નીવેડો લાવવો, પણ ગમે તેમ ઝઘડા કરી કર્મ ન બાંધવાં અને બીજાને બાંધવામાં નિમિત્ત ન બનવું, આરાધનાનો ઉદ્દેશ જો માર્યો જતો હોય તો પછી આરાધના કરવાનો કે ઉપાશ્રયમાં આવવાનો અર્થ પણ શો રહેવાનો?

–ઉપાશ્રયમાં આવ્યા બાદ કટાસણું વગેરેને, જમીનને આંખથી જોઈ, પૂંજી, પ્રમાર્જીને પાથરવું–મૂકવું જોઈએ જેથી જીવદયા પળાય.

–બને ત્યાં સુધી આવનારે ચરવળો લઈને આવવું એ બધી રીતે શ્રેયસ્કર છે. ન હોય તો તે વસાવી લેવો જોઈએ.

–પ્રતિક્રમણમાં પહેરવાનું ધોતિયું વગેરે વસ્ત્રો જંગલ–પેશાબ ગયા વિનાનાં અને સાદા વાપરવાનાં હોય છે જે વાત લગભગ સહુની જાણીતી છે.

–સામાન્ય રીતે પ્રતિક્રમણમાં ધોતિયાં સિવાય બીજું વસ્ત્ર વાપરવું ન જોઈએ, પણ જેમણે શરદી આદિ વ્યાધિના કારણે છાતીએ ખેસ નાંખવો પડતો હોય તો પ્રતિક્રમણ પૂરું થતાં તેની આત્મસાક્ષીએ ક્ષમા માગી લેવી જોઈએ.

–ધોતિયાં બંગાળી ઢબે ન પહેરવાં જેથી પગમાં ભરાઈ જાય અને ગબડી પડાય, ધોતિયું ટૂંકું જ (અસલ રિવાજ મુજબ નાભિથી નીચે અને ગોઠણથી જરા ઊંચું) પહેરવું જોઈએ. વસ્ત્રનો પણ મોહ ઉતારવો જોઈએ.

–ખમીસ, ગંજીફરાક, કુડતું, બંડી વગેરે કંઈપણ પહેરીને પ્રતિક્રમણ કરી શકાતું નથી. રોગાદિકનું કારણ હોય તો ખેસ ઓઢી શકે છે. સીવેલું વસ્ત્ર પહેરવાની સખત મનાઈ છે.

–થોડાક કલાક માટે પણ મમતા અને મોહનો ત્યાગ કરવાની ક્રિયા કરવા જ્યારે આવ્યા હોઈએ ત્યારે ઝવેરાતના કે મોતીના અલંકારો, સાચા કે બનાવટી કાંઈ પણ પહેરવા ન જોઈએ. શારીરિક વિભૂષાથી દૂર રહેવું જોઈએ, કાંડા ઘડિયાળનો મોહ પણ તે દિવસે ઉતારવો જોઈએ, અર્થાત્ તે પણ ન પહેરવી જોઈએ. ઘડિયાળથી ચિત્તમાં ચંચળતા ઊભી થાય છે.

પેશાબ–માત્રા માટે સમુદાય મોટો હોય ત્યારે કુંડીઓ વધારે રાખવી જોઈએ અને ચુનાવાળા પાણીની ઠીક વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. એ પાણી એવી જગ્યાએ રાખવું જોઈએ કે વરસાદ પડે તો પણ વરસાદનું પાણી ચુનાવાળા પાણીને ન બગાડે એવી પાકી વ્યવસ્થા કરવી ઘટે. ઘણાં સ્થળે માથે કંતાન નાંખે છે તેમને ખ્યાલ નથી રહેતો કે કંતાનમાંથી પાણી ગળીને ચુનાવાળા ભાજન ઉપર બધું પડે છે અને એથી અચિત્ત પાણીને સચિત્ત બનવાનો પ્રસંગ ઊભો થઈ જવાનો અને ધોનાર બધાયને એનો દોષ લાગવાનો, માટે કાર્યકર્તાઓએ

અગાઉથી આવી બધી બાબતો પ્રત્યે દીર્ઘદૃષ્ટિથી ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

પેશાબ કરનારાને ખુલ્લા આકાશ વચ્ચે થઈને જો જવાનું હોય તો, માથે ગરમ કામળી ઓઢવી જોઈએ, તે ન હોય તો છેવટે વધારાનું કંઈ કટાસણું પણ માથે નાંખીને જ જવું જોઈએ. પણ ઉઘાડા માથે ખુલ્લા આકાશમાં જવાનું હોતું નથી, જાય તો દોષ લાગે છે.

ઘણીવાર નાના છોકરાંઓની સેના હજુ ૧૫–૨૦ મિનિટ પ્રતિક્રમણ ન ચાલ્યું હોય ત્યાં બધા વચ્ચે આડા ઉતરી પેશાબ કરવા દોડી જાય છે પણ મોટાઓએ અગાઉથી જ સૂચના આપી દેવી જોઈએ કે પહેલેથી એ ક્રિયા પતાવી આવે. ઘણીવાર ગમ્મત ખાતર, ટીખલ ખાતર, દેખાદેખીથી, વગર શંકાએ પણ બાળકો અજ્ઞાનભાવે આવું કરતા હોય છે. પણ તેમના માબાપોએ તેમને ઘરેથી જ પ્રતિક્રમણ અંગે સૂચના–શિક્ષણ આપી દેવું જોઈએ જેથી પ્રતિક્રમણમાં ડોળાણ ઊભું થાય નહિ, તેમજ બધાયને આડ પડે નહિ.

–બાળકોને જૂથમાં ન બેસાડવા અને વાતો કે ગરબડ ન કરે માટે અવસરે તેના ઉપર કોઈએ નજર રાખ્યા કરવી.

–ભીંતને ટેકો કે ઓઠિંગણ લઈને પ્રમાદી કે મડદાલ જેવા થઈને ન બેસવું.

*

પ્રતિક્રમણમાં ન કરવાનાં કાર્યો

૧. પ્રતિક્રમણમાં આવનારે દૈનિક, સાપ્તાહિક, પાક્ષિક કે માસિક કોઈપણ પ્રકારનું છાપું લઈને ન આવવું.

૨. નવલકથાઓ કે વાંચવા માટેનાં કોઈપણ પ્રકારનાં પુસ્તકો ન લાવવાં.

૩. પ્રતિક્રમણ ડોળાવવા માટે કાગળના ડુચા કે કાંકરા ન લાવવા.

૪. આ ક્રિયા એ મહાન, પવિત્ર અને ગંભીર ક્રિયા છે. માટે તેની અદબ અને બહુમાન જાળવવું.

૫. વાતો કરવી નહિ, ગપ્પાં મારવાં નહિ, હસવું નહિ. મશ્કરીઓ કે છેડતી કરવી નહિ, મજાક ન ઉડાવવી પણ ઠાવકાઈ અને ગંભીરતા જાળવવી.

૬. પ્રતિક્રમણ ભણાવવાનો અવાજ સંભળાતો હોય તો તે તરફ કાન રાખી ઊભા રહીને, (ઊભા ન થવું હોય તો) પલાંઠી વાળીને અથવા બે હાથ જોડી સૂત્રોને સાંભળવાં, ન સંભળાય તેવું હોય તો પણ બે હાથ જોડી શાંતિ જાળવવી, હાથ જોડ્યા વિના બેસી રહેવું એ પણ અનાદર છે, અવિધિ છે. માટે ઉપયોગ રાખવો જેથી વિરાધનાનું પાપ ન લાગે અને પોતાનું કે બીજાનું પ્રતિક્રમણ ડોળાય નહિ.

ચિત્ર - ૧

પ્રતિક્રમણમાં જરૂરી વસ્તુઓનું ચિત્ર

સ્થાપનાજી

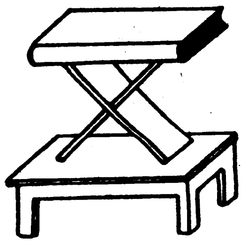

મુહપત્તી

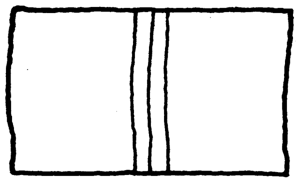

કટાસણું

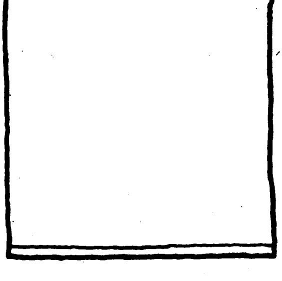

ચરવળો

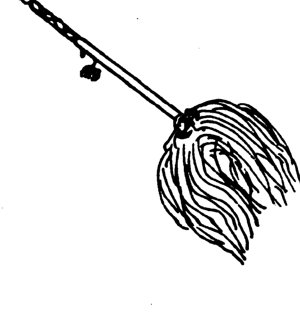

ચિત્ર - ૨

ખમાસમણું કેમ દેવું તે પંચાંગપ્રણિપાતરુપ 'ખમાસમણ' મુદ્રા

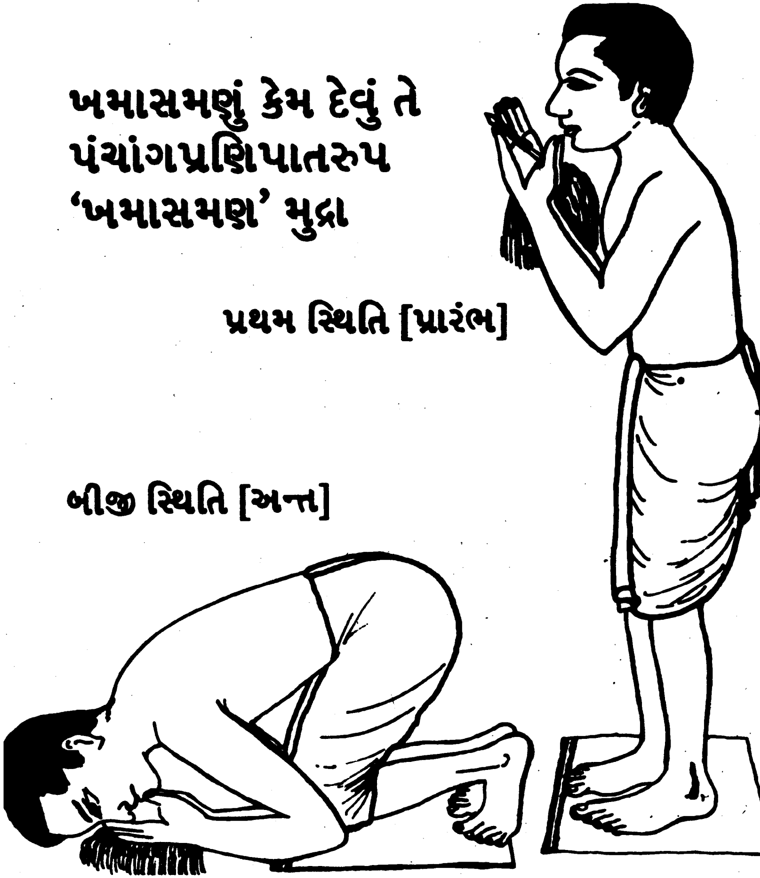

પંચાંગ = બે હાથ, બે પગ અને મસ્તક - તે વડે પ્રણિપાત = નમસ્કાર

ખમાસમણું કેમ દેવું તે

આપણી તમામ ક્રિયાઓમાં ખમાસમણું આવવાનું જ. બીજું ચિત્ર બરાબર જુઓ, અને તમે જે રીતે ખમાસમણું દો છો તેની સાથે સરખાવો અને ખામી હોય તો દૂર કરો. વધુ સમજણ મેળવવા પ્રારંભમાં છાપેલું 'ખમાસમણું કેમ દેવું' તે લખાણ વાંચો.

ચિત્ર - ૩

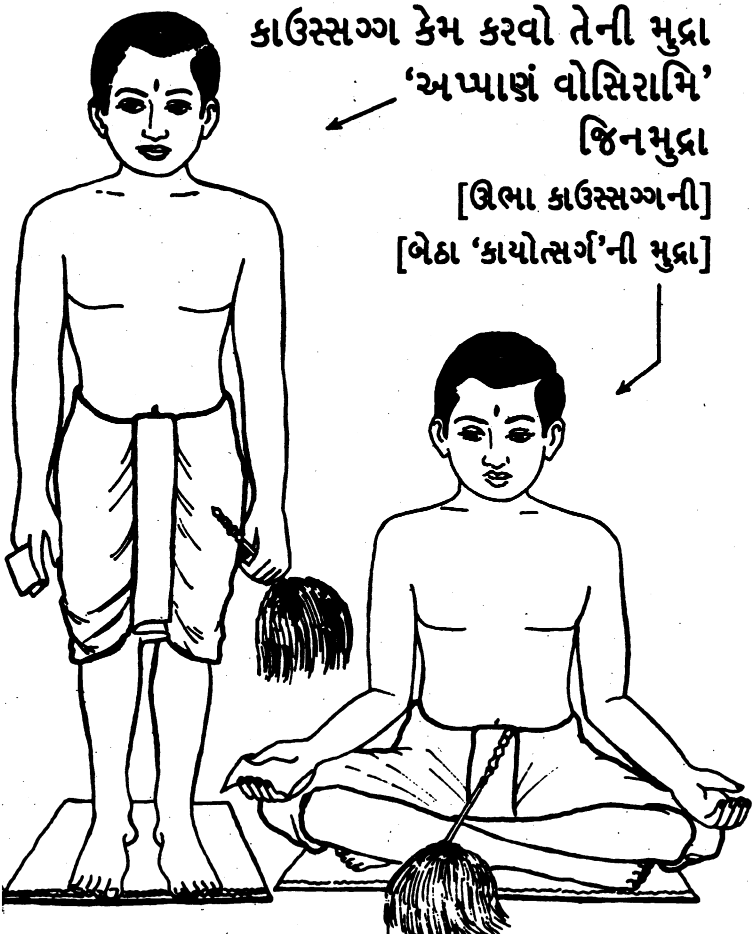

કાઉસ્સગ્ગ કેમ કરવો તેની મુદ્રા

બેઠા કાઉસ્સગ્ગ કરનારે હાથ કેમ રાખવો, ચરવલો કેમ રાખવો તે, ઊભા કાઉસ્સગ્ગ કરનારે બે પગના આગલા ભાગ વચ્ચે કેટલું અંતર રાખવું તે, મુહપત્તી ચરવલો કયા હાથમાં રાખવો, હાથ જંઘાની પાસે કેમ રાખવા અને ધ્યાનને લગતી મુખમુદ્રા કેમ રાખવી તે આ ચિત્રથી સમજાશે.

ચિત્ર - ૪, ૫, ૬, ૭

ચૈત્યવંદનની આસન મુદ્રા

જયવીયરાય વખતની મુદ્રા

ારિજ્જઈ• થી 'જેનં જયતિ શાસનમ્' સુધી

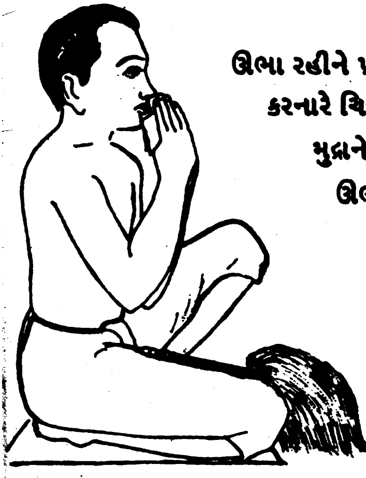

ર્ધા જયવીયરાય બોલ્યા પછીની હાથની મુદ્રા

પ્રતિક્રમણમાં ઊભા રહી
હાથ જોડી, ચરવળો,
મુહપત્તી કેમ રાખવાં તે જૂઓ.

ચિત્ર - ૮ **પ્રતિક્રમણમાં બેઠા હો ત્યારે**	**ચિત્ર - ૯** **પ્રતિક્રમણમાં કાળ વખતે** **માથે કામળી ઓઢીને જજો**

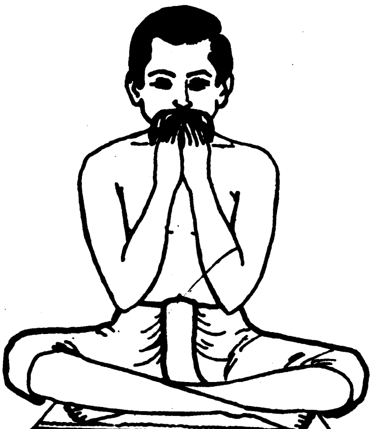

બે હાથ જોડી, એકાગ્ર ચિત્ત રાખી પ્રતિક્રમણ કરવું

કાળ વખતે લઘુનીતિ - પેશાબ વગેરે કારણે ખુલ્લા આકાશમાં જવું પડે ત્યારે ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ માથે કામળી ઓઢીને જવું.

માતરૂં-પેશાબ-લઘુ શંકાદિ કરવા જવું પડે અને તે વખતે કામલીનો કાળ થઈ ગયો હોય (મુંબઈમાં હો અને જાળા વાગી ગયા હોય ત્યારે, અથવા વરસાદની ફર ફર હોય ત્યારે કામલી ઓઢીને જ માતરૂં જવું જોઈએ, કામલી ભૂલી ગયા હોય તો કોઈની પાસેથી માંગી લેવી અથવા શ્રી સંઘે ઓઢવાની ધાબળી રાખવી, મુહપત્તી કેડે ખોસવી, ચરવલો બગલમાં રાખવો, માતરૂં કર્યા પછી અચિત્ત પાણીથી હાથ ધોઈ નાંખવા.

ચિત્ર - ૧૦-૧૧

મુહપત્તી અને શરીરની ૫૦ પડિલેહણા અને ૫૦ બોલ

સૂચના - ચરવળાવાળાને જ ઉભડક બેસીને પડિલેહણ કરવાનો અધિકાર છે. ન હોય તેને બેસીને પડિલેહણ કરવી.

૧. ઉભડક બેસો.
૨. હાથ બે પગની અંદર રાખો.
૩. મુહપત્તીને ખોલો,
૪. પછી અવલોકન કરો - તે સાથે 'સૂત્ર' આ બોલને મનમાં બોલો.

ૅ. ૧ થી ૯ મુહપત્તીપડિ, ૧. દૃષ્ટિ પડિલેહણા

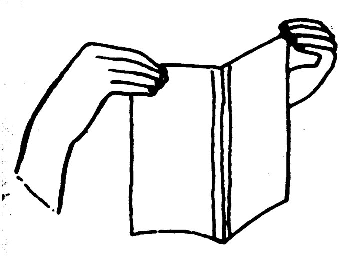

દૃષ્ટિ પડિલેહણા

હવે મુહપત્તીને બીજી બાજુએ ફેરવી, પ્રમાર્જના કરવાની સાથે -

'અર્થતત્ત્વકરીસદ્દહું' બોલો.

ચિત્ર - ૧૨-૧૩

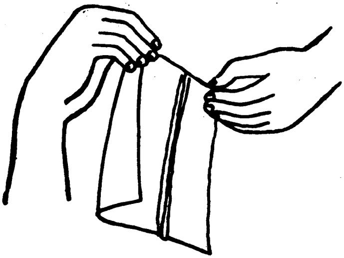

"સમ્યક્ત્વ મોહનીય,
મિશ્ર મોહનીય,
મિથ્યાત્વ મોહનીય
પરિહરું"

આ બોલ બોલીને મુહપત્તીના એક છેડાને ત્રણ વાર ખંખેરવો.

૨-૬ ઉર્ધ્વપપ્ફોડા

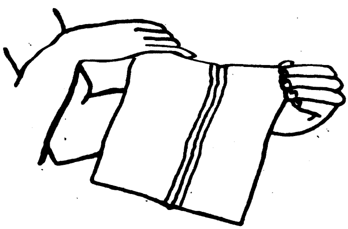

"કામ રાગ, સ્નેહ
રાગ, દૃષ્ટિ રાગ
પરિહરું.

આ બોલ બોલીને મુહપત્તીના બીજા છેડાને ત્રણવાર ખંખેરવો. પછી ચિત્ર મુજબ ડાબા હાથના કાંડા ઉપર નાંખવી.

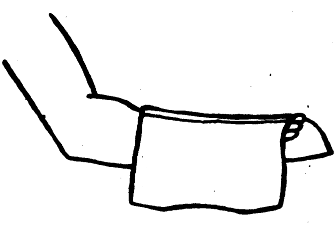

ચિત્ર - ૧૪-૧૫-૧૬

મુહપત્તીને ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ આંગળીઓમાં ભરાવો, પછી આંગળાથી કાંડા તરફ અને ફરી કાંડાથી આંગળા તરફ મુહપત્તી વડે ત્રણ ત્રણ વાર પ્રમાર્જના કરો, સાથે નીચેના બોલ બોલો -

"સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ આદરું"
"કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ પરિહરું"

૩. નવ અક્ખોડા

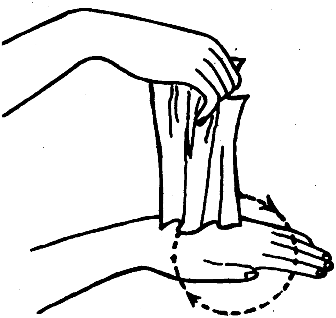

"જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદરું"
"જ્ઞાનવિરાધના, દર્શન વિરાધના, ચારિત્ર વિરાધના પરિહરું"
"મનો ગુપ્તિ, વચન ગુપ્તિ, કાય ગુપ્તિ આદરું, "મનોદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું"

પછી જમણા હાથના પૃષ્ઠભાગે મુહપત્તી (છઠ્ઠા ચિત્ર મુજબ) ફેરવતાં

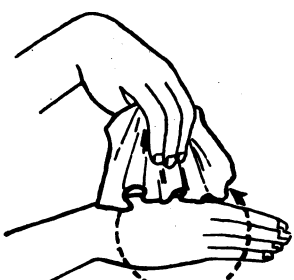

"હાસ્ય, રતિ, અરતિ પરિહરું" બોલો.

પછી ડાબા હાથમાં મુહપત્તી ભરાવીને જમણા હાથના પૃષ્ઠભાગે ફેરવતાં

"ભય, શોક, જુગુપ્સા પરિહરું" બોલો.

ચિત્ર - ૧૭-૧૮-૧૯

શરીરની ૨૫ પડિલેહણામાં મસ્તકાદિની પડિલેહણા

મસ્તક

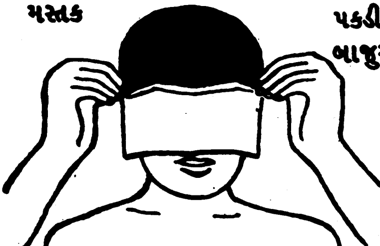

પછી મુહપત્તીના બે છેડાને બે હાથથી પકડીને મસ્તકની વચ્ચોવચ અને તેની બંને બાજુએ પડિલેહણાં કરતાં અનુક્રમે-

"કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા કાપોત લેશ્યા પરિહરું" બોલો.

મુખ

પછી મુખની પ્રમાર્જના કરતાં -

"રસગારવ, રિદ્ધિ ગારવ, સાતાગારવ પરિહરું." બોલો.

છાતી

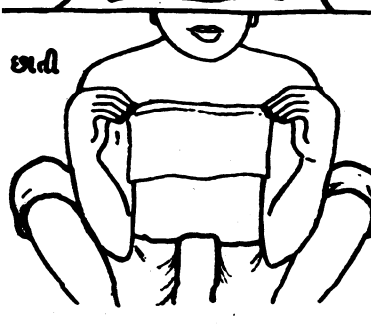

પછી છાતીની પડિલેહણા કરતાં -

"માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય, મિથ્યાત્વશલ્ય પરિહરું"

આ બોલને મનમાં બોલો.

ચિત્ર - ૨૦-૨૧-૨૨

ખભા અને પગની પડિલેહણા

બંને ખભા

તે પછી મનમાં નીચેના બોલ બોલવા પૂર્વક જમણા ખભાની પડિલેહણા કરો -

"ક્રોધ, માન પરિહરું"

ડાબા ખભે કરતાં -

"માયા, લોભ પરિહરું" બોલો.

ાંને પગો

ચરવળાથી અથવા મુહપત્તીથી જમણા પગની (ઉવાર) પ્રમાર્જના કરતાં -

"પૃથ્વી કાય, અપ્કાય, તેઉકાયની રક્ષા કરું"

અને ડાબા પગે કરતાં -

"વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાયની રક્ષા કરું" બોલો.

સાધ્વીજીને નં. ૧૦, ૧૧ અને શ્રાવિકાઓને
(૧૦, ૧૧ નંબરની પડિલેહણા હોતી નથી.

ચિત્ર - ૨૩

સુગુરુવંદનના પ્રારંભનું

અવનતવંદન

[પ્રારંભનું શીર્ષનમન]

સૂચના - પ્રતિક્રમણમાં ઊભા ઊભા કરવાની ક્રિયા ઊભા ઊભા જ કરવાની હોય છે. પણ આજની પરિસ્થિતિ એવી કમનસીબી ભરી છે કે સેંકડે એંસીથી નેવું ટકા લોકો ઊભા થવા માટેના સીગ્નલ જેવો ચરવલો લાવતા નથી, એટલે બેઠા બેઠા બધું કરે છે.

અહીંયા ઊભા ઊભા વાંદણાં શરૂ કરો ત્યારે પ્રારંભમાં આ મુદ્રા કરવાની છે.

ચિત્ર - ૨૪

"સુગુરુવંદન" પ્રસંગના ૬ આવર્તો

આવર્તો, ચિત્ર - ૧

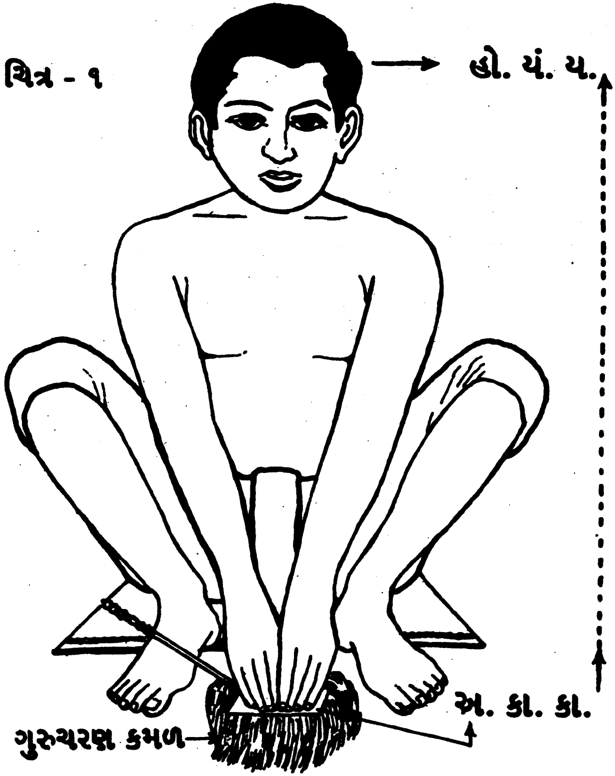

વાંદણાં વખતે મુહપત્તી બે હાથ અને ચરવલો ક્યાં અને કેવી રીતે રાખવા તે ચિત્રમાં જુઓ.
અ બોલતી વખતે બે હાથ ક્યાં મૂકવા અને હો બોલતી વખતે ક્યાં મૂકવા, બીજા અક્ષરો શરીરના ક્યા સ્થાન પાસે બોલવા તે તથા યથાજાત મુદ્રા સૂચિત શીર્ષનમન વગેરે કેમ કરવું તે અહીંથી શરૂ થતાં ૬ ચિત્રોમાં બતાવ્યું છે. વાંદણાંની વધુસમજ માટે પ્રારંભના પંદરમાં પાનાં ઉપરનું લખાણ વાંચો, જેથી વિધિપૂર્વક વંદણ કરી શકો.

ચિત્ર - ૨૫

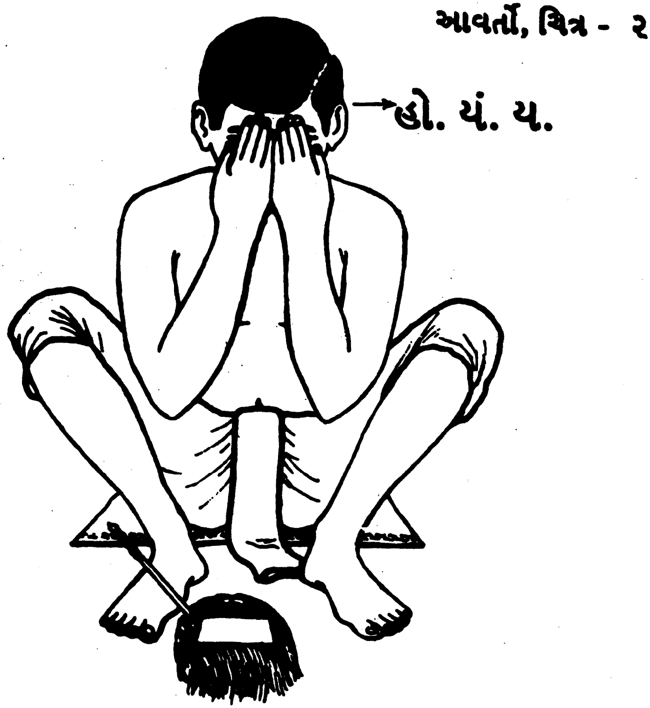

ચિત્ર - ૨૬

આવર્તો ચિત્ર - ૩

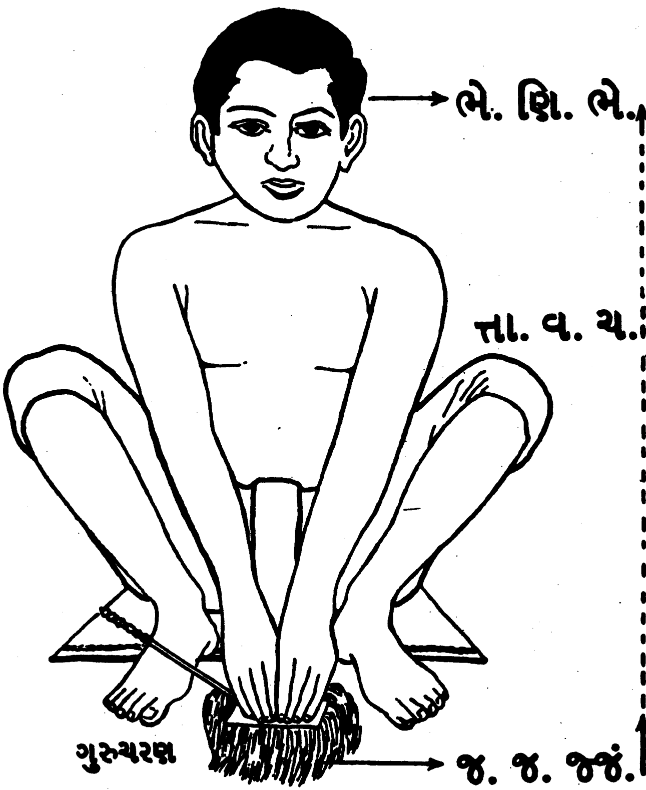

ચિત્ર - ૨૭

આવર્તો, ચિત્ર - ૪

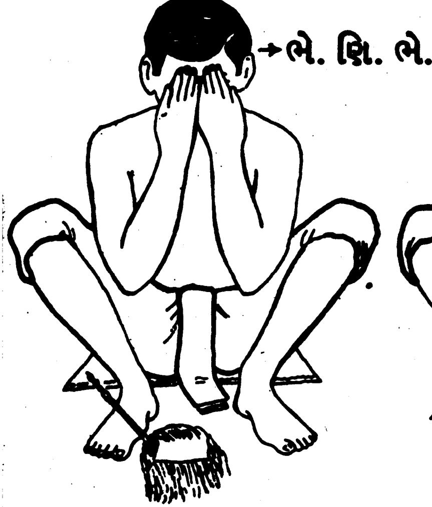

ચિત્ર - ૨૮

આવર્તો, ચિત્ર - ૫

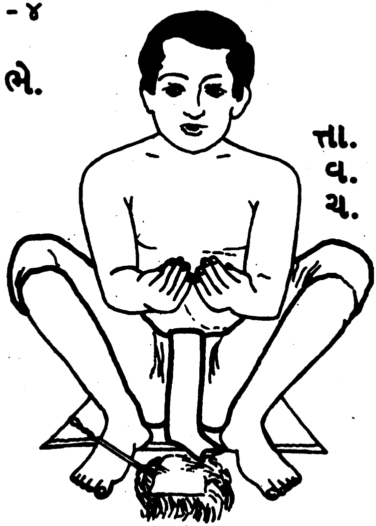

ચિત્ર - ૨૯

સુગુરુવંદન આવર્તો, ચિત્ર - ૬

'સંફાસં ખમણિજ્જો.'

[યથાજાત મુદ્રા]

'સંફાસં' વખતે મુહપત્તી ઉપર સવળા હાથ રાખીને નમસ્કાર કરવો. પછી 'ખમણિજ્જો' બોલતાં તેમજ 'ખામેમિ' પાઠ બોલતાં ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ નમસ્કાર કરવો.

ચિત્ર - ૩૦

બેસીને 'વાંદણાં' કરવાના હોય ત્યારે

ચિત્ર - ૩૧

ચિત્ર - ૩૨

"નમુત્થુણં" વખતે અન્ય પ્રકારે કરાતી બીજી બે યોગમુદ્રાઓ

'નમુત્થુણં' વખતે કરવાની યોગમુદ્રા (પ્રકાર-૨)

'નમુત્થુણં' વખતે કરવાની યોગમુદ્રા (પ્રકાર-૩)

વંદિત્તુ સૂત્ર'નું
ચલિત આસન

ચિત્ર - ૩૩

'વંદિત્તુ સૂત્ર'નું મુખ્ય
આસન 'વીરાસન'

ચિત્ર - ૩૪

ચિત્ર - ૩૫

ચરવળાવાળો 'અબ્ભુટ્ઠિઓ' કેવી રીતે ખામે તે

ચિત્ર - ૧

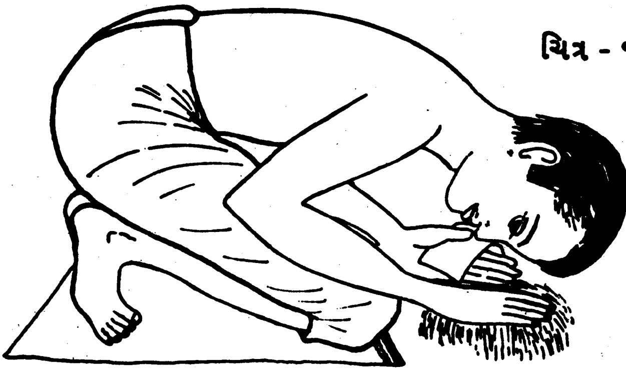

મૂલમુદ્રા

થાપવાનો હાથ જમણો

બેઠેલાનું 'અબ્ભુટ્ઠિઓ'

ચિત્ર - ૨

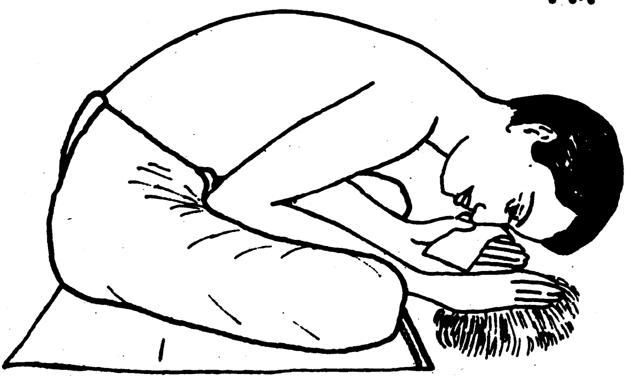

ચિત્ર-૩૬

ચિત્ર - ૩૭

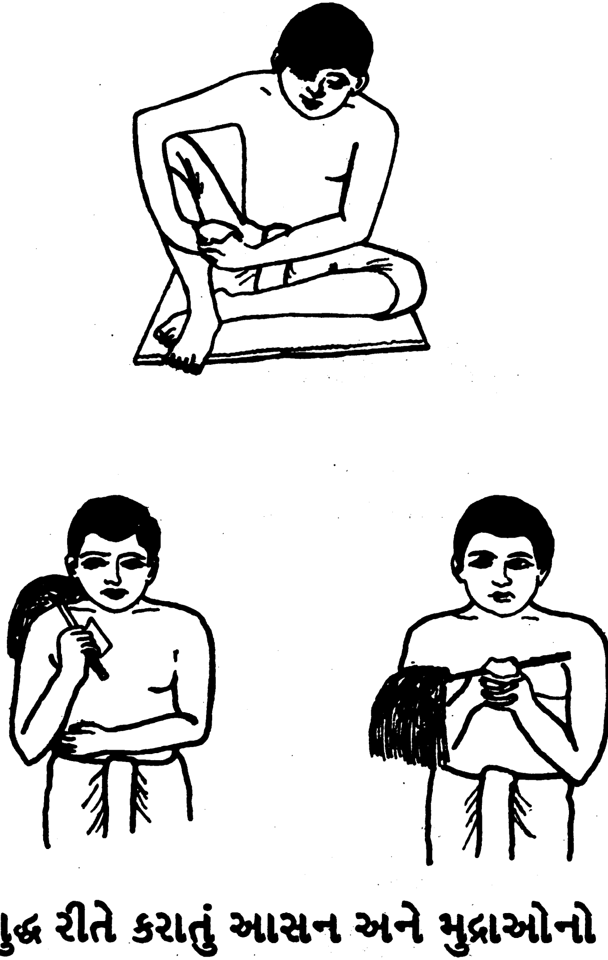

અશુદ્ધ રીતે કરાતું આસન અને મુદ્રાઓનો એક નમૂનો

આવા અશુદ્ધિનાં તો અનેક ચિત્રો આપી શકાય.

ચિત્ર - ૩૮

'સામાયિક' વ્રત લેતી વખતે સ્થાપનાજીનું
સ્થાપન મુદ્રા દ્વારા સ્થાપન

ચિત્ર - ૩૯

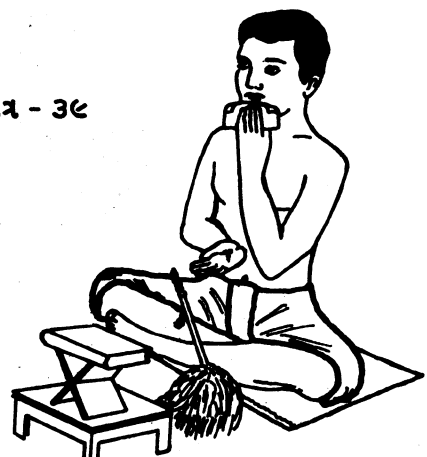

'સામાયિક' વ્રત પારતી વખતે સ્થાપનાજીનું
ઉત્થાપન મુદ્રા દ્વારા ઉત્થાપન

પક્ખી (પાખી) અને ચોમાસી પડિક્કમણું કરનારાઓ નીચેની સૂચનાઓ ધ્યાનમાં રાખો

પક્ખી (પાખી) કે ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કરવું હોય ત્યારે સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણનો જે વિધિ છે લગભગ પંદર આની તો એ જ કરવાનો છે. એમાં જે તફાવત આવે છે તે નજીવો જ છે અને તે નીચે મુજબ છે–

૧. ચૌદસના પાખીનાં સૂત્રો બોલતી વખતે–

જ્યાં	જ્યાં	સંવચ્છરીઅં	ત્યાં	પક્ખિઅં	બોલવું.
,,	,,	સંવચ્છરો	ત્યાં	પક્ખો	,,
,,	,,	સંવચ્છરી	ત્યાં	પક્ખી	,,
,,	,,	સંવચ્છરીઅ	ત્યાં	પક્ખિઅ	,,

ચોમાસીનાં સૂત્રો બોલતી વખતે–

જ્યાં	જ્યાં	સંવચ્છરીઅં	ત્યાં	ચોમાસિઅં	બોલવું.
,,	,,	સંવચ્છરો	ત્યાં	ચોમાસો	,,
,,	,,	સંવચ્છરી	ત્યાં	ચોમાસી	,,
,,	,,	સંવચ્છરીઅ	ત્યાં	ચોમાસિઅ	,,

આ રીતે બોલવાનું ધ્યાન રાખવું

૨. મુહપત્તી વખતે પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં 'પક્ખી મુહપત્તી પડિલેહું' અને ચોમાસી પ્રતિક્રમણ વખતે ચોમાસી મુહપત્તી પડિલેહું એમ બોલવું.

૩. પક્ખી અને ચોમાસી પ્રતિક્રમણમાં આવતા અબ્ભુટ્ઠિઓમાં નીચે મુજબ ફેરફાર સમજવો.

પક્ખીમાં

એક પખ્ખસ્સ પન્નરસ રાઈ-દિઆણં જંકિંચિ...

ચોમાસીમાં

ચારમાસાણં, આઠ પખ્ખાણં, એકસોવીશ રાઈદિઆણં જંકિંચિ...

૪. પક્ખીમાં બાર લોગસ્સનો અને ચોમાસીમાં વીશ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

૫. વળી સંવચ્છરી તપની જે પ્રરૂપણા થાય છે તેની જગ્યાએ નીચે મુજબ બોલવું.

પાક્ષિક વખતે નીચે મુજબ બોલવું-

પક્ખી લેખે એક ઉપવાસ, બે આયંબિલ, ત્રણ નીવિ, ચાર એકાસણાં, આઠ બિઆસણાં, અને બે હજાર સજ્ઝાય ધ્યાન કરી પહોંચાડશોજી.

ચોમાસી વખતે નીચે મુજબ બોલવું-

બે ઉપવાસ, ચાર આયંબિલ, છ નીવિ, આઠ એકાસણાં, સોળ બિઆસણાં, ચાર હજાર સજ્ઝાય-ધ્યાન કરી પહોંચાડશોજી.

સામાયિક લીધા બાદ સભાજનોને ઉદ્દેશીને પૂ. મુનિરાજોએ સભાને આપવા માટેનો ખાસ બોધ

अन्यदिने कृतं पापं, पर्वदिने व्रजिष्यति ।
पर्वदिने कृतं पापं, वज्रलेपो भविष्यति ॥

અર્થાત્--આ શ્લોક એમ કહે છે કે બીજા દિવસે કરેલાં પાપોને ધોવા માટે જ્ઞાનીઓએ પર્વના દિવસો નિર્માણ કર્યા છે. જો એ દિવસે પણ એનાં એ પાપો (કાપ મૂક્યા વિના) ચાલુ રાખ્યાં તો યાદ રાખજો કે તે પાપો આત્મપ્રદેશો સાથે વજ્રલેપ જેવા એવા અભેદ્ય રીતે બંધાશે કે જે ભોગવે જ છૂટકારો કરશે, ચોધાર આંસુએ રોતા પણ નહિ છૂટી શકાય.

મહાનુભાવો! આજે સંવચ્છરીનો મહામંગલકારી, પવિત્ર અને મહાન દિવસ છે. બાર બાર મહિનાનાં પાપોનાં ખાતાં ચૂકતે કરવાનો ઉપકારક પર્વ દિવસ છે. એથી આજનો આપણા સહુનો ઉત્સાહ, ઉલ્લાસ, આનંદ પણ અનેરો છે. આ પર્વની તો દોઢ દોઢ મહિના અગાઉથી જાહેરાતો કરવામાં આવે છે એવો તો એનો મહિમા છે. તમે જાણો છો કે દરેક સ્થળે લાખો જૈનો પોતપોતાના સ્થાનમાં આજે ઉત્સાહપૂર્વક પાપના ભારથી હળવા થવા ભેગા થયા હશે.

આ બાર મહિનાના પાપ ત્યારે જ ધોવાય કે જ્યારે સાધુ મહારાજ જે જે સૂત્રોને બોલે તેને તમો કાનથી બરાબર સાંભળો, કદાચ ન સંભળાય તો હાથ જોડી શાંતિ જાળવો. ચરવલો હોય અને શક્તિ હોય તો ઊભા ઊભા ક્રિયા કરો, નહીંતર બેઠા બેઠા કરો, પણ સહુ બે હાથ જોડી, મનને ધર્મધ્યાનમાં રોકીને આરાધના કરો તો બાર મહિના દરમિયાન હિંસા, જુઠ, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, દોષારોપણ, ચાડીચુગલી, હર્ષ, શોક, પરનિંદા, માયા, મૃષાવાદ અને

મિથ્યાત્વશલ્ય, આ અઢાર જાતનાં પાપો, જે રોજે રોજ તમારા ઘરમાં, ધંધામાં કે દુનિયાદારીની પ્રવૃત્તિઓમાં ચાલુ જ છે તે પાપો, સાથે સાથે ચૌદરાજલોકવર્તી જીવોની ત્રિકરણ યોગે હિંસા વગેરે કરવાની પણ તમે છૂટ રાખી છે તે, તેમજ જાતજાતનાં અન્ય જે કંઈ પાપ દોષો સેવ્યાં કે સેવરાવ્યાં હોય તે, ગુરુ–શિષ્ય વચ્ચે, ગુરુણી–શિષ્યા વચ્ચે, શ્રાવક–શ્રાવક વચ્ચે, શ્રાવિકા–શ્રાવિકા વચ્ચે, વળી પતિ–પત્ની વચ્ચે, પિતા–પુત્ર વચ્ચે, નણંદ–ભોજાઈ વચ્ચે, દેરાણી–જેઠાણી વચ્ચે, સાસુ–વહુ સાથે, શેઠ–નોકર વચ્ચે, માલિક કે ગ્રાહક વચ્ચે બાર બાર મહિના દરમિયાન જે કંઈ વૈર–વિરોધ કે વૈમનસ્યનાં પ્રસંગો બન્યાં હોય તેમજ તેઓ સાથે કૂડ, કપટ, છેતરપિંડી થઈ હોય, કટુવચનો બોલ્યાં હોય તે, તેમજ અન્ય જે કંઈ અપરાધો થયાં હોય તે, તમામની તમારે આજે પરસ્પર માત્ર શબ્દોથી જ નહીં પણ હૃદયના સાચા અને ઉંડા ભાવથી નમ્રતાપૂર્વક સરલતાથી બે હાથ જોડી 'મિચ્છામિ દુક્કડં' બોલીને ક્ષમા માગવાની છે. જો કે ખરું તો એ છે કે સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ પહેલાં જ, જેની જેની સાથે ખાસ બોલચાલ થઈ હોય તેની ક્ષમા માગી લેવી તે જ વધુ યોગ્ય છે. એમ ન કરી શક્યાં હોય તો સંવત્સરીના પ્રતિક્રમણમાં સહુને યાદ કરી મનમાં સાચા ભાવથી બે હાથ જોડી, મન દુઃખના પ્રસંગોની ક્ષમા માગી લેવાની છે. આથી આપણાં હૃદયો નિઃશલ્ય બનશે અને ભાર વિનાનાં હળવા ફૂલ બની જશે. કારણ કે જ્યાં સુધી ક્રોધ, માન આદિ કષાય ભાવો હૃદયમાં સળગતા બેઠા છે ત્યાં સુધી પાપના કર્મબંધન ચાલુ જ રહેવાનાં, સંસાર પરિભ્રમણની વૃદ્ધિ થતી રહેવાની, માટે સહુએ ક્રોધાદિ કષાયોને ઉપશાંત કરવા, અહંભાવ તજી, વિનમ્ર બની, ક્ષમા માગવી જ જોઈએ. ખરી રીતે તો સાચા વૈરી સાથે માફી માંગતાં આનંદના અશ્રુ આવવાં જોઈએ, એનું નામ જ ખરા અંતરની ક્ષમાપના. એટલું ધ્યાન રાખવું કે માફી માગવી અને માફી આપવી, 'શો' કરવા કે દેખાવ કરવા પૂરતી માગવાની નથી. વળી

સવાર પડે પાછો એનો એ જ વિરોધ જો સળગતો રહે તો માફી માગ્યાની કિંમત નથી. એથી તો ખોટો દેખાવ કરીને જાતને ઠગ્યાનું પાપ બાંધવાનું એ વધારામાં. આ તો પેલા ક્ષુલ્લક સાધુ ગુનો કરતા જાય અને પાછી વારંવાર કુંભારની માફી માગતા જાય. આ પણ એના જેવું જ કૃત્ય ગણાય. માફી માગ્યા પછી તો મૈત્રીભાવ થવો જ જોઈએ. હૃદય હળવું ફૂલ અને કુણું બનવું જ જોઈએ. પણ એ ત્યારે જ શક્ય બને કે માનદશાનો ઉપશમ થાય. એટલા માટે તો શાસ્ત્રકારોએ તમને તૈયાર કરવા, નમ્ર બનાવવા સાત દિવસ અગાઉથી પર્વારાધના શરૂ કરવા જણાવ્યું છે. શરૂઆતના ત્રણ દિવસના વ્યાખ્યાનમાં વ્યાખ્યાનકાર, વ્યાખ્યાન શ્રવણ, તપશ્ચર્યા, કલ્પસૂત્ર જેવા મહાસૂત્રનું શ્રવણ, પૂજા, દાન, પુણ્ય, પરોપકાર વગેરે ધર્મકૃત્યો કરવા ફરમાવે છે. જેથી તમારા મનમાંથી માનવજાતનો મહાદુશ્મન ગણાતો અહંભાવ કે અભિમાનનો બરફ ઓગળી જાય. પુનઃ જણાવું કે જેની સાથે ખરેખર બોલચાલ થઈ હોય તે વ્યક્તિ જોડે તો ઘરે જઈને ક્ષમાપના કરી લેજો, સામો આત્મા ક્ષમા આપે કે ન આપે તે તમે ન જોજો. કલ્પસૂત્રનું વચન છે કે–**उवसमइ तस्स अत्थि आराहणा, जो न उवसमइ तस्स नत्थि आराहणा** જે ઉપશમે છે તેને આ પર્વની આરાધના છે, જે નથી ખમતો તેને આ પર્વની આરાધના નથી, માટે દરેક વ્યક્તિએ જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને સ્વકર્તવ્ય બજાવવું.

વળી આ પર્વ તો આત્માની દિવાળીનું પર્વ છે. તમારા તહેવારની દિવાળીમાં જેમ ચોપડા ચોકખા કરો છો, નફા--તોટાની તારવણી કરો છો, તેમ આપણી આ આત્માની દિવાળીના દિવસે આત્મસાધનાના નફા--તોટા તારવવાના છે. બાર બાર મહિના દરમિયાન અઢાર પાપસ્થાનકો કેવાં અને કેટલાં પ્રમાણમાં સેવ્યાં અને ન સેવ્યાં તો કેટલાં પ્રમાણમાં નથી સેવ્યાં? વિવિધ પ્રકારના જીવોની હિંસાઓ કેટલી કરી અને બચાવ્યા કેટલાને? દેવદર્શન ગુરુવંદન, વ્યાખ્યાન શ્રવણ, સામાયિક, દાન, પુણ્ય, પરોપકાર,

ક્ષમા, નમ્રતા, નિર્દંભવૃત્તિ અને સંતોષ વગેરેને તથા વિષય કષાયોને કેટલાં પ્રમાણમાં સેવ્યાં? અથવા તો કેટલાં ન સેવ્યાં? એનું સરવૈયું કાઢવાનો આ દિવસ છે. નફો કર્યો છે, નુકશાન થયું છે કે ખાતું સરભર કર્યું છે? તેનું આત્મનિરીક્ષણ કરીને પછી આત્મપરીક્ષણ કરવાનું છે, પાસ--નાપાસનો નિર્ણય કરવાનો છે. નફો થયો હોય તો આનંદ અને અનુમોદનાની વાત, નુકશાન થયું હોય તો તે ખેદ અને ચિંતાની વાત બનવી જોઈએ. ખાતું સરભર થયું હોય તો એમ કેમ બન્યું? તે શોધીને આધ્યાત્મિક આચરણ તરફ વિશેષ પુરુષાર્થ કરવા કટિબદ્ધ બનવાનો નિર્ણય સહુએ લેવો જોઈએ.

તમો સંસારનો મોહ છોડીને ત્રણ કલાક સુધી પાપ--દોષોથી હળવા થવા અહીં આવ્યા છો, જે ઉદ્દેશથી અહીં આવ્યા છો તે ઉદ્દેશ તમારે સફળ કરીને જ જો ઘરે જવું હોય અને ત્રણ ત્રણ કલાકની મહેનતને લેખે લગાડવી હોય તો અહીંયા જે જે સૂત્રો મુનિરાજ બોલે, તેના ઉપર બરાબર ધ્યાન રાખો, દૂરના કારણે ન સંભળાય તો બે હાથ જોડી શાંતિ જાળવો અને તમારૂં મન બહારનાં વિષયોમાં દોડાદોડ કરતું હોય તેને પકડીને ધર્મક્રિયામાં સ્થિર બને તે પ્રમાણે અપ્રમત્ત ભાવે જાગૃત્તિ રાખતા રહો.

આજની ક્રિયા પાપથી પાછા હઠવાની અથવા તો પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાની મહાન ક્રિયા છે. આત્મા પોતાની સ્વભાવદશાને છોડીને પ્રમાદભાવથી વિભાવદશામાં દોડી ગયો છે. તેને પાછો સ્વભાવદશામાં લાવવા માટેની આ ક્રિયા છે, માટે તેની મહાનતા, ગંભીરતા સમજીને આ ક્રિયા પ્રત્યે આદરભાવ રાખી તેની પૂરેપૂરી અદબ જાળવજો.

પલાંઠી વાળી, બે હાથ જોડી, આડા-અવળાં, આજુબાજુ ડાફોલીયા કે નજરો નાંખ્યા વિના, આજે તો મન–વચન–કાયને એકાગ્ર બનાવી, આજની ક્રિયામાં ઝુકાવી દેજો. તમારા મન અન શારીરિક ચેષ્ટાઓનો ત્યાગ કરજો. શરીર ઉપરની મોહ મમતા આજે ન રાખજો અને હૃદયના શુદ્ધ ભાવની ચિનગારી એવી પ્રગટાવજો કે બાર બાર મહિનાના લાગેલા

પાપના ઢગલાને ખાખ કરીને તમો ઘરે જઈ શકો. આથી તમારા આત્માના ચોપડા ચોખ્ખા થઈ જશે. પણ સાથે સાથે એક સૂચના કરૂં છું કે પાછા અહીંથી ઊભા થતાંની સાથે ચોપડાનું ઉધાર ખાતું લખવું શરૂ ન થઈ જાય તેનો પણ તીવ્ર ઉપયોગ રાખજો.

વાતો ન કરજો, કોઈ કરે તો હળવાશથી, પ્રેમાળભાવે અટકાવજો. મસ્તી, તોફાનો, હાંસી, ઠઠ્ઠા, ઉચ્ચ સ્વરે બોલવું વગેરે કશું ન કરજો. તમો તમારૂં પ્રતિક્રમણ ડોળશો નહિ, બીજાનું ડોળાવશો નહિ, નહીંતર શરૂઆતમાં કહ્યું તેમ પાપ છોડવાની જગ્યાએ પાપ બાંધી જશો તો વજ્ર લેપ જેવાં બંધાશે જે રોતાં પણ નહીં છૂટે, એટલું આત્મીયભાવે સૂચન કર્યું છે તે લક્ષ્યમાં રાખજો.

અન્તમાં એક બીજી સૂચના ખાસ ધ્યાનમાં રાખો કે આજની છીંક ઘણી જ જોખમવાળી ગણાય છે માટે છીંક ખવાઈ ન જાય તેનો પણ પૂરેપૂરો ઉપયોગ-ખ્યાલ રાખજો.

ચાલો ત્યારે હવે સહુ ટટ્ટાર બેસી સજ્જ બની જાવ, ઉત્સાહમાં આવી જાવ, કરેલી સૂચનાઓને અમલમાં મૂકી, સતત ઉપયોગવંત બની પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવામાં લાગી જાવ.

મુનિ યશોવિજય
(વર્તમાનમા આ. શ્રી યશોદેવસૂરિ)

*

જીવનમાં સુખી થવું હોય તો બે કામ કરો–(૧) મગજને આઈસ ફેકટરી અને (૨) જીભને સુગર ફેકટરી બનાવો.

✻ ૧૬૧ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરનારા માટે ✻

✻

ઘણાંને નવકાર પણ બરાબર આવડતો નથી, યાદ હોતો નથી તેથી અહીં 'નવકાર મંત્ર' નો પાઠ આપ્યો છે.

✻

૧. નમો અરિહંતાણં ૨. નમો સિદ્ધાણં ૩. નમો આયરિયાણં ૪. નમો ઉવજ્ઝાયાણં ૫. નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, ૬. એસો પંચનમુક્કારો ૭. સવ્વપાવપ્પણાસણો ૮. મંગલાણં ચ સવ્વેસિં ૯. પઢમં હવઈ મંગલં.

✻

આંગળીના વેઢાનો ઉપયોગ ન કરવો પડે અને સંખ્યા બરાબર યાદ રહે માટે નીચેનું કોષ્ટક સામે રાખવું.

૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦,

૨૦, ૩૦, ૪૦, ૫૦, ૬૦,

૭૦, ૮૦, ૯૦, ૧૦૦, ૧૧૦,

૧૨૦, ૧૩૦, ૧૪૦, ૧૫૦, ૧૬૦,

હવે છેલ્લે એક નવકાર ગણવો.

✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણનો સરળ અને સળંગ વિધિ

(ચિત્રો સાથે)

પ્રથમ સામાયિક લેવાનો વિધિ

સૂચના-શ્રાવક તથા શ્રાવિકાએ સામાયિક લેતા પહેલાં થોડીક શારીરિક બાહ્યશુદ્ધિ કરવાની હોય છે. સૌથી પ્રથમ હાથ પગ ધોઈ અને જંગલ કે પેશાબ ન કર્યા હોય એવા શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરીને સામાયિક કે પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે. વળી જે જગ્યાએ પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય તે જગ્યાને પૂંજીને પછી ગરમ કપડાનું કટાસણું-આસન પાથરીને સામાયિકનો વિધિ કરવાનો હોય છે. આ બાબત સહુએ પ્રથમ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. સામાયિકમાં જોઈતાં ઉપકરણોની યાદી જુદી છાપી છે તે જોઈ લેવી.

****

૭ આવશ્યકરૂપ પ્રતિક્રમણ :-

પ્રતિક્રમણ, પડિક્કમણું કે આવશ્યક ક્રિયા એ ત્રણેય એક જ અર્થના વાચક શબ્દો છે. આ પ્રતિક્રમણમાં મુખ્યત્વે '૭ આવશ્યક'ની આરાધના કરવાની હોય છે. અવશ્ય કરવા લાયક કર્તવ્યને 'આવશ્યક' કહેવાય છે એટલે પ્રત્યેક જૈને આ ધર્માનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ.

આવશ્યક ૭ પ્રકારના - ૧. સામાયિક, ૨. ચઉવીસત્થો (લોગસ્સ), ૩. વંદણક (સુગુરુવાંદણાં), ૪. પડિક્કમણું (વંદિત્તુ), ૫. કાઉસ્સગ્ગ અને ૬. પચ્ચખ્ખાણ (આહારપાણી અંગેનો યથોચિત ત્યાગ).

કોઈપણ પ્રતિક્રમણની ક્રિયા કરતાં પહેલા શ્રાવકે 'સામાયિક' અવશ્ય કરવું પડે છે. ત્યારપછી જ તેને પ્રતિક્રમણની આરાધના કરવાની હોય છે, તેથી ગૃહસ્થના સામાયિકનો વિધિ કહે છે.

જો સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજની હાજરી હોય તો, આ સામાયિક તેમની પાસેના સ્થાપનાચાર્ય સમક્ષ કરવાનું હોય છે, પણ સાધુ-સાધ્વીનો યોગ ન હોય તો ઊંચા બાજોઠ ઉપર કે કોઈ ઉચ્ચાસન ઉપર પુસ્તકાદિ મૂકીને અથવા સાપડા ઉપર પુસ્તક મૂકીને એક હાથની સ્થાપન મુદ્રાથી એટલે જમણો હાથ ઉંધો રાખીને ડાબો હાથ મુહપત્તી સહિત મુખ આડો રાખીને એક નવકાર, પંચિંદિય ગણીને પ્રસ્તુત ચીજની સ્થાપના કરી લેવાની હોય છે, અને તે સ્થાપના સમક્ષ તમામ આવશ્યકો કે પ્રતિક્રમણની ક્રિયા કરવાની હોય છે.

ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે પુસ્તકની સ્થાપના કરીને જમણો હાથ સ્થાપનાની સામે ઊંધો રાખી ડાબા હાથમાં મુહપત્તી મુખ પાસે રાખી, નીચે મુજબ નવકાર, પંચિંદિય સૂત્ર બોલવાં.

નવકાર (મંત્ર) સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચ નમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો, મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

પંચિંદિય સૂત્ર

પંચિંદિયસંવરણો, તહ નવવિહબંભચેરગુત્તિધરો; ચઉવિહ-કસાયમુક્કો, ઈઅ અટ્ઠારસગુણેહિં સંજુત્તો. ૧. પંચમહવ્વયજુત્તો, પંચવિહાયારપાલણસમત્થો; પંચસમિઓ તિગુત્તો, છત્તીસગુણો ગુરૂ મજ્ઝ. ૨.

(આટલું બોલ્યા પછી નીચે મુજબ ખમાસમણ બોલવું)

ખમાસમણ સૂત્ર

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

(પછી નીચેનાં સૂત્રો બોલવાં)

ઈરિયાવહિયં સૂત્ર

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! ઈરિયાવહિયં પડિક્કમામિ? ઈચ્છં, ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં. ૧. ઈરિયાવહિયાએ, વિરાહણાએ. ૨. ગમણાગમણે. ૩. પાણક્કમણે, બીયક્કમણે, હરિયક્કમણે, ઓસા-ઉત્તિંગ-પણગદગ-મટ્ટી-મક્કડાસંતાણા-સંકમણે. ૪. જે મે જીવા વિરાહિયા. ૫. એગિંદિયા, બેઈંદિયા, તેઈંદિયા, ચઉરિંદિયા, પંચિંદિયા. ૬. અભિહયા, વત્તિયા, લેસિયા, સંઘાઈયા, સંઘટ્ટિયા, પરિયાવિયા, કિલામિયા, ઉદ્દવિયા, ઠાણાઓ ઠાણં સંકામિયા,

જીવિયાઓ વવરોવિયા, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૭.

તસ્સઉત્તરી સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં, પાયચ્છિત્તકરણેણં, વિસોહીકરણેણં, વિસલ્લીકરણેણં, પાવાણં કમ્માણં નિગ્ઘાયણટ્ઠાએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં. ૧.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧. સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨. એવમાઈએહિં, આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩. જાવ અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪. તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫.

અહીં એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી નીચે મુજબ કરવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે; અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧. ઉસભમજીઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ; પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨. સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં; સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ; વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩. કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ; વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪. એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા, પહીણજરમરણા; ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે

પસીયંતુ, ૫. કિત્તિય વંદિય મહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા; આરુગ્ગ બોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬. ચંદેસુ નિમ્મલયરા.

પછી 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને પારીને નીચે મુજબ લોગસ્સ સૂત્ર બોલવું.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે; અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧. ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ; પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨. સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ; વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩. કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ; વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ; ૪. એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા; ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫. કિત્તિય વંદિય મહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા; આરુગ્ગ બોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬. ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા; સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક મુહપત્તી પડિલેહું? ઈચ્છં.

કહી, ૫૦ બોલ આવડતા હોય તેણે બોલ બોલવા સાથે મુહપત્તી પડિલેહવી. મુહપત્તી પડિલેહ્યા પછી નીચે મુજબ બોલીને ખમાસમણ દેવું.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક સંદિસાહું? ઈચ્છં.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક ઠાઉં? ઈચ્છં.

બોલીને બે હાથ જોડીને નીચે મુજબ નવકાર ગણવો.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો, મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

ઈચ્છકારી ભગવન્! પસાય કરી સામાયિક દંડક ઉચ્ચરાવોજી.

(ગુરુ, વ્રતધારી પુરુષ અથવા તો કોઈ વડીલ પુરુષ હોય તો તે નીચેનો પાઠ સંભળાવે-ઉચ્ચરાવે. નહીંતર જાતે 'કરેમિ ભંતે'નો પાઠ નીચે મુજબ બોલે.)

કરેમિભંતે સૂત્ર

કરેમિ ભંતે! સામાઈયં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ, જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં તિવિહેણં, મણેણં વાયાએ કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, તસ્સ ભંતે પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

(હવે નીચે બેસવા માટે ગુરુની પાસે આજ્ઞા માગે)

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! બેસણે સંદિસાહું? ઇચ્છં.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! બેસણે ઠાઉં? ઇચ્છં.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

(સ્વાધ્યાય માટે ગુરુ આજ્ઞા માંગે)

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સજ્ઝાય સંદિસાહું? ઇચ્છં.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ મત્થએણ વંદામિ.

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સજ્ઝાય કરૂં? ઇચ્છં.

(અહીં બે હાથ જોડીને નીચેનો નવકારમંત્રનો પાઠ ત્રણ વખત બોલવો.)

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો, મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઇ મંગલં.

પછી પાણી વાપર્યું હોય તો મુહપત્તી પડિલેહવી અને આહાર વાપર્યો હોય તો વાંદણાં બે વખત દેવાં, તે નીચે પ્રમાણે—

સુગુરુવંદનસૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ

નિસીહિઆએ. ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં. ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો. ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે. ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં. ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો, કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

સુગુરુવંદનસૂત્ર

(બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ. ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં. ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો! ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં. ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ જો મે અઈઆરો, કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

ઈચ્છકારી ભગવન્! પસાય કરી પચ્ચખ્ખાણનો આદેશ દેશોજી.

પ્રતિક્રમણ શરૂ કરતાં પહેલાં રાતના પચ્ચખ્ખાણ કરવાનું હોય છે. એથી કરીને અહીં 'પચ્ચક્ખાણ આવશ્યક' કરી લેવામાં આવે છે. પચ્ચખ્ખાણો નીચે મુજબ છે.

સૂર્યાસ્ત પછી કરવાનાં પચ્ચખ્ખાણો

સામાન્ય સૂચના—નાની કે મોટી એટલે બિયાસણું, એકાસણું, આયંબિલ, ઉપવાસ, છટ્ઠ, અટ્ઠમ વગેરે કોઈપણ પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરનારાઓ માટે નીચેનાં બે પચ્ચખ્ખાણો બે હાથ જોડી કરવાનાં હોય છે. ગુરુદેવ હોય તો તેમની પાસે જ કરે, નહીંતર વડીલ પાસે કરવું, છેવટે પોતે પાઠ બોલીને કરી લેવું.

અનાજ અને પાણી વગેરેના સંપૂર્ણ ત્યાગવાળો 'ચઉવિહાર ઉપવાસ' કર્યો હોય તો 'સૂરે ઉગ્ગએ ચઉવિહાર'થી ઓળખાતું નીચેનું પચ્ચક્ખાણ કરવું.

સૂરે ઉગ્ગએ [1]'ચઉવિહાર ઉપવાસના' પચ્ચક્ખાણનો પાઠ

સૂરે ઉગ્ગએ અબ્ભત્તટ્ઠં પચ્ચક્ખાઇ,-

૧, 'ચઉવિહાર' આ પ્રાકૃત શબ્દનું સંસ્કૃત 'ચતુર્વિધ આહાર' થાય અને તેનું ગુજરાતી રૂપ 'ચાર પ્રકારનો આહાર' થાય. એ ચાર પ્રકારના આહારનો જેમાં ત્યાગ સૂચિત થતો હોય તે પાઠને, કે તે વ્રતને ચઉવિહાર ઉપવાસ કહેવાય છે. ચાર પ્રકારનો આહાર કયો? ૧. અશન=તમામ પ્રકારના ભોજનના પદાર્થો, ૨. પાણી=પાણીથી તમામ પ્રકારના પેય-પ્રવાહી દ્રવ્યો, ૩. ખાદિમ=તમામ પ્રકારના બદામ વગેરે સૂકા મેવાઓ, ૪. સ્વાદિમ= એલાયચી, લવિંગ આદિ મુખવાસની ચીજો. પ્રાયઃ વિશ્વના ખાદ્ય-પેયાદિ તમામ પદાર્થોનો ઉક્ત ચારે જાતોમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ચઉવ્વિહંપિ આહારં, અસણં પાણં ખાઇમં સાઇમં અન્નત્થણા-ભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ (-વોસિરે).

સૂચના–પાણી પીવાની છૂટ રાખીને ઉપવાસ કર્યો હોય તેમજ આયંબિલ, નીવિ, એકાસણું, બેસણું વગેરે તપશ્ચર્યા કરી હોય, તે સહુએ પાણી પીવાની રાખેલી છૂટ સૂર્યાસ્ત[૨] થયા બાદ બંધ કરવાની હોવાથી 'પાણહાર' શબ્દથી ઓળખાતું નીચેનું પચ્ચક્ખાણ કરવાનું હોય છે.

પાણહાર પચ્ચક્ખાણનો પાઠ

પાણહાર, દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ,—

અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિ-વત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ.

સામાન્ય સૂચના—કોઈપણ પ્રકારની[૩] તપશ્ચર્યા કરી ન હોય, છૂટું જ મોઢું રાખ્યું હોય તો તેને પ્રતિક્રમણ ક્રિયાના નિયમ મુજબ કંઈ ને કંઈ 'પચ્ચક્ખાણ'–નિયમ કરવો પડે છે, તો તેને ત્રણ પ્રકારના પચ્ચક્ખાણોમાંથી અનુકૂળતા પ્રમાણે કોઈપણ એક પચ્ચક્ખાણ કરવાનું હોય છે. ૧. ચઉવિહાર, ૨. તિવિહાર કે ૩. દુવિહાર.

પેટા સૂચના–જે લોકો છૂટે મોઢે (તપસ્યા વિનાના) છે, તેમણે દિવસ દરમિયાન આહાર-પાણી વગેરેની જે છૂટ રાખી હતી તે સૂર્યાસ્ત પછીથી લઈને સવારના સૂર્યોદય થતાં સુધીના સમય માટે બંધ કરવાની

૨. ઉત્કૃષ્ટ વિધિએ તો તપસ્યા કરનારા આત્માઓએ સૂર્યાસ્ત અગાઉ બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) બાકી હોય ત્યારે જ પાણી વાપરી (પી) લેવું જોઈએ.

૩. બિયાસણાથી ઓછા તપને 'તપ'ના વિશિષ્ટ અર્થમાં 'તપ' નથી કહ્યો. તેથી નવકારશી, પોરસી આદિ કરનારા અથવા નહિ કરનારા માટે ઉપરની સૂચના છે.

હોય છે. તે માટે 'ચઉવિહાર'થી ઓળખાતો નીચેનો પાઠ હાથ જોડી બોલવાનો કે સાંભળવાનો હોય છે.

ચઉવિહાર પચ્ચક્ખાણનો પાઠ

દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ,—

ચઉવ્વિહંપિ આહારં—અસણં પાણં ખાઇમં સાઇમં અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિ-વત્તિયાગારેણં, વોસિરઈ.

સૂચના—અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ આ ચાર જાતના ભોજ્ય અને પેય પદાર્થોમાં વિશ્વના (પ્રાયઃ) તમામ ભોજ્ય, પેય પદાર્થો આવી જાય છે. અહીંયા કોઈ વ્યક્તિને રાત્રે પાણી પીવાની છૂટ રાખવી છે, કારણ કે એના વિના તે રહી શકે તેમ નથી એટલે તે બાકીના અશન, ખાદિમ, સ્વાદિમ આ ત્રણ જ પદાર્થોનો ત્યાગ રાજીખુશીથી કરવા ઇચ્છે છે, એટલે તેને માત્ર પાણીની છૂટવાળું નીચેનું 'તિવિહાર' (ત્રણ આહારના ત્યાગવાળું)થી ઓળખાતું પચ્ચક્ખાણ કરવાનું હોય છે.

તિવિહાર પચ્ચક્ખાણનો પાઠ

(રાતના પાણીની છૂટ રાખવી હોય તેના માટે)

દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ,—

તિવિહંપિ આહારં-અસણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઈ.

સૂચના-કોઈને[૪] શારીરિક કે માનસિક બિમારીના કારણે નિર્દોષ દવા

૪. તથાપ્રકારના રોગાદિકના કારણે જ આ છૂટ છે. સશક્ત અને નીરોગી માણસોએ છૂટ લેવી યોગ્ય નથી. બાકી વિશેષ ગુરુગમથી જાણી લેવું.

કે મુખવાસ લેવું પડે તેમ હોય તો, તેઓએ બે (અશન અને ખાદિમ) પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને પાણી અને સ્વાદિમ એટલે કે મુખવાસ વગેરેની છૂટ રાખીને 'દુવિહાર'થી ઓળખાતું પચ્ચક્ખાણ કરવાનું હોય છે, જેનો પાઠ નીચે મુજબ છે.

દુવિહાર પચ્ચક્ખાણનો પાઠ

(દવા, પાણી, મુખવાસની છૂટ રાખીને લેવાનું પચ્ચક્ખાણ)

દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ,-

દુવિહં પિ આહારં-અસણં, ખાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ.

છટ્ઠા પચ્ચક્ખાણ આવશ્યકની આરાધના અહીં શરૂઆતમાં જ કરી લેવામાં આવે છે.

*

સામાયિક લીધા બાદ હવે પ્રતિક્રમણની ક્રિયા શરૂ થાય છે. જો કે એનો ખરો પ્રારંભ તો ચાર થોય પૂરી થયા બાદ ઠાવવાનો વિધિ થશે ત્યારથી થવાનો છે.

આ શ્રેષ્ઠ અને કલ્યાણકારી ક્રિયા કરવા અગાઉ પ્રથમ મંગલ નિમિત્તે 'ચૈત્યવંદન'થી ઓળખાતી ક્રિયા કરવાની હોય છે. એ માટે ચૈત્યવંદનાદિ કરવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં તેને 'દેવવંદન' પણ કહી શકાય.

જેની અંદર ૨૪ તીર્થંકરદેવ વગેરેની સ્તુતિઓ રહેલી છે તે 'સકલાર્હત્'નો સ્તુતિ પાઠ અહીં પ્રારંભમાં બોલવાનો છે.

અહીંયા ચરવળાવાળાઓએ ઊભા થઈ શરીર, આસન વગેરેને

પૂંજીને પછી (અને ચરવળા વગરના ભાઈ–બહેનોએ[૫] બેઠા બેઠા જ) એક ખમાસમણ દેવું. એ દઈને ડાબો પગ ઊભો કરી, યોગમુદ્રાની જેમ (જુઓ ચિત્ર નં. ૪) પેટ ઉપર બે કોણીઓ રાખી, હાથમાં મુહપત્તી રાખી, જોડેલા બન્ને હાથ મુખ આગળ રાખી, એકાગ્રચિત્તથી 'સકલાર્હત્'થી ઓળખાતું ચૈત્યવંદન કરવાનું છે. તે પહેલાં દરેક ચૈત્યવંદન બોલવા અગાઉ વિશિષ્ટ મંગલાચરણ તરીકે બોલાતી 'સકલકુશલવલ્લી' આ પંક્તિથી શરૂ થતી શ્રી શાંતિનાથ અને શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્તુતિ બોલવી. દૃષ્ટિ સ્થાપનાચાર્યજી ઉપર અથવા દૂરવાળાએ સ્થાપનાજીની દિશા તરફ અથવા નાસિકાના અગ્રભાગે રાખવી. એકાગ્રતા ટકાવવા માટે દૃષ્ટિને આડી અવળી જ્યાં ત્યાં ચંચળપણે ભમાવવી નહીં, તો જ પ્રતિક્રમણ વધુ શુદ્ધ બનશે.

ખમાસમણ સૂત્ર (થોભવંદન)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ મત્થએણ વંદામિ.

---

૫. બાર મહિને એકાદ દિવસ પ્રતિક્રમણ કરવા આવનાર મહાનુભાવો આ ક્રિયાના રહસ્ય કે રીતભાતથી અણજાણ હોય છે, તેથી આ ક્રિયા દરમિયાન કેમ બેસવું, ઊભા રહેવું કે વર્તવું, કઈ મુદ્રાથી કઈ ક્રિયા કરવી એનો લગભગ કશો ખ્યાલ નથી હોતો એટલે ચરવળાવાળા ભાઈઓને જોઈને તેઓ પણ ઊભા થઈ ઊંચા થઈ ખમાસમણ કે અન્ય ક્રિયાઓ કરવા મંડી જાય છે. કટાસણા ઉપર ઉભડક થઈ પૂંઠેથી--કુલાથી ઊંચા થઈ જાય છે, પણ નિયમ એવો છે કે ચરવળો જેમની પાસે ન હોય તેનાથી પાછળના થાપાથી ઊંચા થવાય નહીં, પગ ઊંચો નીચો કરી શકાય નહીં. સર્વથા જમીનથી ઊંચા ન જ થવાય તો પછી ઊભા થવાની કે ચાલવાની વાત જ ક્યાંથી હોય! માટે ચરવળા વગરના ભાઈઓએ આ વાત ભૂલવી ઘટે નહીં. અન્યથા વ્રતભંગ થવા પામે છે અને તેથી દોષ લાગે છે.

આ બોલીને જૈનધર્મમાં આજ્ઞા વિના કંઈ પણ કરવું ન કલ્પે માટે [૬]આદેશ–અનુજ્ઞા માગવા નીચે મુજબ પાઠ બોલવાનો છે.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! ચૈત્યવંદન★ કરું?

'ઈચ્છં, કહી નીચે મુજબ ચૈત્યવંદન કરે.'

શ્રી શાંતિનાથ તથા શ્રી પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ

(ચૈત્યવંદન સમુદાયમાંની યોગ્ય વડીલ વ્યક્તિએ બોલવું)

[૭]સકલકુશલવલ્લી પુષ્કરાવર્તમેઘો,–
દુરિતતિમિરભાનુઃ કલ્પવૃક્ષોપમાનઃ;
ભવજલનિધિપોતઃ સર્વસંપત્તિહેતુઃ,
સ ભવતુ સતતં વઃ શ્રેયસે શાન્તિનાથઃ,
શ્રેયસે પાર્શ્વનાથઃ॥

---

૬. આ પુસ્તિકામાં આપેલો વિધિ મુખ્યત્વે શ્રાવક–શ્રાવિકા માટેનો છે. એથી અહીં એ બાબતને લક્ષ્યમાં રાખીને વિધિ બતાવ્યો છે. અહીં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે કે એકલા સાધુ--સાધ્વીજીઓ પ્રતિક્રમણ કરતા હોય (અથવા તો તેમની સાથે શ્રાવક--શ્રાવિકા જોડાયેલા હોય) ત્યારે 'આદેશો' માગવાના પ્રસંગે બે વાર આદેશ માંગવામાં આવે છે. પ્રથમ આદેશ સ્થાપનાચાર્યજી સમક્ષ ગુરુ--વડીલ માગે અને પછી એ જ આદેશ શિષ્ય માગે, ગુરુ રજા આપે તે પછી જ સૂત્ર બોલાય, પણ માત્ર શ્રાવક કે શ્રાવિકાઓ પ્રતિક્રમણ કરતા હોય ત્યારે ગુરુ--શિષ્યની જેમ બે વાર આદેશ માગવાનો નથી હોતો, એમ વૃદ્ધો પાસેથી જાણવા મળ્યું છે એટલે અહીં એક જ વારનો આદેશ નોંધ્યો છે. જો કે આ વિધિમાં ક્યાંક સાધુ--સાધ્વીજી માટેનો વિધિ બતાવ્યો છે ખરો, પણ તે શ્રાવકોને સાધુઓના વિધિની સમજણ મળે તે ખાતર આપ્યો છે.

★ આદેશ માગ્યો હોય ત્યારે ગુરુ 'કરેહ' 'ઠાએહ' વગેરે શબ્દોથી રજા આપે છે પણ આ પુસ્તિકા પ્રધાનપણે શ્રાવક--શ્રાવિકાને લગતી હોવાથી તેની અહીં જરૂર નથી.

૭. પ્રાચીન સમાચારીમાં આ બોલાતું ન હતું.

સકલાર્હત્–ચૈત્યવંદન

(૨૪ તીર્થંકરાદિની સ્તુતિ)

સકલાર્હત્ પ્રતિષ્ઠાન-મધિષ્ઠાનં શિવશ્રિય:
ભૂર્ભુવ: સ્વ: ત્રયીશાન-માર્હન્ત્યં પ્રણિદધ્મહે. ૧

નામાકૃતિદ્રવ્યભાવૈ:, પુનત: ત્રિજગજ્જનમ્;
ક્ષેત્રે કાલે ચ સર્વસ્મિન્, નર્હત: સમુપાસ્મહે. ૨

આદિમં પૃથિવીનાથ-માદિમં નિષ્પરિગ્રહમ્;
આદિમં તીર્થનાથં ચ, ઋષભસ્વામિનં સ્તુમ:. ૩

અર્હન્તમજિતં વિશ્વ-કમલાકરભાસ્કરમ્;
અમ્લાનકેવલાદર્શ - સંક્રાન્તજગતં સ્તુવે. ૪

વિશ્વભવ્યજનારામ-કુલ્યાતુલ્યા જયન્તિ તા:;
દેશના સમયે વાચ:, શ્રીસંભવજગત્પતે:. ૫

અનેકાન્તમતાંભોધિ - સમુલ્લાસનચન્દ્રમા:;
દદ્યાદમંદમાનંદં, ભગવાનભિનંદન:. ૬

દ્યુસત્કિરીટશાણાગ્રો - ત્તેજિતાંઘ્રિનખાવલિ:;
ભગવાન્ સુમતિસ્વામી, તનોત્વભિમતાનિ વ:. ૭

પદ્મપ્રભપ્રભોર્દેહ-ભાસ: પુષ્ણન્તુ વ: શ્રિયમ્;
અન્તરંગારિમથને, કોપાટોપાદિવારુણા:. ૮

શ્રીસુપાર્શ્વજિનેન્દ્રાય, મહેંદ્રમહિતાંઘ્રયે;
નમશ્ચતુર્વર્ણસંઘ - ગગનાભોગભાસ્વતે. ૯

ચંદ્રપ્રભપ્રભોશ્ચન્દ્ર - મરીચિનિચયોજ્જવલા;
મૂર્તિર્મૂર્તસિતધ્યાન - નિર્મિતેવ શ્રિયેસ્તુ વ:. ૧૦

કરામલકવદ્વિશ્વં, કલયન્ કેવલશ્રિયા;
અચિન્ત્યમહાત્મ્યનિધિ:, સુવિધિર્બોધયેસ્તુ વ:. ૧૧

સત્ત્વાનાં પરમાનન્દ - કન્દોદ્ભેદનવામ્બુદઃ
સ્યાદ્વાદામૃતનિસ્યન્દી, શીતલઃ પાતુ વો જિન:. ૧૨

ભવરોગાર્ત્તજન્તૂના - મગદંકારદર્શન:;
નિ:શ્રેયસશ્રીરમણ:, શ્રેયાંસઃ શ્રેયસેસ્તુ વઃ ૧૩

વિશ્વોપકારકીભૂત - તીર્થકૃત્કર્મનિર્મિતિ:;
સુરાસુરનરૈઃ પૂજ્યો, વાસુપૂજ્યઃ પુનાતુ વ:. ૧૪

વિમલસ્વામિનો વાચ:, કતકક્ષોદસોદરાઃ
જયન્તિ ત્રિજગચ્ચેતો - જલનૈર્મલ્યહેતવ:. ૧૫

સ્વયંભૂરમણસ્પર્દ્ધિ - કરુણારસવારિણા;
અનન્તજિદનન્તાં વ:, પ્રયચ્છતુ સુખશ્રિયમ્. ૧૬

કલ્પદ્રુમસધર્માણ - મિષ્ટપ્રાપ્તૌ શરીરિણામ્;
ચતુર્ધાધર્મદેષ્ટારં, ધર્મનાથમુપાસ્મહે. ૧૭

સુધાસોદરવાગ્જયોત્સ્ના - નિર્મલી કૃતદિઙ્મુખ:;
મૃગલક્ષ્મા તમ:-શાન્ત્યૈ, શાન્તિનાથજિનોસ્તુ વ:. ૧૮

શ્રી કુંથુનાથો ભગવાન્, સનાથોતિશયર્દ્ધિભિ:;
સુરાસુરનૃનાથાના મેકનાથોસ્તુ વઃ શ્રિયે. ૧૯

અરનાથસ્તુ ભગવાઁ - શ્ચતુર્થારનભોરવિ:;
ચતુર્થપુરુષાર્થશ્રી - વિલાસં વિતનોતુ વ:. ૨૦

સુરાસુરનરાધીશ - મયૂરનવવારિદમ્;
કર્મદ્રૂન્મૂલને હસ્તિ, - મલ્લં મલ્લિમભિષ્ટુમ:. ૨૧

જગન્મહામોહનિદ્રા - પ્રત્યૂષસમયોપમમ્;
મુનિસુવ્રતનાથસ્ય, દેશનાવચનં સ્તુમઃ. ૨૨

લુઠન્તો નમતાં મૂર્ધ્નિ, નિર્મલીકારકારણમ્;
વારિપ્લવા ઈવ નમેઃ, પાંતુ પાદનખાંશવઃ. ૨૩

યદુવંશસમુદ્રેન્દુઃ, કર્મકક્ષહુતાશનઃ;
અરિષ્ટનેમિર્ભગવાન્, ભૂયાદ્ વોરિષ્ટનાશનઃ. ૨૪

કમઠે ધરણેન્દ્રે ચ, સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ;
પ્રભુસ્તુલ્યમનોવૃત્તિઃ, પાર્શ્વનાથઃ શ્રિયેસ્તુ વઃ. ૨૫

શ્રીમતે વીરનાથાય, સનાથાયાદ્ભુતશ્રિયા;
મહાનંદસરોરાજ - મરાલાયાર્હતે નમઃ. ૨૬

કૃતાપરાધેપિ જને, કૃપામંથરતારયોઃ;
ઈષદ્બાષ્પાર્દ્રયોર્ભદ્રં, શ્રીવીરજિનનેત્રયોઃ. ૨૭

જયતિ વિજિતાન્યતેજાઃ, સુરાસુરાધીશસેવિતઃ શ્રીમાન્;
વિમલસ્ત્રાસવિરહિતઃ - ત્રિભુવનચૂડામણિર્ભગવાન્. ૨૮

વીરઃ સર્વસુરાસુરેન્દ્રમહિતો, વીરં બુધાઃ સંશ્રિતાઃ,
વીરેણાભિહતઃ સ્વકર્મનિચયો, વીરાય નિત્યં નમઃ;
વીરાત્તીર્થમિદં પ્રવૃત્તમતુલં, વીરસ્ય ઘોરં તપો,
વીરેશ્રીધૃતિકીર્તિકાંતિનિચયઃ, શ્રીવીર! ભદ્રં દિશ. ૨૯

અવનિતલગતાનાં, કૃત્રિમાકૃત્રિમાનાં,
વરભવનગતાનાં, દિવ્યવૈમાનિકાનામ્;
ઈહમનુજ-કૃતાનાં, દેવરાજાર્ચિતાનાં,
જિનવરભવનાનાં, ભાવતોહં નમામિ. ૩૦

[૮]સર્વેષાં વેધસામાદ્ય-માદિમં પરમેષ્ઠિનામ્;
દેવાધિદેવં સર્વજ્ઞં, શ્રીવીરં પ્રણિદધ્મહે. ૩૧

દેવોનેકભવાર્જિતોર્જિતમહાપાપપ્રદીપાનલો,
દેવઃ સિદ્ધિવધૂવિશાલહૃદયા લંકારહારોપમઃ;
દેવોષ્ટાદશદોષસિંધુરઘટા નિર્ભેદપંચાનનો,
ભવ્યાનાં વિદધાતુ વાંછિતફલં શ્રીવીતરાગો જિનઃ. ૩૨

ખ્યાતોષ્ટાપદપર્વતો ગજપદઃ સમ્મેતશૈલાભિધઃ,
શ્રીમાન્ રૈવતકઃ પ્રસિદ્ધમહિમા શત્રુંજયો મંડપઃ;
વૈભારઃ કનકાચલોર્બુદગિરિઃ શ્રીચિત્રકૂટાદયઃ
તત્ર શ્રીઋષભાદયો જિનવરાઃ કુર્વન્તુ વો મંગલમ્. ૩૩

જંકિંચિ સૂત્ર

(ત્રિલોકવર્તી જિનબિંબોને વંદના)

જંકિંચિ નામતિત્થં, સગ્ગે પાયાલિ માણુસે લોએ;
જાઈં જિણબિંબાઈં, તાઈં સવ્વાઈં વંદામિ. ૧

સૂચના–ઉપરનું સૂત્ર પુરું થતાં, અહીંયા ચૈત્યવંદન બોલનાર ગુરુશ્રી સ્વયં પ્રતિક્રમણ ભણાવવા માગતા હોય તો તેઓ પોતે જ ભણાવી શકે. નહીંતર શિષ્યો આદેશ માગે અને ગુરુ જેને આજ્ઞા આપે તે 'તહત્તિ' કહીને બોલે, ગુરુની ગેરહાજરી હોય અને શ્રાવક-શ્રાવિકા જ માત્ર હોય તો ત્યાં પણ તે રીતે સમજવું. એટલે કે મુખ્ય વ્યક્તિ હોય તો તે બોલે કાં અન્ય વ્યક્તિ રજા લઈને બોલે. જેનો ઉચ્ચાર શુદ્ધ હોય, સારો-મોટો અવાજ હોય,

૮. ઘણીવાર ૩૧મી ગાથા સુધી પણ આ સ્તુતિ બોલી, 'જંકિંચિ' બોલાય છે. સ્તોત્રમાં સુલભતા ખાતર સંધિના નિયમ પૂરા જાળવ્યા નથી. ડ આવા અવગ્રહો અહીં જરૂરી ન હોવાથી કાઢી નાંખ્યા છે, જેથી અવગ્રહને ડ અક્ષર માની બોલનાર મુંઝાય નહીં.

સૂત્રો શુદ્ધ આવડતાં હોય અને ક્રિયાનો થોડો અનુભવી પણ હોય, તેવા મહાનુભાવોએ આદેશ માગવો યોગ્ય છે, આદેશ આપનારે પણ સમજીને આજ્ઞા કરવી યોગ્ય છે.

[૯]નમુત્થુણં સૂત્ર

(અરિહંતોની પ્રાર્થના)

નમુત્થુણં અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, ૧. આઈગરાણં, તિત્થયરાણં, સયંસંબુદ્ધાણં, ૨. પુરિસુત્તમાણં, પુરિસસીહાણં, પુરિસવરપુંડરિઆણં, પુરિસવરગંધહત્થીણં, ૩. લોગુત્તમાણં, લોગનાહાણં, લોગહિઆણં, લોગપઈવાણં, લોગપજ્જોઅગરાણં, ૪. અભયદયાણં, ચક્ખુદયાણં, મગ્ગદયાણં, સરણદયાણં, બોહિદયાણં, ૫. ધમ્મદયાણં, ધમ્મદેસયાણં, ધમ્મનાયગાણં, ધમ્મસારહીણં, ધમ્મવર–ચાઉરંતચક્કવટ્ટીણં, ૬. અપ્પડિહયવરનાણ દંસણધરાણં, વિયટ્ટછઉમાણં, ૭. જિણાણં જાવયાણં, તિન્નાણં તારયાણં, બુદ્ધાણં બોહયાણં, મુત્તાણં મોઅગાણં, ૮. સવ્વન્નૂણં, સવ્વદરિસીણં, સિવ-મયલ - મરુઅ - મણંત - મક્ખય - મવ્વાબાહ - મપુણરાવિત્તિ - સિદ્ધિગઈનામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં, નમો જિણાણં જિઅભયાણં ૯. જે અ અઈયા સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિણાગએ કાલે, સંપઈ અ વટ્ટમાણા, સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ ૧૦.

સૂચના–અનુકૂળ હોય તો ચરવળાવાળાઓએ ઊભા થઈ જવું અને બધી ક્રિયા બને ત્યાં સુધી ઊભા ઊભા કરવા ઉપયોગ રાખવો. ચરવળા વિનાના હોય તેઓએ ડાબો પગ પ્રથમ જે રીતે હતો તે રીતે કરી નાંખવો અર્થાત્ પલાંઠી વાળવી. ઊભા થયા બાદ નીચેનાં સૂત્રો બોલીને એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. (જુઓ ચિત્ર નં ૩)

૯. આનું બીજું નામ 'શક્રસ્તવ' છે. શક્ર એટલે ઈન્દ્ર અને ઈન્દ્ર દ્વારા કરાતી અરિહંતની પ્રાર્થનાના કારણે આ નામ પ્રસિદ્ધિને પામ્યું છે.

અરિહંતચેઈયાણં સૂત્ર (ચૈત્યસ્તવ)

(અરિહંતને વંદના)

અરિહંતચેઈયાણં, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં. ૧ વંદણવત્તિઆએ, પૂઅણવત્તિઆએ, સક્કારવત્તિઆએ, સમ્માણવત્તિઆએ, બોહિલાભવત્તિઆએ, નિરુવસગ્ગવત્તિઆએ. ૨ સદ્ધાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ, અણુપ્પેહાએ, વઢ્ઢમાણીએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં. ૩

અન્નત્થ સૂત્ર

(કાયોત્સર્ગ સૂત્ર)

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

સૂચના—અહીંયા મનમાં, હાલ્યા ચાલ્યા વિના, આડું અવળું જોયા વિના શાંતિથી એકાગ્ર મને એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. તે નીચે મુજબ—

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચ નમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો, મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

અહીંયા કાઉસ્સગ્ગ થોય સાંભળીને પારવાનો હોવાથી જે વ્યક્તિને 'સ્નાતસ્યા'ની સ્તુતિ બોલવાની હોય તે પારે, બાકીના કોઈએ પારવો નહીં. થોય બોલનાર વ્યક્તિ નીચે મુજબ 'નમોર્હત્૦' બોલી, બે હાથ જોડી થોય બોલે, અને બીજાઓ સાંભળે. તે સાંભળ્યા બાદ સહુએ કાઉસ્સગ્ગ પારવો.

✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

નમોર્હત્૦ સૂત્ર

(પંચપરમેષ્ઠિને નમસ્કારરૂપ)

નમોર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાય સર્વસાધુભ્યઃ ॥

સ્નાતસ્યાની પ્રથમ સ્તુતિ

(શ્રી મહાવીર[10] સ્તુતિ)

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

સ્નાતસ્યાપ્રતિમસ્ય મેરુશિખરે, શચ્યા વિભોઃ શૈશવે,
રૂપાલોકનવિસ્મયાહૃતરસ-ભ્રાન્ત્યા ભ્રમચ્ચક્ષુષા;
ઉન્મૃષ્ટં નયનપ્રભાધવલિતં ક્ષીરોદકાશંકયા,
વક્ત્રં યસ્ય પુનઃ પુનઃ સ જયતિ શ્રીવર્દ્ધમાનો જિનઃ. ૧

સૂચના—સ્તુતિ બોલનાર સ્તુતિ પૂરી કરે એટલે કાઉસ્સગ્ગ કરનાર સહુ ધીમા અવાજે 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને પારી લે એટલે બે હાથ ઊંચા કરી બે હાથ જોડી આગળનાં સૂત્રોનું ભાવપૂર્વક શ્રવણ કરે. પછી—

લોગસ્સ સૂત્ર

(૨૪ તીર્થંકરોની સ્તુતિ)

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

---

૧૦. કોઈપણ થોય-જોડા (સ્તુતિ--ચતુષ્ક)માં સામાન્ય રીતે એવો નિયમ નક્કી થયેલો છે કે પહેલી સ્તુતિ કોઈપણ એક તીર્થંકર કે કોઈ એક વસ્તુને ઉદ્દેશીને રચવામાં આવે છે. બીજી સ્તુતિ એકથી અનેક તીર્થંકરોને કે એકથી અનેક વસ્તુઓને ઉદ્દેશીને હોય છે. ત્રીજી સ્તુતિ શ્રુતજ્ઞાનને લગતી હોય છે અને ચોથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ-દેવીને લગતી હોય છે. બહુધા આ નિયમનું પાલન થતું આવ્યું છે.

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઇચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્ર

સવ્વલોએ અરિહંત ચેઈયાણં, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં ૧. વંદણવત્તિઆએ પૂઅણવત્તિઆએ, સક્કારવત્તિઆએ, સમ્માણવત્તિઆએ, બોહિલાભવત્તિઆએ, નિરુવસગ્ગવત્તિઆએ. ૨. સદ્ધાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ, અણુપ્પેહાએ, વઢ્ઢમાણીએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ૩.

અન્નત્થ સૂત્ર

(કાયોત્સર્ગ સૂત્ર, અપવાદો)

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ ૧. સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં ૨. એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩. જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન

પારેમિ ૪. તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ.૫.

પૂર્વવત્ એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. થોય બોલનારે કાઉસ્સગ્ગ પારીને સ્નાતસ્યાની બીજી થોય બોલવી.

બીજી સ્તુતિ [સર્વ તીર્થંકરોની સ્તુતિ]

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

હંસાંસાહતપદ્મરેણુકપિશક્ષીરાર્ણવામ્ભોભૃતૈઃ,
કુંભૈરપ્સરસાં પયોધરભરપ્રસ્પર્દ્ધિભિઃ કાંચનૈઃ;
યેષાં મંદરરત્નશૈલશિખરે જન્માભિષેકઃ કૃતઃ,
સર્વૈઃ સર્વસુરાસુરેશ્વરગણૈસ્તેષાં નતોહં ક્રમાન્. ૨

થોય પૂરી થયે 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને કાઉસ્સગ્ગ પારી લેવો.

પુક્ખરવરદીવડ્ઢે સૂત્ર

(શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ)

પુક્ખરવરદીવડ્ઢે, ધાયઈસંડે અ જંબૂદીવે અ;
ભરહેરવયવિદેહે, ધમ્માઈગરે નમંસામિ. ૧

તમતિમિરપડલવિદ્ધં–સણસ્સ સુરગણનરિંદમહિઅસ્સ;
સીમાધરસ્સ વંદે, પપ્ફોડિઅમોહજાલસ્સ. ૨

જાઈજરામરણસોગ પણાસણસ્સ,
કલ્લાણપુક્ખલવિસાલસુહાવહસ્સ;
કો દેવદાણવનરિંદગણચ્ચિઅસ્સ,
ધમ્મસ્સ સારમુવલબ્ભ કરે પમાયં. ૩

સિદ્ધે ભો પયઓ ણમો જિણમએ, નંદી સયા સંજમે,
દેવં નાગસુવન્નકિન્નરગણ–સબ્ભૂઅભાવચ્ચિએ;
લોગો જત્થ પઈટ્ઠિઓ જગમિણં, તેલુક્કમચ્ચાસુરં,
ધમ્મો વડ્ઢઉ સાસઓ વિજયઓ, ધમ્મુત્તરં વડ્ઢઉ. ૪

****

સુઅસ્સ ભગવઓ, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં. ૧. વંદણવત્તિઆએ પૂઅણવત્તિઆએ, સક્કારવત્તિઆએ, સમ્માણવત્તિઆએ, બોહિલાભ-વત્તિઆએ, નિરુવસગ્ગવત્તિઆએ ૨. સદ્ધાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ, અણુપ્પેહાએ, વઢ્ઢમાણીએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ૩.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

પૂર્વવત્ એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો અને તે નીચેની થોય સાંભળીને પારવો.

ત્રીજી સ્તુતિ [શ્રુતજ્ઞાનની]

(સ્રગ્ધરા)

અર્હદ્વક્ત્ર-પ્રસૂતં ગણધર-રચિતં દ્વાદશાંગં વિશાલં,
ચિત્રં બહ્વર્થ યુક્તં મુનિગણવૃષભૈર્ધારિતં બુદ્ધિમદ્ભિઃ;
મોક્ષાગ્રદ્વારભૂતં વ્રતચરણફલં જ્ઞેયભાવપ્રદીપં,
ભક્ત્યા નિત્યં પ્રપદ્યે શ્રુતમહમખિલં સર્વલોકૈકસારમ્. ૩

સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર

(સિદ્ધાત્માઓ વગેરેની સ્તુતિ)

સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં, પારગયાણં પરંપરગયાણં;
લોઅગ્ગમુવગયાણં, નમો સયા સવ્વસિદ્ધાણં. ૧

જો દેવાણ વિ દેવો, જં દેવા પંજલી નમંસંતિ;
તં દેવદેવમહિઅં, સિરસા વંદે મહાવીરં. ૨

ઇક્કો વિ નમુક્કારો, જિણવરવસહસ્સ વદ્ધમાણસ્સ;
સંસારસાગરાઓ, તારેઇ નરં વ નારિં વા. ૩

ઉજ્જિંજતસેલસિહરે, દિક્ખા નાણં નિસીહિઆ જસ્સ;
તં ધમ્મચક્કવટ્ટિં, અરિટ્ઠનેમિં નમંસામિ. ૪

ચત્તારિ અટ્ઠ દસ દોય, વંદિયા જિણવરા ચઉવ્વીસં;
પરમટ્ઠનિટ્ઠિઅટ્ઠા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૫

વેયાવચ્ચગરાણં સૂત્ર

વેયાવચ્ચગરાણં, સંતિગરાણં, સમ્મદિટ્ઠિસમાહિગરાણં, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ ૧. સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં ૨. એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩. જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ ૪. તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ ૫.

પૂર્વવત્ એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. નીચે મુજબ થોય સાંભળવી. પહેલી અને છેલ્લી થોય 'નમોર્હત૦' બોલીને બોલવાની હોય છે તેથી—

નમોર્હત્ સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ ॥

ચોથી સ્તુતિ [સર્વાનુભૂતિયક્ષની સ્તુતિ]

(સ્રગ્ધરા)

નિષ્પંકવ્યોમનીલદ્યુતિમલસદૃશં, બાલચંદ્રાભદંષ્ટ્રં,
મત્તં ઘંટારવેણ પ્રસુતમદજલં પૂરયન્તં સમંતાત્;
આરૂઢો દિવ્યનાગં વિચરતિ ગગને કામદઃ કામરૂપી,
યક્ષઃ સર્વાનુભૂતિર્દિશતુ મમ સદા સર્વકાર્યેષુ સિદ્ધિમ્. ૪

ચરવળાવાળા ઊભા હોય તે કટાસણા ઉપર, શક્રસ્તવ–નમુત્થુણંની મુદ્રા કરવા બે પગ ઊંધા રાખી, બે એડી ઉપર શરીરને ટેકવીને અથવા ન ફાવે તો નીચે પલાંઠી વાળીને બેસે, પછી નીચેનું સૂત્ર એક જણ બોલે અને બીજા સાંભળે.

નમુત્થુણં સૂત્ર

નમુત્થુણં અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, ૧. આઇગરાણં, તિત્થયરાણં, સયંસંબુદ્ધાણં, ૨. પુરિસુત્તમાણં, પુરિસસીહાણં, પુરિસવરપુંડરીઆણં, પુરિસવરગંધહત્થીણં, ૩. લોગુત્તમાણં, લોગનાહાણં, લોગહિઆણં, લોગપઈવાણં, લોગપજ્જોઅગરાણં, ૪. અભયદયાણં, ચક્ખુદયાણં, મગ્ગદયાણં, સરણદયાણં, બોહિદયાણં, ૫. ધમ્મદયાણં, ધમ્મદેસયાણં, ધમ્મનાયગાણં, ધમ્મસારહીણં, ધમ્મવરચાઉરંતચક્કવટ્ટીણં, ૬. અપ્પડિહયવરનાણ–દંસણધરાણં, વિયટ્ટછઉમાણં, ૭. જિણાણં જાવયાણં, તિન્નાણં તારયાણં, બુદ્ધાણં બોહયાણં, મુત્તાણં મોઅગાણં, ૮. સવ્વન્નૂણં, સવ્વદરિસીણં, સિવ-મયલ - મરુઅ - મણંત - મક્ખય - મવ્વાબાહ - મપુણરાવિત્તિ-સિદ્ધિગઈનામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં, નમો જિણાણં જિઅભયાણં ૯. જે

અ અઈઆ સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિણાગએ કાલે; સંપઇ અ વટ્ટમાણા, સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ. ૧૦

પછી સહુએ એકી સાથે વ્યવસ્થિત રીતે, ચાર ખમાસમણા દેવાનાં છે. એક એક ખમાસમણે વંદણસૂત્રનું એક એક [11]પદ બોલવાનું છે. તે નીચે મુજબ–

ખમાસમણપૂર્વક તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરવાનું 'ભગવાનૂહં' સૂત્ર

(૧)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ભગવાનૂહં (ભગવાનને)

(૨)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

આચાર્યહં (આચાર્યને)

(૩)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

---

૧૧. ભગવાનૂહં આદિ ચાર સૂત્રો મોટાભાગના લોકોને આવડતા નથી હોતા, તો સમુદાયની મુખ્ય વ્યક્તિ પોતે વિધિ કરી લઈને, પછી સભા પાસે ખમાસમણ દેવરાવીને, પોતે એક એક પદ બોલે, તે સાંભળીને સભા તેનો પુનઃ ઉચ્ચાર કરે. એ રીતે ચારે વાક્યોને ઝીલાવે તો સભાજનોને બહુ આનંદ થશે અને સમજપૂર્વક કંઈક કરી રહ્યા છીએ તેનો આછો સંતોષ થશે, અથવા પ્રથમ સમજ આપીને પછી સહુ સાથે ઉચ્ચારીને વ્યવસ્થિત રીતે બોલે તો પણ ચાલે.

ઉપાધ્યાયહં (ઉપાધ્યાયને)

(૪)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

સર્વસાધુહં (સર્વ સાધુઓને)

પછી વડીલ નીચે મુજબ આદેશ માગે–

(પ્રતિક્રમણ સ્થાપના)

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! દેવસિઅ પડિક્કમણે ઠાઉં? 'ઈચ્છં', બોલી સ્થાપના સૂત્ર બોલે.

પછી બધાય લોકોએ (મુટ્ઠી વાળ્યા સિવાય) જમણો હાથ ચરવળા કે કટાસણા ઉપર થાપવો, અને માથું ઠેઠ સુધી નમાવવું. નીચેનું સૂત્ર મુખ્ય વ્યક્તિ બોલે અને બીજા તે સાંભળે. અને વડીલ અંતમાં "મિચ્છામિ દુક્કડં' બોલે ત્યારે સહુએ ધીમા અવાજે 'મિચ્છામિ દુક્કડં' બોલવું.

પ્રતિક્રમણ સ્થાપના સૂત્ર

સવ્વસ્સવિ દેવસિઅ, દુચ્ચિંતિઅ, દુબ્ભાસિઅ, દુચ્ચિટ્ઠિય, મિચ્છા મિ દુક્કડં.

પછી ચરવળાવાળાઓ જેમને ઊભા થવાની અનુકૂળતા હોય તે ઊભા થઈ જાય અને પછી પ્રતિક્રમણ ભણાવનાર નીચેનાં સૂત્રો શરૂ કરે અને સહુ બે હાથ જોડી ભાવપૂર્વક સાંભળે.

(પહેલું સામાયિક અને બીજું ચઉવીસત્થો આવશ્યકની આરાધના અહીંથી શરૂ થાય છે.)

કરેમિ ભંતે સૂત્ર

કરેમિ ભંતે! સામાઇયં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ, જાવ

નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, મણેણં, વાયાએ, કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ તસ્સ ભંતે! પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઇચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

ઇચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં, જો મે દેવસિઓ અઇઆરો કઓ, કાઇઓ, વાઇઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઇએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં, પાયચ્છિત્તકરણેણં, વિસોહીકરણેણં, વિસલ્લીકરણેણં, પાવાણં કમ્માણં, નિગ્ઘાયણટ્ઠાએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં. ૧

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઇએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨ એવમાઇએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

એમ કહી અતિચારની આઠ ગાથાનો નીચે મુજબ કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

અતિચારની આઠ ગાથા—નાણંમિ સૂત્ર

નાણંમિ દંસણંમિ અ, ચરણંમિ તવંમિ તહ ય વીરિયંમિ;
આયરણં આયારો, ઈઅ એસો પંચહા ભણિઓ. ૧

કાલે વિણએ બહુમાણે, ઉવહાણે તહ અનિન્હવણે;
વંજણઅત્થતદુભએ, અટ્ઠવિહો નાણમાયારો. ૨

નિસ્સંકિઅ નિક્કંખિઅ, નિવ્વિતિગિચ્છા અમૂઢદિટ્ઠિ અ;
ઉવવૂહ થિરીકરણે, વચ્છલ્લપભાવણે અટ્ઠ. ૩

પણિહાણજોગજુત્તો, પંચહિં સમિઈહિં તીહિં ગુત્તીહિં;
એસ ચરિત્તાયારો, અટ્ઠવિહો હોઈ નાયવ્વો. ૪

બારસવિહંમિ વિ તવે, સબ્ભિંતરબાહિરે કુસલદિટ્ઠે;
અગિલાઈ અણાજીવી, નાયવ્વો સો તવાયારો. ૫

અણસણમૂણોઅરિઆ, વિત્તીસંખેવણં રસચ્ચાઓ;
કાયકિલેસો સંલીણયા ય, બજ્ઝો તવો હોઈ. ૬

પાયચ્છિત્તં વિણઓ, વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્ઝાઓ;
ઝાણં ઉસ્સગ્ગો વિ અ, અબ્ભિંતરઓ તવો હોઈ. ૭

અણિગૂહિઅબલવીરિઓ, પરક્કમઈ જો જહુત્તમાઉત્તો;
જુંજઈ અ જહાથામં, નાયવ્વો વીરિયાયારો. ૮

અહીંયા મનમાં દોષોનું સ્મરણ કરાવનારી અતિચારની આઠ ગાથા બોલવારૂપ (અને તે ગાથાઓ ન આવડે તો આઠ નવકારનો) કાઉસ્સગ્ગ કરે. તે પૂરો થાય એટલે સભાના વડીલ પાર્યા પછી ધીમા અવાજે 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને પારે. પછી બીજા 'ચઉવીસત્થો' આવશ્યકની

આરાધના કરવા (અપર નામરૂપ) 'લોગસ્સ સૂત્ર' બોલે.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

ત્યારબાદ ત્રીજા 'વંદણ આવશ્યક'ની આરાધના પહેલાં મુહપત્તીનું પડિલેહણ કરે, એટલે સભામાંથી એક વ્યક્તિ બોલે છે કે 'ત્રીજા આવશ્યકની મુહપત્તી પડિલેહો.' મુહપત્તીનું પડિલેહણ કેમ કરવું તે અગાઉથી શીખી લેવું જોઈએ. ન શીખ્યા હોય તેઓએ બાજુના જાણકાર ભાઈ જેમ કરે તે રીતે કરવું જોઈએ. પાંચેય પ્રતિક્રમણોમાં ત્રીજા અને છટ્ઠા બે આવશ્યક પછી અને પક્ખી વગેરેમાં મુહપત્તી પડિલેહવાનો અધિકાર બે વાર વધારે આવે છે. અહીંયા એવું છે કે મુહપત્તી પડિલેહણ

પછી તરત જ સુગુરુ વાંદણા—જે ગુરુવંદનરૂપે કહેવાય છે તે કહેવાના છે. એ વંદન વખતે શરીરના ભાગેને ઊંચા નીચા કરવાના હોવાથી હવામાં ઉડતા અતિસૂક્ષ્મ જંતુઓ કદાચ શરીર ઉપર બેઠેલા હોય અને કદાચ તેની હિંસા ન થઈ જાય એટલા માટે શરીરના ભાગોનું જયણાપૂર્વક હળવેથી પ્રમાર્જવું--સાફ કરવું જોઈએ એટલા માટે મુહપત્તીનું પડિલેહણ કરવાનું છે. આ પડિલેહણ એટલે મુહપત્તીના કપડા દ્વારા ધીરેથી શરીરને પૂંજીને શરીર ઉપરના સૂક્ષ્મ જંતુઓને દૂર કરવાના છે. એ કરી લીધા પછી ચરવળાવાળા ઊભા થઈ જાય. પછી ગુરુવંદનનો પાઠ બોલે, બોલનાર આ પાઠમાં 'મે મિઉગ્ગહં નિસીહિ' સુધીનો પાઠ ઊભા ઊભા જરાક નમીને બોલે. પછી આગળ—પાછળ શરીર પૂંજી ગુરુ આજ્ઞાપૂર્વક અવગ્રહમાં આવે. ગુરુ કે સ્થાપનાચાર્યની નજીક આવીને પછી નીચે ઉભડક પગે બેસે, બે હાથ બે પગની વચ્ચે રાખે, ગૃહસ્થ મુહપત્તી ચરવળા ઉપર તેના છેડા ડાબા હાથ તરફ રહે એ રીતે રાખે, અને બેઠેલાઓ કટાસણા ઉપર રાખે. આ મુહપત્તી ગુરુચરણની સ્થાપનારૂપે સમજવાની છે. પછી 'અ-હો, કા-યં, કા-ય'નો પાઠ બોલે ત્યારે સહુએ 'અ' અક્ષર બોલાય ત્યારે બે હાથના પંજા ઉંધા, ગુરુચરણરૂપ મુહપત્તી ઉપર મુકીને ચરણસ્પર્શ કરી રહ્યો છું તેવો ભાવ ચિંતવી, તરત જ 'હો' અક્ષર બોલાય ત્યારે લલાટે અડાડે, પછી "કાયં, કાય" આ બે શબ્દોના પ્રત્યેક અક્ષરે પણ એ જ રીતે ચેષ્ટા કરવી.

પછી 'સંફાસં' શબ્દ બોલાય ત્યારે બે હાથ લલાટે અડાડી મસ્તક નમેલું રાખી આગળનું વાક્ય પૂરું કરે.

પછી '[૧૨]જ-ત્તા-ભે, [૧૩]જ-વ-ણિજ્, [૧૪]જં-ચ-ભે' આ ત્રણ ત્રણ અક્ષરોનો વિધિ 'અહો'ની જેમ જ છે. ફક્ત વચલો અક્ષર અંજલિમુદ્રાપૂર્વક

૧૨. અનુદાત્ત એટલે ધીમા અવાજે.

૧૩. સ્વરિત એટલે મધ્યમ અવાજે અને--

૧૪. ઉદાત્ત એટલે વજનપૂર્વકનાં ઊંચા અવાજે બોલાય છે.

અધવચ્ચે બોલવાનો છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૬). એ બોલી લીધા પછી 'ખામેમિ ખમાસમણો દેવસિઅં વઈક્કમં' આ પાઠ બોલીને પછી પાછળના ભાગે શરીર પૂંજી ઊભા થઈ 'આવસ્સિઆએ' બોલી અવગ્રહમાંથી બહાર આવે અને બાકીનું સૂત્ર બે હાથ જોડીને વિનય અને નમ્રતાપૂર્વક પૂર્ણ કરે.

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહોકાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે! ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

વાંદણાં

(બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ. ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં. ૨. નિસીહિ, અહોકાયં કાય--સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો

વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

(અહીં ત્રીજું 'વંદણક' આવશ્યક પૂર્ણ થયું)

વંદનસૂત્ર બોલ્યા પછી જે ક્રિયા આવે છે તે મહત્ત્વની હોવાથી તમામ ચરવળાવાળાઓએ ઊભા થઈ જવું જોઈએ.

(અહીંથી ચોથું 'પ્રતિક્રમણ આવશ્યક' શરૂ થાય છે)

પછી વડીલ આદેશ માગે–

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! દેવસિઅં આલોઉં?

આ પ્રમાણે આદેશ માગીને ભણાવનાર નીચેનું સૂત્ર બોલે.

ઈચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

(દિવસ સંબંધી લાગેલા અતિચારોની આલોચના)

ઈચ્છં! આલોએમિ જો મે દેવસિઓ, અઈયારો કઓ, કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઈએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં

ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ [૧૫]દુક્કડં.

પૌષધવાળા ભાઈઓ માટે

આ સૂત્ર પુરું થયે પૌષધ વ્રતવાળા (પોસાતી) ભાઈઓ હોય તેમાંથી એક જણ ગુરુનો આદેશ મેળવવાપૂર્વક, સહુ બે હાથ જોડીને 'ગમણાગમણે' સૂત્ર દ્વારા આલોચના કરે. ગમણાગમણેનો પાઠ નીચે ટીપ્પણમાં આપ્યો છે.[૧૬]

સૂચના—સહુને જીવવું અને સુખ બંને પ્રિય છે. મૃત્યુ કે દુઃખ અપ્રિય છે, માટે અખિલ વિશ્વ (ચૌદરાજ લોક)ના [૧૭]૮૪ લાખ જીવાયોનિવર્તી જીવો જોડે મૈત્રીભાવ રાખવો જોઈએ. જેથી બીજાની

૧૫. સાધુ મહારાજ હોય તો તેઓ પોતાના સાધુધર્મના અતિચાર બોલે છે.

૧૬. (પ્રશ્ન) ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! ગમણાગમણે આલોઉં? (ગુરુ—વડીલ જવાબ આપે) 'આલોએહ' પછી બીજાઓ 'ઇચ્છં' બોલે, પછી આલોચના કરે.

ઇર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનભંડમત્તનિક્ખેવણાસમિતિ, પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ, મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ, એ પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, એ અષ્ટ પ્રવચન માતા શ્રાવકતણે ધર્મે સામાયિક પૌષધ લીધે રુડી પેરે પાળી નહીં, જે કાંઈ ખંડના--વિરાધના થઈ હોય તે સવિહુ મન, વચન, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

૧૭. આમ તો જીવોનાં ઉત્પત્તિ સ્થાન અસંખ્ય છે. પરંતુ અહીંયા માત્ર ૮૪ લાખ જ જે કહ્યાં તે સરખા રંગ, ગંધ, સ્વાદ, સ્પર્શવાળી અને સમાન આકારવાળી જેટલી જેટલી યોનિઓ હતી તેને એક એક ગણીને કહ્યાં છે. એ રીતે ગણતાં ત્રિકાળજ્ઞાનીઓએ પોતાના જ્ઞાનથી સમાન વર્ણાદિચતુષ્કવાળી ૮૪ લાખ જ યોનિઓ જોઈ, તેથી ઉપરોક્ત સંખ્યાનો વ્યવહાર ચાલે છે, અને વહેવારમાં 'ચોરાસીના ફેરા' શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે.

મનથી, વચનથી કે કાયાથી પાપરૂપ હિંસા ન થઈ જાય. એમ છતાં તેવો ભાવ રહી શક્યો ન હોય, રહ્યો હોય અને ક્ષતિઓ આવી ગઈ હોય તો, એકાગ્ર ચિત્તથી બે હાથ જોડી પાઠ સાંભળી, અન્તમાં સહુએ મસ્તક નમાવી, હાર્દિક ભાવપૂર્વક 'મિચ્છામિ દુક્કડં' દ્વારા ક્ષમા માગવી જોઈએ. જેની સાથે હિંસા વગેરેના પ્રસંગ બન્યા હોય તેઓની તો મનમાં ખાસ યાદ કરીને ક્ષમા માંગવી.

સાત લાખ (જીવહિંસા આલોયણા) સૂત્ર

સાત લાખ પૃથ્વીકાય, સાત લાખ અપ્કાય, સાત લાખ તેઉકાય, સાત લાખ વાઉકાય, દશ લાખ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય, ચૌદ લાખ સાધારણ વનસ્પતિકાય, બે લાખ બેઈન્દ્રિય, બે લાખ તેઈન્દ્રિય, બે લાખ ચઉરિન્દ્રિય, ચાર લાખ દેવતા, ચાર લાખ નારકી, ચાર લાખ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, ચૌદ લાખ મનુષ્ય, [૧૮]એવંકારે, ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાંહિ, મારે જીવે જે કોઈ જીવ હણ્યો હોય, હણાવ્યો હોય, હણતાં પ્રત્યે અનુમોદ્યો હોય, તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

સૂચના—જેનું સેવન કરવાથી અથવા જેના પરિણામમાં રહેવાથી પાપો બંધાય તેને 'પાપસ્થાનક' કહેવામાં આવે છે. આવાં પાપસ્થાનકો અનેક હોવા છતાં તે બધાયનું વર્ગીકરણ કરીને ફક્ત ૧૮માં જ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ગૃહસ્થજીવનમાં આ બધાં પાપો ઓછે—વત્તે અંશે રોજે રોજ કે અવરનવર થતાં જ હોય છે. એ પાપોને યાદ કરી નીચેનો ગુજરાતી ભાષાનો પાઠ ભાવનાપૂર્વક બોલી મસ્તક નમાવી, સેવેલાં—સેવાતાં પાપોની ક્ષમા માંગવી.

---

૧૮. આજ કાલ 'એવંકારે'થી લઈને શેષ પાઠ સહુ ધીમા સ્વરે સમૂહરૂપે બોલે છે.

અઢાર પાપસ્થાનક સૂત્ર

પહેલે પ્રાણાતિપાત, બીજે મૃષાવાદ, ત્રીજે અદત્તાદાન, ચોથે મૈથુન, પાંચમે પરિગ્રહ, છટ્ઠે ક્રોધ, સાતમે માન, આઠમે માયા, નવમે લોભ, દસમે રાગ, અગ્યારમે દ્વેષ, બારમે કલહ, તેરમે અભ્યાખ્યાન, ચૌદમે પૈશુન્ય, પંદરમે રતિ-અરતિ, સોળમે પરપરિવાદ, સત્તરમે માયામૃષાવાદ, અઢારમે મિથ્યાત્વશલ્ય, એ અઢાર પાપસ્થાનકમાંહિ મારે જીવે જે કોઈ પાપ સેવ્યું હોય, સેવરાવ્યું હોય, સેવતાં પ્રત્યે અનુમોદ્યું હોય તે સવિહુ મને, વચને કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

તે પછી વડીલ નીચેનું સૂત્ર બોલે–

સવ્વસ્સવિ સૂત્ર (પ્રતિક્રમણ સ્થાપના)

સવ્વસ્સવિ, દેવસિઅ, દુચ્ચિંતિઅ, દુબ્ભાસિઅ, દુચ્ચિટ્ઠિઅ, ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! 'ઈચ્છં' તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

આટલું બોલી હવે પછી 'વંદિત્તુ સૂત્ર' બોલવાનું હોવાથી તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી શાસ્ત્રમાં કહેલી શારીરિક મુદ્રાપૂર્વક બોલવાનું કે સાંભળવાનું છે, તેથી ફક્ત ચરવળાવાળાઓએ કટાસણા ઉપર ધનુર્ધારીની જેમ [૧૯]'વીરાસને' બેસવાનું છે. એ આવડતું ન હોય કે એ રીતે બેસવાનું મન ન હોય તો પછી જમણો ઢીંચણ ઊભો કરી ડાબો પગ ઊંધો વાળી તેને ફૂલા (થાપા) નીચે રાખી મુહપત્તી બે હાથમાં મુખ આગળ રાખી ઉપયોગપૂર્વક શુદ્ધ ભાવથી 'પડિક્કમણું' નામના ચોથા આવશ્યકના મધ્યબિંદુ સમું 'વંદિત્તુ સૂત્ર' બોલે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૩-૩૪)

---

૧૯. જેમ ધનુર્ધારી ધનુષ્યદ્વારા શત્રુનો નાશ કરે છે તેમ આરાધક ક્રિયાકાર આ સૂત્રદ્વારા દોષ–પાપોરૂપી શત્રુઓનો ક્ષય કરે છે. આ હેતુ આ આસન કરવા પાછળ રહેલો છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૩૩)

આ સૂત્ર શ્રાવકનું સૂત્ર છે. આમાં મુખ્યત્વે બારવ્રતધારી તથા વ્રત વિનાના શ્રાવક—શ્રાવિકાના જીવનવહેવારો કેવા હોવા જોઈએ. જીવનમાં કયા કયા અતિચારો—પાપદોષો લાગે છે તે, પંચાચારના આચરણમાં લાગેલી ક્ષતિઓ, આ બધાયનું નિંદા—ગર્હા દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરવાનું બતાવ્યું છે. જાતજાતના દોષોથી આત્મા વિરામ પામે અને આધ્યાત્મિક વિકાસમાં આગળ વધી શકે એ માટે આરાધકોએ સૂત્રના અર્થનું ગંભીરપણે વાંચન અગાઉથી કરી લેવું જોઈએ.

નવકારમંત્ર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

કરેમિભંતે સૂત્ર

[૨૦]કરેમિ ભંતે! સામાઈઅં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ, જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, મણેણં, વાયાએ, કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ; તસ્સ ભંતે પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઈચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં, જો મે દેવસિઓ અઈઆરો કઓ, કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઈએ,

૨૦. બોલનાર પોષાતી હોય તો 'જાવનિયમં'ની જગ્યાએ 'જાવ પોસહં' બોલે. પોષાતી હોય પણ શુદ્ધ આવડતું હોય, સહુ સાંભળી શકે તેવું ગળું હોય તે જ બોલે.

તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

શ્રાદ્ધ—શ્રાવક પ્રતિક્રમણ અથવા વંદિત્તુ સૂત્ર

વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે, ધમ્માયરિએ અ સવ્વસાહૂ અ;
ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં, સાવગધમ્માઇઆરસ્સ. ૧

જો મે વયાઇઆરો, નાણે તહ દંસણે ચરિત્તે અ;
સુહુમો અ બાયરો વા, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૨

દુવિહે પરિગ્ગહમ્મિ, સાવજ્જે બહુવિહે અ આરંભે;
કારાવણે અ કરણે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૩

જં બદ્ધમિંદિએહિં, ચઉહિં કસાએહિં અપ્પસત્થેહિં;
રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૪

આગમણે નિગ્ગમણે, ઠાણે ચંકમણે અણાભોગે;
અભિઓગે અ નિઓગે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૫

સંકા કંખ વિગિચ્છા, પસંસ તહ સંથવો કુલિંગીસુ;
સમ્મત્તસ્સઇઆરે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૬

છક્કાયસમારંભે, પયણે અ પયાવણે અ જે દોસા;
અત્તટ્ઠા ય પરટ્ઠા, ઉભયટ્ઠા ચેવ તં નિંદે. ૭

પંચણ્હમણુવ્વયાણં, ગુણવ્વયાણં ચ તિણ્હમઇયારે;
સિક્ખાણં ચ ચઉણ્હં, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૮

પઢમે અણુવ્વયમ્મિ, થૂલગપાણાઇવાયવિરઇઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઇત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૯

વહબંધછવિચ્છેએ, અઈભારે ભત્તપાણવુચ્છેએ;
પઢમવયસ્સઈઆરે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૧૦
બીએ અણુવ્વયમ્મિ, પરિથૂલગઅલિઅવયણવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૧
સહસારહસ્સ દારે, મોસુવએસે અ કૂડલેહે અ;
બીયવયસ્સઈઆરે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૧૨
તઈએ અણુવ્વયમ્મિ, થૂલગપરદવ્વહરણવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૩
તેનાહડપ્પઓગે, તપ્પડિરૂવે વિરુદ્ધગમણે અ;
કૂડતુલકૂડમાણે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૧૪
ચઉત્થે અણુવ્વયમ્મિ, નિચ્ચં પરદારગમણવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૫
અપરિગ્ગહિઆઈત્તર, અણંગવિવાહતિવ્વઅણુરાગે;
ચઉત્થવયસ્સઈઆરે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૧૬
ઈત્તો અણુવ્વએ પંચમમ્મિ, આયરિઅમપ્પસત્થમ્મિ;
પરિમાણ પરિચ્છેએ, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૭
ધણધન્નખિત્તવત્થુ, રૂપ્પસુવન્ને અ કુવિઅપરિમાણે;
દુપએ ચઉપ્પયમ્મિ ય, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૧૮
ગમણસ્સ ઉ પરિમાણે, દિસાસુ ઉડ્ઢં અહે અ તિરિઅં ચ;
વુડ્ઢી સઈઅંતરદ્ધા, પઢમમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૧૯
મજ્જમ્મિ અ મંસમ્મિ અ, પુપ્ફે અ ફલે અ ગંધમલ્લે અ;
ઉવભોગે પરિભોગે, બીયમ્મિ ગુણવ્વએ . નિંદે. ૨૦

સચ્ચિત્તે પડિબદ્ધે, અપોલ દુપ્પોલિઅં ચ આહારે;
તુચ્છોસહિભક્ખણયા, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૨૧
ઈંગાલી-વણ-સાડી-ભાડી-ફોડી સુવજ્જએ કમ્મં;
વાણિજ્જં ચેવ દંત—લક્ખરસકેસવિસવિસયં. ૨૨
એવં ખુ જંતપિલ્લણ—કમ્મં નિલ્લંછણં ચ દવદાણં;
સરદહતલાયસોસં, અસઈપોસં ચ વજ્જિજ્જા. ૨૩
સત્થગ્ગિમુસલજંતગ, તણકટ્ઠે—મંતમૂલભેસજ્જે;
દિન્ને દવાવિએ વા, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૨૪
ન્હાણુવટ્ટણવન્નગ—વિલેવણે સદરૂવરસગંધે;
વત્થાસણઆભરણે, પડિક્કમે દેસિઅં સવ્વં. ૨૫
કંદપ્પે કુક્કુઈએ, મોહરિ અહિગરણ ભોગઅઈરિત્તે;
દંડમ્મિ અણટ્ઠાએ, તઈઅમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૨૬
તિવિહે દુપ્પણિહાણે, અણવટ્ઠાણે તહા સઈવિહૂણે;
સામાઈઅ વિતહકએ, પઢમે સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૭
આણવણે પેસવણે, સદ્દે રૂવે અ પુગ્ગલક્ખેવે;
દેસાવગાસિઅમ્મિ, બીએ સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૮
સંથારુચ્ચારવિહિ, પમાય તહ ચેવ ભોયણાભોએ;
પોસહવિહિ વિવરીએ, તઈએ સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૯
સચ્ચિત્તે નિક્ખિવણે, પિહિણે વવએસ મચ્છરે ચેવ;
કાલાઈક્કમદાણે, ચઉત્થે સિક્ખાવએ નિંદે. ૩૦
સુહિએસુ અ દુહિએસુ અ, જામે અસ્સંજએસુ અણુકંપા;
રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૩૧

સાહૂસુ સંવિભાગો, ન કઓ તવચરણકરણજુત્તેસુ;
સંતે ફાસુઅદાણે, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૩૨

ઇહલોએ પરલોએ, જીવિએ મરણે અ આસંસપઓગે;
પંચવિહો અઇઆરો, મા મજ્ઝ હુજ્જ મરણંતે. ૩૩

કાએણ કાઇઅસ્સ, પડિક્કમે વાઇઅસ્સ વાયાએ;
મણસા માણસિઅસ્સ, સવ્વસ્સ વયાઇઆરસ્સ. ૩૪

વંદણ વય સિક્ખાગારવેસુ, સન્નાકસાયદંડેસુ;
ગુત્તીસુ અ સમિઈસુ અ, જો અઇયારો અ તં નિંદે. ૩૫

સમ્મદિટ્ઠી જીવો, જઇ વિ હુ પાવં સમાયરે કિંચિ;
અપ્પો સિ હોઇ બંધો, જેણ ન નિદ્ધંધસં કુણઇ. ૩૬

તં પિ હુ સપડિક્કમણં, સપ્પરિઆવં સઉત્તરગુણં ચ;
ખિપ્પં ઉવસામેઇ, વાહિવ્વ સુસિક્ખિઓ વિજ્જો. ૩૭

જહા વિસં કુટ્ઠગયં, મંતમૂલવિસારયા;
વિજ્જા હણંતિ મંતેહિં, તો તં હવઇ નિવ્વિસં. ૩૮

એવં અટ્ઠવિહં કમ્મં, રાગદોસસમજ્જિઅં;
આલોઅંતો અ નિંદંતો, ખિપ્પં હણઇ સુસાવઓ. ૩૯

કયપાવો વિ મણુસ્સો, આલોઇઅ નિંદિઅ ગુરુસગાસે;
હોઇ અઇરેગલહુઓ, ઓહરિઅભરુવ્વ ભારવહો. ૪૦

આવસ્સએણ એએણ, સાવઓ જઇ વિ બહુરઓ હોઇ;
દુક્ખાણમંતકિરિઅં, કાહી અચિરેણ કાલેણ. ૪૧

આલોઅણા બહુવિહા, ન ય સંભરિઆ પડિક્કમણકાલે;
મૂલગુણઉત્તરગુણે, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૪૨

(પછી ઊભા થઈને અથવા તો જમણો પગ નીચો રાખી નીચેની આઠ ગાથા બોલવી.)

તસ્સ ધમ્મસ્સ કેવલિપન્નત્તસ્સ,
અબ્ભુટ્ઠિઓ મિ આરાહણાએ, વિરઓમિ વિરાહણાએ;
તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં. ૪૩
જાવંતિ ચેઈઆઈં, ઉડ્ઢે અ અહે અ તિરિઅલોએ અ;
સવ્વાઈં તાઈં વંદે, ઇહ સંતો તત્થ સંતાઈં. ૪૪
જાવંત કે વિ સાહૂ, ભરહેરવયમહાવિદેહે અ;
સવ્વેસિં તેસિં પણઓ, તિવિહેણ તિદંડવિરયાણં ૪૫
ચિરસંચિયપાવપણાસણીઇ, ભવસયસહસ્સમહણીએ;
ચઉવીસજિણવિણિગ્ગય–કહાઈ, વોલંતુ મે દિઅહા. ૪૬
મમ મંગલમરિહંતા, સિદ્ધા સાહૂ સુઅં ચ ધમ્મો અ;
સમ્મદિટ્ઠી દેવા, દિંતુ સમાહિં ચ બોહિં ચ. ૪૭
પડિસિદ્ધાણં કરણે, કિચ્ચાણમકરણે પડિક્કમણં;
અસદ્દહણે અ તહા, વિવરીઅપરૂવણાએ અ. ૪૮
ખામેમિ સવ્વજીવે, સવ્વે જીવા ખમંતુ મે;
મિત્તી મે સવ્વભૂએસુ, વેરં મજ્ઝં ન કેણઈ. ૪૯
એવમહં આલોઇઅ, નિંદિઅ ગરહિઅ દુગંછિઅં સમ્મં;
તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં. ૫૦

સૂચના–દિવસ દરમિયાન થતાં પાપોનાં પ્રાયશ્ચિતરૂપે હંમેશા સાંજનું દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કરવું જ જોઈએ, એક પણ દિવસ તે વિધિ જતો કરી નથી શકાતો એટલે વચમાં પક્ખી, ચૌમાસી કે સંવચ્છરીનું પ્રતિક્રમણ આવે તો તે પર્વ સંબંધી જે ક્રિયા તે ભલે જુદી થાય પણ

દૈવસિક પ્રતિક્રમણની ક્રિયા તો નિત્ય નિયમાનુસાર સાથે થવી જ જોઈએ.

એટલે અહીંયા અત્યાર સુધી દૈવસિક (—દિવસ સંબંધી) પ્રતિક્રમણની ક્રિયા સહુએ કરી અને હજુ એ ક્રિયા બાકી રહી છે, જે આગળ ઉપર શરૂ થવાની છે. એ દરમિયાન વચગાળામાં, દેવસીની ક્રિયા મુલતવી રાખીને સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની ક્રિયા કરી લેવાની છે. તેથી બાર મહિનામાં આડાં—અવળાં, અનેક જાતનાં લાગેલાં પાપોનો ક્ષય કરવા અને આત્મિક શુદ્ધિ મેળવવા અહીંથી આ ક્રિયાનો પ્રારંભ થાય છે.

આમ તો આ મહાન દિવસે પ્રારંભથી જ છીંકનો ઉપયોગ રાખવાનો છે. પણ સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણમાં ખાસ ધ્યાન રાખવું, કેમકે આ દિવસની છીંક સહુને માટે જોખમરૂપ બનતી હોય છે.

○ હવે અહીંથી સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ શરૂ થાય છે. ○

ચરવળાવાળાઓએ ઊભા થઈ જવું. ગુરુમહારાજ કે વડીલ ખમાસમણું આપીને નીચે મુજબ અનુજ્ઞા માગીને સંવચ્છરી મુહપત્તીનું પડિલેહણ કરે.

દેવસિઅં આલોઈઅ પડિક્કંતા ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સંવચ્છરી મુહપત્તી પડિલેહું? કહીને 'ઈચ્છં, બોલવું. પછી અંગો પૂંજીને, ઉભડક બેસીને, બે હાથ બે ઘુંટણ વચ્ચે રાખી, અગાઉની જેમ મુહપત્તીનું પડિલેહણ કરવું. તે કર્યા બાદ બે વખત 'વાંદણાં' લેવાં.

[૨૧]સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧.અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઇક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઇક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વ-મિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઇક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઇઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

વાંદણાં

(બીજી વાર)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં,૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઇક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ

---

૨૧. અહીંયા વાંદણાંના પાઠમાં ત્રણ જગ્યાએ પાઠ બદલાશે. 'દિવસો'ની જગ્યાએ 'સંવચ્છરો', 'દેવસિઅં'ની જગ્યાએ 'સંવચ્છરિઅં' અને 'દેવસિઆએ'ની જગ્યાએ 'સંવચ્છરિઆએ' બોલવાનું છે. આ ફેરફારનો ખાસ ઉપયોગ રાખવો.

ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વ-ધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

સૂચના–પછી ગુરુદેવ સાથે જે કંઈ અવિનય, અવિવેક, અપરાધ, આશાતનાદિ થયેલ હોય તેની ક્ષમા માગવા માટે ગુરુ ક્ષમાપનારૂપ 'અબ્ભુટ્ઠિઓ' સૂત્ર ખામવાનું હોવાથી ચરવળાવાળા સહુ ઊભા થઈ જાય. (ગુરુદેવ હોય તો પ્રથમ તેઓ સ્વયં એકલા અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામે, તે પછી સાથેના શિષ્ય જ્યારે ગુરુને ખમાવવા ઊભા થાય ત્યારે સકલ સંઘને તેની સાથે ગુરુને ખમાવવાનું છે. અંતમાં સકલ સંઘ 'મિચ્છા મિ દુક્કડં' ધીમે સ્વરે બોલી શકે છે.)

અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામવાની ક્રિયા ચરવળાવાળાઓએ પ્રથમ ઊભા હોય તો નીચે બેસી નમુત્થુણંની મુદ્રાની જેમ પગ રાખી, ચરવળા ઉપર જમણો હાથ ઊંધો થાપી, માથું ઠેઠ સુધી નમાવી, મુહપત્તીવાળો ડાબો હાથ મુખ આડો રાખી સૂત્રને સાંભળવાપૂર્વક કરવાની છે.

બેસી રહેલા ચરવળાવાળા કે ચરવળા વગરના જે હોય તેઓએ કટાસણા ઉપર જમણો હાથ થાપી મુહપત્તીવાળો ડાબો હાથ મુખ આગળ રાખીને સૂત્ર સાંભળે. અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર એક જણ સહુ સાંભળે તેમ ઉંચે સ્વરે બોલે અને બીજાઓ સાંભળે.

ગુરુ ક્ષમાપનારૂપ અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર નીચે મુજબ બોલવાનું છે. જમણો હાથ નીચે થાપી માથું નમાવી સૂત્ર સાંભળવું.

અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! [૨૨]સંબુદ્ધા ખામણેણં, અબ્ભુટ્ઠિઓમિ અબ્ભિંતર સંવચ્છરિઅં ખામેઉં? ઇચ્છં, ખામેમિ સંવચ્છરિઅં.

બાર માસાણં, ચોવીસ પક્ખાણં, ત્રણસો સાઠ રાઈ દિઆણં (દિવસાણં) જંકિંચિ અપત્તિઅં, પરપત્તિઅં, ભત્તે, પાણે, વિણએ, વેયાવચ્ચે, આલાવે, સંલાવે, ઉચ્ચાસણે, સમાસણે, અંતરભાસાએ, ઉવરિભાસાએ, જંકિંચિ મજ્ઝ વિણયપરિહીણં, સુહુમં વા બાયરં વા તુબ્ભે જાણહ, અહં ન જાણામિ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

પછી ચરવળાવાળા હોય તે ઊભા થઈને બાકીના બેસીને પક્ખીની જેમ બારમાસી–સંવચ્છરી આલોચના કરે. એ માટે નીચેનો આદેશ માંગી 'અતિચાર આલોચના'થી ઓળખાતું સૂત્ર બોલે.

[અતિચાર એટલે કે સાધુ કે શ્રાવક અથવા કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા પોતપોતાના માટે નિશ્ચિત કરેલી જે આચાર મર્યાદાઓ છે તે આચાર મર્યાદાઓનું સંયોગાધીન કે જાણી- જોઈને અથવા અણજાણપણે અતિક્રમ કે ઉલ્લંઘન થઈ જાય છે. મર્યાદા તોડી એટલે આત્મા અપરાધી- ગુનેગાર બને છે તેથી તે દોષનો ભાગીદાર બને છે. મન- વચન- કાયાથી એ અતિચારો કે દોષોનું કેવા કેવા પ્રકારે સેવન થાય છે એની બધી નોંધ આ અતિચારના પાઠમાં આપવામાં આવી છે.]

ઇચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સંવચ્છરિઅં આલોઉં? ઇચ્છં,

---

૨૨. અબ્ભુટ્ઠિઓના આદેશના શબ્દોનાં કાળવાચી શબ્દોમાં વિકલ્પો છે, પણ અહીંયા તો અમે જે બોલીએ છીએ તેને ન્યાય આપ્યો છે.

આલોએમિ જો મે સંવચ્છરિઓ, અઈઆરો કઓ, કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઈએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

સૂચના—અહીયાં ગુરુમહારાજ સાથે જો પ્રતિક્રમણ કરતા હોઈએ તો પ્રથમ ગુરુદેવ આદેશ બોલે અને પછી નિયમ મુજબ શિષ્ય આદેશ માગે અને ગુરુ રજા આપે એટલે 'તહત્તિ' શબ્દ બોલી જે સાધુ અતિચાર બોલવાના હોય તે 'સાધુધર્મ'ને લગતા અતિચારો—દોષો બોલે. એ પૂરા થયા બાદ શ્રાવકને તેના પોતાના અતિચાર બોલવાના હોય છે.

એક બાબત એ સમજવી ઘટે કે સાધુમહારાજ શરૂઆતના ચારિત્રચાર સુધીના જે અતિચાર બોલે છે એમાં સાધુ ભેગા શ્રાવકના પણ અતિચારોનો પાઠ સમાવી લીધો હોવાથી, ત્યાં સુધી સંયુક્ત આલોચના થાય છે અને એથી જ શરૂઆતમાં અતિચારનો એક આલાવો પૂરો થતાં અન્તમાં "સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ બાદર જાણતાં અજાણતાં"...પાઠથી શરૂ થતાં અને "મિચ્છામિ દુક્કડં" શબ્દથી પૂરા થતાં પ્રસ્તુત પાઠને સાધુ-શ્રાવક ભેગા થઈને બોલે છે અને બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવી, અતિચારોના દોષોની ક્ષમા માગે છે. એથી શરૂઆતના ચારેય અતિચારોની આલોચના ભેગી થાય છે.

ચારિત્રાચારના આલાવા=પાઠ પછી માત્ર સાધુના અતિચારના શેષ ચાર આલાવા બોલાય છે. એમાં માત્ર [૨૩]સાધુ મહારાજાઓને જ મસ્તક

૨૩. એ જ પ્રમાણે સાધ્વીજી સાથે સ્ત્રીઓ પ્રતિક્રમણ કરતી હોય તો તે રીતે સમજી લેવું.

નમાવી દુષ્કૃતની ક્ષમા માગવાની છે. એ વખતે શ્રાવકોને 'મિચ્છામિ દુક્કડં' માગવાનું નથી. માત્ર અતિચાર શ્રવણ કરી સાધુ 'મિચ્છામિ દુક્કડં' બોલે ત્યારે શ્રાવકોએ મોટે અવાજે 'धन्न मुनिवरा' કે 'ધન્ય મુનિવરા' બોલી ઉત્તમ શ્રમણ ધર્મ પાળનાર મુનિવરોને ધન્યવાદ આપવાનું કર્તવ્ય બજાવવાનું છે.

સાધુના અતિચાર પૂરા થતાં આદેશ લેનાર શ્રાવક ઊભા ઊભા જ શ્રાવકધર્મના અતિચાર સ્પષ્ટ રીતે, જરા ધીમે, સહુ સાંભળે, સમજે, તે રીતે બોલે. શક્તિ હોય તો ચરવળાવાળાઓએ ઊભા થઈને સાંભળવા જોઈએ.

અતિચારમાં વ્રતધારી શ્રાવકને વ્રતોના પાલનમાં અતિચારો લાગ્યા હોય તેને યાદ કરીને અને અવ્રતી શ્રાવકોને ગૃહસ્થાશ્રમનું પાલન કરતાં પૈસો, સ્વપરિવાર, કુટુંબ, મિત્રો, ધંધો, ઘર, પ્રવાસ, મોજશોખ, વૈભવ વગેરે માટે, હિંસા, જુઠ, ચોરી, દુરાચાર, સંગ્રહવૃત્તિ વગેરે અંગે જાતજાતનાં કેવા કેવા પાપમય વિચારો, વાણી અને વર્તનો કરવામાં આવે છે, તેને યાદ કરી, તેની ક્ષમાપના માગી, ફરી તેવાં પાપો ન કરવાં માટે આત્મા જાગૃત રહે, તેવી બધી વાતો જૂની ગુજરાતી ભાષામાં કહેલી છે, અને લગભગ સમજાય તેવી છે. તેથી અતિચારો બરાબર સાવધાન થઈને કાનથી, ભાવથી સાંભળવા જોઈએ અને અન્તમાં બોલાતું 'મિચ્છામિ દુક્કડં' સહુએ બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવી બોલવું જોઈએ. આ અતિચારનો સમય પ્રમાદીઓ, ઓછી ક્રિયા- રુચિ ન ધરાવનારાઓ કે અણસમજુ જીવો માટે લાંબી રિસેસ- છુટ્ટી જેવો બની જાય છે. તેઓ આડા- અવળા વિચારતરંગોમાં દાખલ થઈને શૂન્ય બનીને બેસી રહે છે. આરાધનાના ઉદ્દેશને જાળવતા નથી. ઉંઘવા માંડે છે, પણ આરાધક આત્માઓએ તો તેવો પ્રમાદ કદી ન સેવવો. વાતો કરવી નહીં અને ખૂબ જ શાંતિ જાળવવી. અથવા નવકાર મંત્ર મનમાં બોલવા અથવા આ પુસ્તકના અતિચાર તમારી સામે રાખીને મનમાં બોલવા.

અતિચાર ન આવડે તો સીધે સીધું 'વંદિત્તુ સૂત્ર' એક જણ ઊભા ઊભા બોલે અને સાંભળે. ('વંદિત્તુ' માટે જુઓ પાનું ૭૧.)

સૂચના—અહીંયા સંપૂર્ણ અતિચાર આપ્યા છે. જો સાધુ મહારાજ હોય તો શ્રાવક 'વિશેષતઃ ચારિત્રચારે'થી બોલે.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સંવચ્છરી અતિચાર આલોઉં? 'ઈચ્છં.' એમ કહી નીચે આપેલા અતિચારો બોલવા. અહીં નાના નહીં પણ મોટા અતિચાર આપ્યા છે.

*સાંવત્સરિક અતિચાર

નાણમ્મિ દંસણમ્મિ અ, ચરણમ્મિ તવમ્મિ તહ ય વીરિયમ્મિ;
આયરણં આયારો, ઈઅ એસો પંચહા ભણિઓ. ॥૧॥

જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર, એ પંચવિધ આચારમાંહિ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય. તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

(જ્ઞાનાચારના અતિચારો એટલે આશાતના આદિ દોષો શું હોય છે તે)

તત્ર જ્ઞાનાચારે આઠ અતિચાર–

કાલે વિણએ બહુમાણે, ઉવહાણે તહ અનિણ્હવણે;
વંજણ અત્થ તદુભએ, અટ્ઠવિહો નાણમાયારો. ॥૨॥

---

* અતિચારના કઠિન અને જરૂરી શબ્દો-વાક્યોના અર્થો બીજી આવૃત્તિમાં આપવા હતા પણ તે શક્ય ન બન્યું એટલે પ્રસ્તુત આવૃત્તિમાં પુસ્તકના અંતિમ ભાગમાં આપવામાં આવ્યા છે.

જ્ઞાન કાળવેળાએ ભણ્યો ગણ્યો નહીં. અકાળે ભણ્યો. વિનયહીન, બહુમાનહીન, યોગ ઉપધાનહીન, અનેરા કન્હે ભણી અનેરો ગુરુ કહ્યો. દેવ-ગુરુ-વાંદણે, પડિક્કમણે, સજ્ઝાય કરતાં, ભણતાં ગણતાં કૂડો અક્ષર કાને માત્રાએ અધિકો ઓછો ભણ્યો. સૂત્ર કૂડું કહ્યું. અર્થ કૂડો કહ્યો, તદુભય કૂડાં કહ્યાં. ભણીને વિસાર્યાં. સાધુતણે ધર્મે કાજો અણઉદ્ધર્યે, દાંડો અણપડિલેહે, વસતિ અણશોધે, અણપવેસે, અસજ્ઝાય અણોજ્ઝાયમાંહે શ્રી દશવૈકાલિક પ્રમુખ સિદ્ધાંત ભણ્યો ગણ્યો. શ્રાવકતણે ધર્મે સ્થવિરાવલિ, પડિક્કમણ, ઉપદેશમાલા પ્રમુખ સિદ્ધાંત ભણ્યો ગણ્યો. કાળવેળાએ કાજો અણઉદ્ધર્યે પઢ્યો. જ્ઞાનોપગરણ, પાટી, પોથી, ઠવણી, કવલી, નવકારવાળી, સાપડા, સાપડી, દસ્તરી, વહી, કાગળીયા, ઓલિયા પ્રમુખ પ્રત્યે પગ લાગ્યો. થૂંક લાગ્યું. થૂંકે કરી અક્ષર માંજયો. ઓશીસે ધર્યો. કન્હે છતાં આહાર નિહાર કીધો. જ્ઞાનદ્રવ્ય ભક્ષતાં ઉપેક્ષા કીધી. પ્રજ્ઞાપરાધે વિણાસ્યો. વિણસતો ઉવેખ્યો. છતી શક્તિએ સારસંભાળ ન કીધી, જ્ઞાનવંત પ્રત્યે દ્વેષ મત્સર ચિંતવ્યો. અવજ્ઞા આશાતના કીધી. કોઈ પ્રત્યે ભણતાં ગણતાં અંતરાય કીધો. આપણા જાણપણાતણો ગર્વ ચિંતવ્યો. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, એ પંચવિધ જ્ઞાનતણી અસદ્દહણા કીધી, કોઈ તોતડો બોબડો દેખી હસ્યો. વિતકર્યો. અન્યથા પ્રરૂપણા કીધી.

જ્ઞાનાચાર વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧.

[દર્શનાચારના અતિચાર]

દર્શનાચારે આઠ અતિચાર–

નિસ્સંકિય નિક્કંખિય, નિવ્વિતિગિચ્છા અમૂઢદિટ્ઠી અ;
ઉવવૂહ થિરીકરણે, વચ્છલ પભાવણે અટ્ઠ. ॥૩॥

દેવગુરુધર્મતણે વિષે નિઃશંકપણુ ન કીધું, તથા એકાંત નિશ્ચય ન કીધો. ધર્મ સંબંધીયાં ફલતણે વિષે નિઃસંદેહ બુદ્ધિ ધરી નહીં. સાધુ-સાધ્વીનાં મલમલિન ગાત્ર દેખી દુર્ગંછા નિપજાવી, કુચારિત્રીયા દેખી ચારિત્રીયા ઉપર અભાવ હુઓ. મિથ્યાત્વી તણી પૂજા પ્રભાવના દેખી મૂઢદૃષ્ટિપણું કીધું, તથા સંઘમાંહે ગુણવંતતણી અનુપબૃંહણા કીધી. અસ્થિરીકરણ, અવાત્સલ્ય, અપ્રીતિ, અભક્તિ નિપજાવી. અબહુમાન કીધું, તથા દેવદ્રવ્ય, ગુરુદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, સાધારણદ્રવ્ય, ભક્ષિત ઉપેક્ષિત, પ્રજ્ઞાપરાધે વિણાસ્યાં. વિણસતાં ઉવેખ્યાં. છતી શક્તિએ સારસંભાળ ન કીધી. તથા સાધર્મિક સાથે કલહ કર્મબંધ કીધો. અધોતી અષ્ટપડ મુખકોશ પાખે દેવપૂજા કીધી. બિંબ પ્રત્યે વાસકુંપી, ધૂપધાણું, કળશતણો ઠબકો લાગ્યો. બિંબ હાથથકી પાડ્યું. ઊસાસ-નિઃસાસ લાગ્યો. દેહરે-ઉપાશ્રયે મલ-શ્લેષ્માદિક લોહ્યું. દેહરામાંહે હાસ્ય, ખેલ, કેલિ, કુતૂહલ, આહાર-નિહાર કીધાં. પાન, સોપારી, નિવેદીઆં ખાધાં. ઠવણાયરિય હાથ થકી પાડ્યાં. પડિલેહવા વિસાર્યાં. જિનભવને ચોરાશી આશાતના, ગુરુ ગુરુણી પ્રત્યે તેત્રીશ આશાતના કીધી હોય, ગુરુવચન 'તહત્તિ' કરી પડિવજ્યું નહીં.

દર્શનાચાર વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૨.

[ચારિત્રાચારના અતિચાર]

ચારિત્રાચારે આઠ અતિચાર-

પણિહાણજોગજુત્તો, પંચહિં સમિઈહિં તીહિં ગુત્તીહિં;
એસ ચરિત્તાયારો, અટ્ઠવિહો હોઈ નાયવ્વો. ॥૪॥

ઈર્યાસમિતિ-તે અણજોયે હિંડ્યા. ભાષાસમિતિ-તે સાવદ્ય વચન બોલ્યાં. એષણાસમિતિ-તે તૃણ, ડગલ, અન્ન, પાણી, અસૂઝતું લીધું. આદાનભંડમત્તનિક્ખેવણાસમિતિ- તે આસન, શયન, ઉપકરણ, માતરું સપ્રમુખ અણપૂંજી જીવાકુલ ભૂમિકાએ મૂક્યું લીધું. પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ- તે મળ, મૂત્ર, શ્લેષ્માદિક અણપૂંજી જીવાકુલ ભૂમિકાએ પરઠવ્યું. મનોગુપ્તિ- મનમાં આર્ત-રૌદ્ર- ધ્યાન ધ્યાયાં. વચનગુપ્તિ- સાવદ્ય વચન બોલ્યાં. કાયગુપ્તિ શરીર અણપડિલેહ્યું હલાવ્યું. અણપૂંજે બેઠા. એ અષ્ટ પ્રવચન માતા સાધુતણે ધર્મે સદૈવ અને શ્રાવકતણે ધર્મે સામાયિક પોસહ લીધે રૂડી પેરે પાળ્યાં નહીં. ખંડણા વિરાધના હુઈ.

ચારિત્રાચાર વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી, મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૩.

સૂચના–સાધુ મહારાજ ભેગું પ્રતિક્રમણ હોય ત્યારે શ્રાવકને અહીંથી અતિચાર બોલવાના હોય છે.

[સમ્યક્ત્વના અતિચાર]

[૨૪]**વિશેષતઃ શ્રાવકતણે ધર્મે શ્રી સમ્યક્ત્વ મૂલ બાર વ્રત સમ્યક્ત્વ તણા પાંચ અતિચાર, સંકાકંખવિગિચ્છા૦ શંકા શ્રી**

૨૪. બારે વ્રતનો અધિકાર ચારિત્રાચારમાં ગણાય છે એટલે ચારિત્રાચારના અતિચાર પૂરા થયા બાદ તપાચારના શરૂ થશે.

અરિહંતતણા બળ, અતિશય, જ્ઞાનલક્ષ્મી, ગાંભીર્યાદિક ગુણ, શાશ્વતીપ્રતિમા, ચારિત્રીયાનાં ચારિત્ર, શ્રી જિનવચનતણો સંદેહ કીધો. આકાંક્ષા–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર, ક્ષેત્રપાલ, ગોગો, આસપાલ, પાદરદેવતા, ગોત્રદેવતા, ગ્રહપૂજા, વિનાયક, હનુમંત, સુગ્રીવ, વાલીનાહ ઈત્યેવમાદિક દેશ, નગર, ગામ, ગોત્ર, નગરી, જુજુઆ, દેવ-દેહરાના પ્રભાવ દેખી, રોગ-આતંક કષ્ટ આવ્યે ઈહલોક પરલોકાર્થે પૂજ્યા માન્યા. સિદ્ધ વિનાયક જીરાઉલાને માન્યું, ઈચ્છયું. બૌદ્ધ, સાંખ્યાદિક, સંન્યાસી, ભરડા, ભગત, લિંગીયા, જોગીયા, જોગી, દરવેશ, અનેરા દર્શનીયા તણો કષ્ટ, મંત્ર, ચમત્કાર દેખી, પરમાર્થ જાણ્યા વિના ભૂલાવ્યા, મોહ્યા. કુશાસ્ત્ર શીખ્યાં, સાંભળ્યાં. શ્રાદ્ધ, સંવત્સરી, હોળી, બળેવ, માહિપૂનમ, અજાપડવો, પ્રેતબીજ, ગૌરીત્રીજ, વિનાયક ચોથ, નાગપાંચમી, ઝીલણા છટ્ઠી, શીલ સાતમી, ધ્રુવ આઠમી, નૌલી નવમી, અહવા દશમી, વ્રત અગ્યારશી, વત્સ બારશી, ધનતેરશી, અનંત ચઉદશી, અમાવાસ્યા, આદિત્યવાર, ઉત્તરાયણ, નૈવેદ્ય કીધાં. નવોદક, યાગ, ભોગ, ઉતારણાં કીધાં, કરાવ્યાં અનુમોદ્યાં. પીંપળે પાણી ઘાલ્યાં, ઘલાવ્યાં. ઘર, બાહિર, ક્ષેત્રે, ખલે, કુવે, તળાવે, નદીએ, દ્રહે, વાવીએ, સમુદ્રે, કુંડે, પુન્યહેતુ સ્નાન કીધાં, કરાવ્યાં અનુમોદ્યાં. દાન દીધાં. ગ્રહણ, શનૈશ્ચર, મહામાસે નવરાત્રિ નાહ્યા, અજાણતાં થાપ્યાં, અનેરાઈ વ્રત– વ્રતોલાં કીધા, કરાવ્યાં. વિતિગિચ્છા– ધર્મ સંબંધીયા ફલતણે વિષે સંદેહ કીધો. જિન અરિહંત ધર્મના આગાર, વિશ્વોપકારસાગર, મોક્ષમાર્ગના દાતાર, ઈસ્યા, ગુણ ભણી ન માન્યા, ન પૂજ્યા, મહાસતી, મહાત્માની ઈહલોક પરલોક સંબંધીયા ભોગવાંછિત પૂજા કીધી. રોગ આતંક,

કષ્ટ આવ્યે ખીણ વચન ભોગ માન્યાં. મહાત્માનાં ભાત, પાણી, મલ, શોભા તણી નિંદા કીધી, કુચારિત્રીયા દેખી ચારિત્રીયા ઉપર કુભાવ હુઓ. મિથ્યાત્વી તણી પૂજા-પ્રભાવના દેખી પ્રશંસા કીધી. પ્રીતિ માંડી. દાક્ષિણ્ય લગે તેહનો ધર્મ માન્યો કીધો.

શ્રી સમ્યકૃત્વ વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૪

[પહેલા વ્રતના અતિચાર]

પહેલે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતે પાંચ અતિચાર. વહબંધછવિચ્છેએ૦ દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રત્યે રીસવશે ગાઢો ઘાવ ઘાલ્યો, ગાઢે બંધને બાંધ્યો. અધિક ભાર ઘાલ્યો. નિર્લાંછન કર્મ કીધાં, ચારા પાણી તણી વેળાએ સારસંભાળ ન કીધી. લેહણે-દેહણે કિણહી પ્રત્યે લંઘાવ્યો. તેણે ભૂખે આપણે જમ્યા. કન્હે રહી મરાવ્યો. બંદીખાને ઘલાવ્યો. સળ્યાં ધાન્ય તાવડે નાંખ્યાં, દળાવ્યાં, ભરડાવ્યાં, શોધી ન વાવર્યાં. ઈંધણ છાણાં અણશોધ્યાં બાળ્યાં. તે માંહિ સાપ, વીંછી, ખજૂરા, સરવળા, માંકડ, જૂઆ, ગીંગોડા, સાહતાં મુઆ, દુહવ્યાં, રૂડે સ્થાનકે ન મૂક્યાં. કીડી- મંકોડીના ઈંડા વિછોહ્યાં. લીંખ ફોડી. ઉદેહી, કીડી, મંકોડી, ઘીમેલ, કાતરા, ચૂડેલ, પતંગીયાં, દેડકાં, અલસીયાં, ઈયળ, કુંતા, ડાંસ, મસા, બગતરા, માખી, તીડ પ્રમુખ જીવ વિણઠ્ઠા. માળા હલાવતાં ચલાવતાં પંખી, ચકલાં, કાગ તણાં ઈંડા ફોડ્યાં. અનેરા એકેન્દ્રિયાદિક જીવ વિણાસ્યા, ચાંપ્યા, દુહવ્યા. કાંઈ હલાવતાં, ચલાવતાં, પાણી છાંટતાં, અનેરા કાંઈ કામકાજ કરતાં નિર્ધ્વંસપણું કીધું. જીવરક્ષા રૂડી ન કીધી. સંખારો સૂકવ્યો, રૂડું ગલણું ન કીધું,

અણગલ પાણી વાવર્યું. રૂડી જયણા ન કીધી. અળગણ પાણીએ ઝીલ્યાં. લુગડાં ધોયાં, ખાટલા તાવડે નાંખ્યા, ઝાટકયાં, જીવાકુલ ભૂમિ લીંપી, વાશી ગાર રાખી. દળણે, ખાંડણે, લીંપણે રૂડી જયણા ન કીધી. આઠમ ચૌદશના નિયમ ભાંગ્યાં. ધુણી કરાવી.

પહેલે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૫

[બીજા વ્રતના અતિચાર]

બીજે સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રતે પાંચ અતિચાર સહસા રહસ્સદારે૦

સહસાત્કારે કુણહી પ્રત્યે અજુગતું આળ અભ્યાખ્યાન દીધું. સ્વદારા મંત્રભેદ કીધો. અનેરા કુણહીનો મંત્ર આલોચ મર્મ પ્રકાશ્યો, કુણહીને અનર્થ પાડવા કૂડી બુદ્ધિ દીધી. કૂડો લેખ લખ્યો. કૂડી સાખ ભરી. થાપણ મોસો કીધો. કન્યા, ગૌ, ઢોર, ભૂમિ-સંબંધી લેહણે દેહણે વ્યવસાયે વાદ-વઢવાડ કરતાં મોટકું જૂઠું બોલ્યા. હાથ-પગ તણી ગાળ દીધી. કડકડા મોડયાં. મર્મ વચન બોલ્યા.

બીજે સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૬

[ત્રીજા વ્રતના અતિચાર]

ત્રીજે સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતે પાંચ અતિચાર

તેનાહડપ્પઓગે૦ ઘર, બાહિર, ક્ષેત્રે, ખલે પરાઈ વસ્તુ અણમોકલી લીધી, વાવરી, ચોરાઈ વસ્તુ વહોરી. ચોર-ધાડ પ્રત્યે સંકેત કીધો. તેહને સંબલ દીધું. તેહની વસ્તુ લીધી. વિરુદ્ધ રાજ્યાતિક્રમ કીધો. નવા, પુરાણા, સરસ, વિરસ, સજીવ, નિર્જીવ, વસ્તુના ભેળસંભેળ કીધાં. કૂડે કાટલે, તોલે, માને, માપે વહોર્યાં. દાણચોરી કીધી. કુણહીને લેખે વરાંસ્યો. સાટે લાંચ લીધી. કૂડો કરહો કાઢ્યો. વિશ્વાસઘાત કીધો. પરવંચના કીધી. પાસંગ કૂડાં કીધાં. દાંડી ચડાવી. લહકે-ત્રહકે કૂડાં કાટલાં માન માપાં કીધાં, માતા, પિતા, પુત્ર, મિત્ર, કલત્ર વંચી કુણહીને દીધું. જુદી ગાંઠ કીધી. થાપણ ઓળવી, કુણહીને લેખે- પલેખે ભૂલવ્યું. પડી વસ્તુ ઓળવી લીધી.

ત્રીજે સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ- બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૭

[ચોથા વ્રતના અતિચાર]

ચોથે સ્વદારા સંતોષ પરસ્ત્રીગમન વિરમણ વ્રતે પાંચ અતિચાર અપરિગ્ગહિયાઈત્તર૦ અપરિગૃહીતાગમન, ઈત્વરપરિગૃહીતાગમન કીધું. વિધવા, વેશ્યા, પરસ્ત્રી, કુલાંગના, સ્વદારા શોક્તણે વિષે દૃષ્ટિવિપર્યાસ કીધો. સરાગ વચન બોલ્યાં. આઠમ ચૌદશ અનેરી પર્વ તિથિના નિયમ લઈ ભાંગ્યા. ઘરઘરણાં કીધાં, કરાવ્યાં. વર- વહુ વખાણ્યાં, કુવિકલ્પ ચિંતવ્યો. અનંગક્રીડા કીધી. સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ નિરખ્યાં. પરાયા વિવાહ જોડ્યા. ઢીંગલા-ઢીંગલી પરણાવ્યાં. કામ-ભોગ તણે વિષે તીવ્ર અભિલાષ કીધો. અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર,

અનાચાર સુહણે સ્વપ્નાંતરે હુઆ. કુસ્વપ્ન લાધ્યાં. નટ, વિટ, સ્ત્રીશું હાંસું કીધું.

ચોથે સ્વદારાસંતોષ પરસ્ત્રીગમન વિરમણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ- બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૮

[પાંચમા વ્રતના અતિચાર]

પાંચમે પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રતે પાંચ અતિચાર, ધણધન્નખિત્ત વત્થૂ૦ ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ્ય, સુવર્ણ, કુપ્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, એ નવવિધ પરિગ્રહતણા નિયમ ઉપરાંત વૃદ્ધિ દેખી મૂર્ચ્છા લગે સંક્ષેપ ન કીધો. માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી તણે લેખે કીધો, પરિગ્રહ પરિમાણ લીધું નહીં, લઈને પઢયું નહીં. પઢવું વિસાર્યું, અલીધું મેલ્યું. નિયમ વિસાર્યાં.

પાંચમે પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ- બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૯

[છઠ્ઠા વ્રતના અતિચાર]

છટ્ઠે દિક્‌પરિમાણવ્રતે પાંચ અતિચાર, ગમણસ્સ ઉ પરિમાણે૦ ઊર્ધ્વદિશિ, અધોદિશિ, તિર્યગ્‌દિશિએ જાવા-આવવા તણા નિયમ લઈ ભાંગ્યા. અનાભોગે વિસ્મૃતિ લગે અધિક ભૂમિ ગયા. પાઠવણી આઘી- પાછી મોકલી. વહાણ વ્યવસાય કીધો. વર્ષાકાળે ગામતરું કીધું. ભૂમિકા એક ગમા સંક્ષેપી, બીજી ગમા વધારી.

છટ્ઠે દિક્પરિમાણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ- બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૦

[સાતમા વ્રતના અતિચાર]

સાતમે ભોગોપભોગ વિરમણ વ્રતે ભોજન આશ્રયી પાંચ અતિચાર અને કર્મ હુંતી પંદર અતિચાર, એવં વીશ અતિચાર, સચિત્તે પડિબદ્ધે૦ સચિત્ત નિયમ લીધે અધિક સચિત્ત લીધું. અપક્વાહાર, દુષ્પક્વાહાર, તુચ્છૌષધિતણું ભક્ષણ કીધું. ઓળા, ઉંબી, પોંક, પાપડી ખાધાં.

સચિત્તદવ્વવિગઈ-વાણહતંબોલવત્થકુસુમેસુ;
વાહણસયણવિલેવણ-બંભદિસિન્હાણભત્તેસુ. ૧

એ ચૌદ નિયમ દિનગત રાત્રિગત લીધા નહીં. લઈને ભાંગ્યા. બાવીશ અભક્ષ્ય, બત્રીશ અનંતકાયમાંહિ આદુ, મૂળા, ગાજર, પિંડ, પિંડાલુ, કચૂરો, સૂરણ, કુણીઆંબલી, ગળો, વાઘરડાં ખાધાં. વાશી કઠોળ, પોળી રોટલી, ત્રણ દિવસનું ઓદન લીધું. મધુ, મહુડાં, માખણ, માટી, વેંગણ, પીલુ, પીચુ, પંપોટા, વિષ, હિમ, કરહા, ઘોલવડાં, અજાણ્યાં ફળ, ટીંબરૂ, ગુંદા, મહોર, બોળઅથાણું, આંબલબોર, કાચું મીઠું, તિલ, ખસખસ, કોઠિંબડાં ખાધાં. રાત્રિભોજન કીધાં. લગભગ વેળાએ વાળું કીધું. દિવસ વિણ ઉગે શીરાવ્યા. તથા કર્મતઃ પંદર કર્માદાનઃ ઈંગાલકમ્મે, વણકમ્મે, સાડીકમ્મે, ભાડીકમ્મે, ફોડીકમ્મે એ પાંચકર્મ, દંતવાણિજ્જે, લક્ખવાણિજ્જે, રસવાણિજ્જે, કેસવાણિજ્જે, વિસવાણિજ્જે એ પાંચ વાણિજ્ય, જંતપિલ્લણકમ્મે, નિલ્લંછણકમ્મે, દવગ્ગિદાવણયા,

સરદહતલાયસોસણયા, અસઈપોસણયા એ પાંચ સામાન્ય, એ પાંચ કર્મ, પાંચ વાણિજ્ય, પાંચ સામાન્ય, એવં પન્નર કર્માદાન બહુ સાવદ્ય મહારંભ, રાંગણ, લીહાલા, કરાવ્યા. ઈંટ નિભાડા પકાવ્યા. ધાણી, ચણા પકવાન્ન કરી વેચ્યાં. વાશી માખણ તવાવ્યાં. તિલ વહોર્યાં. ફાગણ માસ ઉપરાંત રાખ્યા. દલીદો કીધો. અંગીઠા કરાવ્યા. શ્વાન, બિલાડા, સૂડા, સાલહી પોષ્યા. અનેરા જે કાંઇ બહુ સાવદ્ય ખરકર્માદિક સમાચર્યાં. વાશી ગાર રાખી. લીંપણે ગુંપણે મહારંભ કીધો. અણશોધ્યા ચૂલા સંધૂક્યાં. ઘી, તેલ, ગોળ, છાશ તણાં ભાજન ઉઘાડાં મૂક્યાં. તે માંહિ માખી, કુંતી, ઉંદર, ગરોળી પડી. કીડી ચડી, તેની જયણા ન કીધી.

સાતમે ભોગોપભોગ વિરમણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૧.

[આઠમા વ્રતના અતિચાર]

આઠમે અનર્થદંડ વિરમણ વ્રતે પાંચ અતિચાર. કંદપ્પે કુક્કુઇએ૦ કંદર્પ લગે વિટચેષ્ટા, હાસ્ય, ખેલ, કેલિ, કુતૂહલ કીધાં. પુરુષ-સ્ત્રીના હાવભાવ, રૂપ, શૃંગાર, વિષયરસ વખાણ્યાં. રાજકથા, ભક્તકથા, દેશકથા, સ્ત્રીકથા કીધી. પરાઈ તાંત કીધી. તથા પૈશુન્યપણું કીધું. આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયાં. ખાંડા, કટાર, કોશ, કુહાડા, રથ, ઉખલ, મુશલ, અગ્નિ, ઘરંટી, નિસાહ, દાતરડાં પ્રમુખ અધિકરણ મેલી, દાક્ષિણ્ય લગે માંગ્યા આપ્યાં. પાપોપદેશ કીધો. અષ્ટમી ચતુર્દશીએ ખાંડવા દળવા તણા નિયમ ભાંગ્યા. મુખરપણાલગે અસંબદ્ધ વાક્ય બોલ્યાં. પ્રમાદાચરણ સેવ્યાં. અંઘોળે, નાહણે, દાતણે,

પગધોઅણે, ખેલ, પાણી, તેલ છાંટ્યાં. ઝીલણે ઝીલ્યાં. જુગટે રમ્યાં. હિંચોળે હિંચ્યાં. નાટક-પ્રેક્ષણક જોયાં. કણ, કુવસ્તુ, ઢોર લેવરાવ્યાં. કર્કશ વચન બોલ્યાં. આક્રોશ કીધા. અબોલા લીધા. કરકડા મોડ્યાં. મચ્છર ધર્યો. સંભેડા લગાડ્યા. શ્રાપ દીધા. ભેંસા, સાંઢ, હુડુ, કૂકડા, શ્વાનાદિક ઝૂઝાર્યા. ઝૂઝતા જોયાં. ખાદિ લગે અદેખાઈ ચિંતવી, માટી, મીઠું, કણ, કપાશીયા, કાજ વિણ ચાંપ્યા. તે ઉપર બેઠા. આલી વનસ્પતિ ખુંદી. સૂઈ શસ્ત્રાદિક નીપજાવ્યાં. ઘણી નિદ્રા કીધી. રાગ-દ્વેષ લગે એકને ઋદ્ધિ પરિવાર વાંછી, એકને મૃત્યુહાનિ વાંછી.

આઠમે અનર્થદંડ વિરમણ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૨

[નવમા વ્રતના અતિચાર]

નવમે સામાયિક વ્રતે પાંચ અતિચાર તિવિહે દુપ્પણિહાણે૦ સામાયિક લીધે મને આહટ્ટ દોહટ્ટ ચિંતવ્યું. સાવદ્ય વચન બોલ્યા, શરીર અણપડિલેહ્યું હલાવ્યું. છતી વેળાએ સામાયિક ન લીધું. સામાયિક લઈ ઉઘાડે મુખે બોલ્યાં, ઉંઘ આવી, વાત, વિકથા, ઘર તણી ચિંતા કીધી. વીજ, દીવા તણી ઉજેહી હુઈ, કણ, કપાશીયા, માટી, મીઠું, ખડી, ધાવડી, અરણેટ્ટો, પાષાણ પ્રમુખ ચાંપ્યાં. પાણી, નીલ, ફુલ, સેવાલ, હરિયકાય, બીયકાય ઈત્યાદિ આભડ્યાં, સ્ત્રી-તિર્યંચ તણા નિરંતર પરંપર સંઘટ્ટ હુઆ. મુહપત્તીઓ સંઘટ્ટી, સામાયિક અણપૂગ્યું પાર્યું. પારવું વિસાર્યું.

નવમે સામાયિક વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર

સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૩

[દશમા વ્રતના અતિચાર]

દશમે દેશાવગાશિક વ્રતે પાંચ અતિચાર, આણવણે પેસવણે૦ આણવણપ્પઓગે, પેસવણપ્પઓગે, સદ્દાણુવાઈ, રૂવાણુવાઈ, બહિયાપુગ્ગલપક્ખેવે. નિયમિત ભૂમિકામાંહિ બાહિરથી કાંઈ અણાવ્યું. આપણ કન્હે થકી બાહેર કાંઈ મોકલ્યું, અથવા રૂપ દેખાડી, કાંકરો નાંખી, સાદ કરી આપણપણું છતું જણાવ્યું.

દશમે દેશાવગાશિક વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર, સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ- બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૪

[અગિયારમા વ્રતના અતિચાર]

અગ્યારમે પૌષધોપવાસ વ્રતે પાંચ અતિચાર, સંથારુચ્ચારવિહી૦ અપ્પડિલેહિય, દુપ્પડિલેહિય, સિજ્જાસંથારએ, અપ્પડિલેહિય દુપ્પડિલેહિય ઉચ્ચારપાસવણભૂમિ. પોસહ લીધે સંથારાતણી ભૂમિ ન પુંજી. બાહિરલાં લહુડાં વડાં સ્થંડિલ દિવસે શોધ્યાં નહીં. પડિલેહ્યાં નહીં. માતરું અણપૂંજ્યું હલાવ્યું. અણપૂંજી જીવાકુલ ભૂમિકાએ પરઠવ્યું. પરઠવતાં 'અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો' ન કહ્યો. પરઠવ્યા પૂંઠે વાર ત્રણ 'વોસિરે વોસિરે' ન કહ્યો, પોસહશાલામાંહિ પેસતાં 'નિસીહિ' નિસરતાં 'આવસ્સહિ' વાર ત્રણ ભણી નહીં. પુઢવી, અપ્, તેઉ, વાઉ, વનસ્પતિ, ત્રસકાયતણા સંઘટ્ટ પરિતાપ ઉપદ્રવ હુવા.

સંથારા પોરિસીતણો વિધિ ભણવો વિસાર્યો. પોરિસીમાંહે ઉંઘ્યા. અવિધિએ સંથારો પાથર્યો. પારણાદિક તણી ચિંતા કીધી. કાળવેળાએ દેવ ન વાંદ્યા, પડિક્કમણું ન કીધું. પોસહ અસુરો લીધો. સવેરો પાર્યો, પર્વ તિથિએ પોસહ લીધો નહીં.

અગ્યારમે પૌષધોપવાસ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ, સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૫

[બારમા વ્રતના અતિચાર]

બારમે અતિથિસંવિભાગ વ્રતે પાંચ અતિચાર, સચિત્તે નિક્ખિવણે૰ સચિત્ત વસ્તુ હેઠ ઉપર છતાં મહાત્મા મહાસતી પ્રત્યે અસૂઝતું દાન દીધું. દેવાની બુદ્ધિએ અસૂઝતું ફેડી સૂઝતું કીધું. પરાયું ફેડી આપણું કીધું. અણદેવાની બુદ્ધિએ સૂઝતું ફેડી અસૂઝતું કીધું. આપણું ફેડી પરાયું કીધું. વહોરવા વેળા ટળી રહ્યા. અસુર કરી મહાત્મા તેડ્યા. મત્સર ધરી દાન દીધું. ગુણવંત આવ્યે ભક્તિ ન સાચવી. છતી શક્તિએ સાહમ્મિવચ્છલ્લ ન કીધું. અનેરા ધર્મક્ષેત્ર સીદાતાં છતી શક્તિએ ઉદ્ધર્યાં નહીં. દીન-ક્ષીણ પ્રત્યે અનુકંપાદાન ન દીધું.

બારમે અતિથિસંવિભાગ વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૬

[સંલેખણાના અતિચાર]

સંલેષણા તણા પાંચ અતિચાર. ઈહલોએ પરલોએ૰

ઈહલોગાસંસપ્પઓગે, પરલોગાસંસપ્પઓગે, જીવિઆસંસપ્પઓગે, મરણાસંસપ્પઓગે, કામભોગાસંસપ્પઓગે. ઈહલોકે ધર્મના પ્રભાવ લગે રાજઋદ્ધિ, સુખ, સૌભાગ્ય, પરિવાર વાંછ્યાં. પરલોકે દેવ, દેવેન્દ્ર, વિદ્યાધર, ચક્રવર્તી તણી પદવી વાંછી, સુખ આવ્યે જીવિતવ્ય વાંછ્યું, દુઃખ આવ્યે મરણ વાંછ્યું, કામભોગ તણી વાંછા કીધી.

સંલેષણા વ્રત વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૭

[તપાચારના અતિચાર]

તપાચાર બાર ભેદ છ બાહ્ય, છ અભ્યંતર. અણસણ મૂણોઅરિઆ૦ અણસણ ભણી ઉપવાસ વિશેષ પર્વ તિથિએ છતી શક્તિએ કીધો નહીં. ઊણોદરી વ્રત તે કોળિયા પાંચ સાત ઊણા રહ્યા નહીં. વૃત્તિસંક્ષેપ તે દ્રવ્ય ભણી સર્વ વસ્તુનો સંક્ષેપ કીધો નહીં. રસત્યાગ તે વિગયત્યાગ ન કીધો. કાયક્લેશ લોચાદિક કષ્ટ સહન કર્યાં નહીં, સંલીનતા અંગોપાંગ સંકોચી રાખ્યાં નહીં. પચ્ચક્ખાણ ભાંગ્યાં. પાટલો ડગડગતો ફેડ્યો નહીં. ગંઠસી, પોરિસી, સાઢપોરિસી, પુરિમઢ, એકાસણું, બિઆસણું, નીવિ, આયંબિલ પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણ પારવું વિસાર્યું. બેસતાં નવકાર ન ભણ્યો. ઉઠતાં પચ્ચક્ખાણ કરવું વિસાર્યું. ગંઠસીઉં ભાંગ્યું. નીવિ, આયંબિલ ઉપવાસાદિક તપ કરી કાચું પાણી પીધું, વમન હુઓ.

બાહ્ય તપ વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૮

અભ્યંતર તપ- પાયચ્છિત્તં વિણઓ૦ મનશુદ્ધે ગુરુ કન્હે

આલોઅણ લીધી નહીં. ગુરુદત્ત પ્રાયશ્ચિત્ત તપ લેખા શુદ્ધે પહુંચાડ્યો નહીં. દેવ, ગુરુ, સંઘ, સાહમ્મી પ્રત્યે વિનય સાચવ્યો નહીં, બાલ, વૃદ્ધ, ગ્લાન, તપસ્વી પ્રમુખનું વેયાવચ્ચ ન કીધું. વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, ધર્મકથા લક્ષણ પંચવિધ સ્વાધ્યાય ન કીધો. ધર્મધ્યાન શુકલધ્યાન ન ધ્યાયાં. આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયાં. કર્મક્ષય નિમિત્તે લોગસ્સ દશ વીશનો કાઉસ્સગ્ગ ન કીધો.

અભ્યંતર તપ વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૧૯

[વીર્યાચારના અતિચાર]

વીર્યાચારના ત્રણ અતિચાર અણિગૂહિઅ બલવીરિઓ૦ પઢવે, ગુણવે, વિનય, વૈયાવચ્ચ, દેવપૂજા, સામાયિક, પોસહ, દાન, શીલ, તપ, ભાવનાદિક ધર્મકૃત્યને વિષે મન, વચન, કાયાતણું છતું બળ, છતું વીર્ય ગોપવ્યું. રૂડાં પંચાંગ ખમાસમણ ન દીધાં. વાંદણાતણા આવર્ત વિધિ સાચવ્યા નહીં. અન્યચિત્ત નિરાદરપણે બેઠા, ઉતાવળું દેવવંદન- પડિક્કમણું કીધું.

વીર્યાચાર વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૨૦

નાણાઈઅટ્ઠ પઈવય, સમ્મ-સંલેહણ-પણ પન્નરકમ્મેસુ;
બારસતપ વીરિઅતિગં, ચઉવીસસયં અઈઆરા. ૧

પડિસિદ્ધાણં કરણે૦ પ્રતિષેધ અભક્ષ્ય, અનંતકાય, બહુબીજ ભક્ષણ, મહારંભ, પરિગ્રહાદિક કીધાં. જીવાજીવાદિક સૂક્ષ્મ વિચાર

સદહ્યાં નહીં. આપણી કુમતિ લગે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કીધી, તથા પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, રતિ-અરતિ, પરપરિવાદ, માયામૃષાવાદ, મિથ્યાત્વશલ્ય એ અઢાર પાપસ્થાનક કીધાં કરાવ્યાં અનુમોદ્યાં હોય, દિનકૃત્ય પ્રતિક્રમણ, વિનય, વૈયાવચ્ચ ન કીધાં. અનેરું જે કાંઈ વીતરાગની આજ્ઞા વિરુદ્ધ કીધું, કરાવ્યું, અનુમોદ્યું હોય.

એ ચિહું પ્રકારમાંહે અનેરો જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૨૧

સૂચના—આ અતિચાર પૂરા થતાં વડીલ શ્રાવક અને અન્ય સહુ મસ્તક નમાવીને રહે, વડીલ નીચેનો જે પાઠ બોલે તે સાંભળે અને અન્તમાં સહુ 'મિચ્છામિ દુક્કડં' આપે.

એવંકારે શ્રાવકતણે ધર્મે શ્રીસમ્યક્ત્વ મૂલ બાર વ્રત, એકસો ચોવીશ અતિચારમાંહિ જે કોઈ અતિચાર સંવચ્છરી દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિહુ મને, વચને, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

પછી વડીલ શ્રાવક નીચેનું 'સવ્વસ્સવિ' સૂત્ર બોલે—

સવ્વસ્સવિ સૂત્ર

સવ્વસ્સવિ સંવચ્છરિઅ, દુચ્ચિંતિઅ, દુબ્ભાસિઅ, દુચ્ચિટ્ઠિઅ, ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! 'ઈચ્છં' તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

પછી ઊભા ઊભા જ નીચે મુજબ વડીલને વિનંતિ કરે-

ઈચ્છકારી ભગવન્! પસાય કરી સંવચ્છરી તપ પ્રસાદ કરશોજી.

ત્યારે વડીલ શ્રાવક, કરવા યોગ્ય સંવચ્છરી એટલે કે વાર્ષિકતપની સભા સન્મુખ નીચે મુજબ જાહેરાત કરે.

"સંવચ્છરી લેખે એક અટ્ઠમ અથવા ત્રણ ઉપવાસ, છ આયંબિલ, નવ નીવિ, બાર એકાસણાં, ચોવીશ બિઆસણાં, છ હજાર સજ્ઝાય-ધ્યાન કરી પહોંચાડશોજી."

આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરે ત્યારે જે લોકોએ અટ્ઠમતપ કર્યો હોય (અથવા પૂરું કરવાને માટે તેનો પ્રારંભ કરી દીધો હોય) તેઓ જવાબરૂપે મન્દસ્વરે **'पइट्ठिओ'** (– એટલે પ્રવેશ કર્યો છે) એમ બોલે, અથવા હવે પછી વાળી આપવાની ભાવના હોય તો **'तहत्ति'** (–આજ્ઞા પ્રમાણે કરશું) એમ ઉચ્ચારે અને કોઈ કારણસર ન કરવો હોય તેઓ મૌન રહે.

નોંધ–વર્ષ દરમિયાન બંધાતાં કર્મોનાં ક્ષય માટે અથવા પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે તપાચારનું પાલન કરવું જોઈએ. અનિકાચિત કરતાં નિકાચિત કોટિનાં કર્મોની નિર્જરા માટે તેમજ મંગલ અને કલ્યાણ માટે તપ એ અમોઘ ઉપાય છે. જૈનકુળમાં જન્મ લીધેલા શક્તિશાળી આત્માએ વર્ષ દરમિયાન વાર્ષિક ટેક્ષ જેવો આ વાર્ષિક તપ કરી આપવો જ જોઈએ.

અટ્ઠમ કે ત્રણ ઉપવાસ ન કરી શકે તેના માટે ઉપરની આજ્ઞામાં જુદા જુદા સાનુકૂળ તપ બતાવ્યા છે. રોગી, માંદા, અશક્તો માટે છેવટે છ હજાર ગાથાનો પાઠ ભણી કે વાંચી જવાનું કહ્યું છે. પાઠ કરતાં જ ન આવડતું હોય તો છેવટે નવકારમંત્રની ૬૦ બાંધી માળા પણ ગણીને 'શ્રાવક' તરીકેની નામનાને સફળ બનાવની જોઈએ. આ થઈ ગયા બાદ પહેલાંની માફક બે વખત સુગુરુવાંદણાં લેવાં.

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ,

૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં,૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

વાંદણાં

(બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વ-ધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈયારો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

काउस्सग्ग करनेसे पहले निम्नलिखित सूचनाएँ पढ़ें

सालभरमें एक या दो दिन प्रतिक्रमण करनेवाले महानुभावोंके लिए ४० लोगस्स या १६१ नवकारकी गिनतीका स्मरण रखना बहुत मुश्किल होता है। फलतः सैंकड़ों व्यक्ति संपूर्ण संख्यामें काउस्सग्ग नहीं कर पाते। कुछ ऐसे लोग भी हैं, जो दिमागको तनिक भी श्रम देनेको तैयार नहीं हैं। वे सोचते हैं कि जब गिनती याद ही नहीं रहती, तो फिर काउस्सग्ग करनेसे भला क्या लाभ ? इसी लिए वे काउस्सग्ग करना ही छोड़ देते हैं और मौन होकर बैठे रहते हैं।

कुछ अन्य लोग संख्याकी गिनतीके लिए माला लेकर बैठते हैं। कुछ उंगलियों के पोरसे गिनती करते हैं। लेकिन यह पद्धति विधि-विधानसे विरुद्ध है। अतः वास्तविक परिस्थितिको लक्ष्यमें लेकर लाभालाभकी द्रष्टिसे, यहाँ बिलकुल नई पद्धति प्रस्तुत की है। तदनुसार इस पुस्तकमें तीन चित्र दिये गये हैं। काउस्सग्ग करनेवालोंको चाहिए कि उन्हें जो अनुकूल हो, उस चित्रको दृष्टि समक्ष रखकर, स्थिर बैठकर, एकाग्रतापूर्वक काउस्सग्ग करें। यह चित्रपद्धति केवल बैठे बैठे काउस्सग्ग करनेवालोंके लिए ही उपयोगी होगी।

– आवश्यक सूचनाएँ –

१. काउस्सग्ग करते समय काउस्सग्गके चित्रको नज़र समक्ष रखें।
२. फिर प्रत्येक कोष्ठकमें जाप करते हुए अरिहंतकी मूर्तिकी कल्पना करनेके साथ कोष्ठकमें ध्यान केन्द्रित करें।
३. जाप करते समय अरिहंतकी मूर्तिकी कल्पना करें और नवकार गिनना संपूर्ण हो जाने तक कोष्ठककी बराबर धारणा रखें।
४. लोगस्स आता हो उन्हें (चंदेसुनिम्मलयरा० तक) वही गिनना चाहिए। जिन्हें न आता हो, वे ही नवकार गिनें।
५. बिना किसी आधारके, सीधे तनकर बैठिये। न ही हिलें-डुलें। इधर-उधर देखें नहीं। दूसरोंके साथ कोई बातचीत भी न करें।
६. मनकी शुद्धि एवं एकाग्रता बनाये रखें।

४० लोगस्सका काउस्सग्ग गिननेका साधन (नं. १)

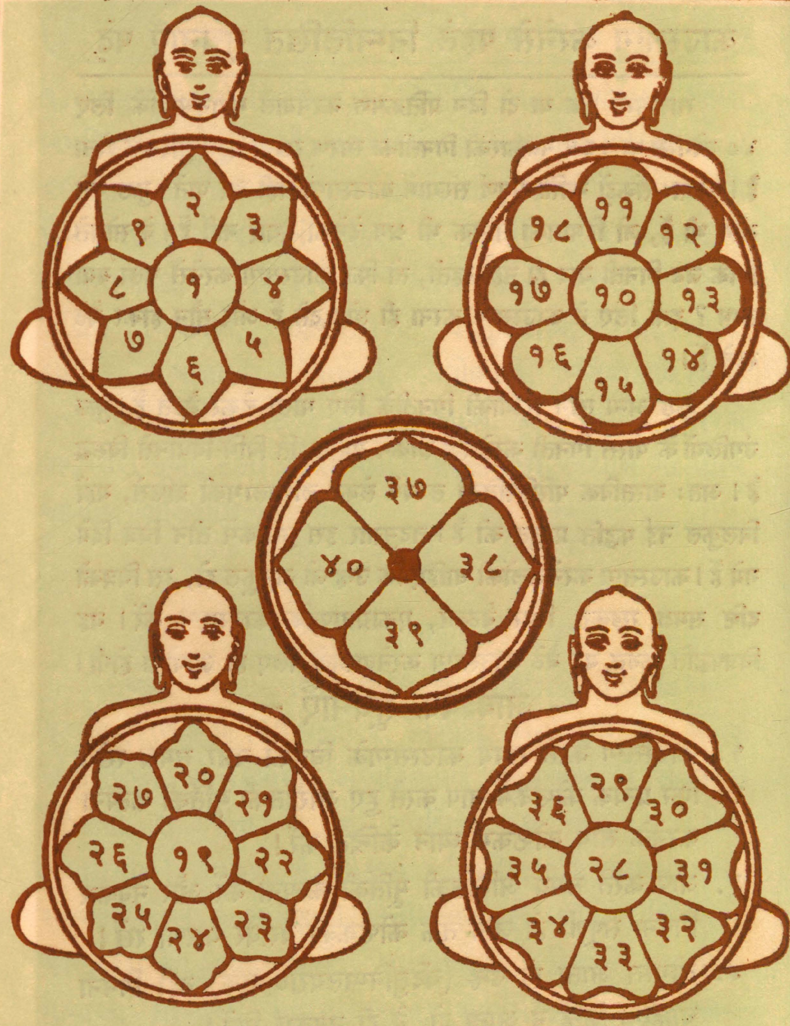

४० लोगस्स गिननेके बाद एक नवकार गिनना।

४० लोगस्सका काउस्सग्ग गिननेका साधन (नं. २)

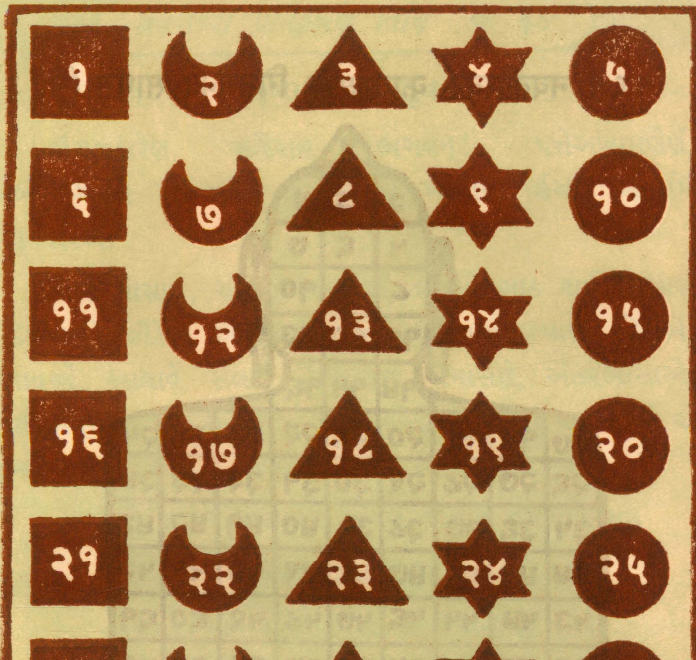

इस चित्रमें अंक पृथ्वी, जल आदि पाँच तत्त्वोंके आकारोंमें प्रस्थापित किये हुए हैं।

१६१ नवकारका काउस्सग्ग गिननेका साधन (नं. ३)

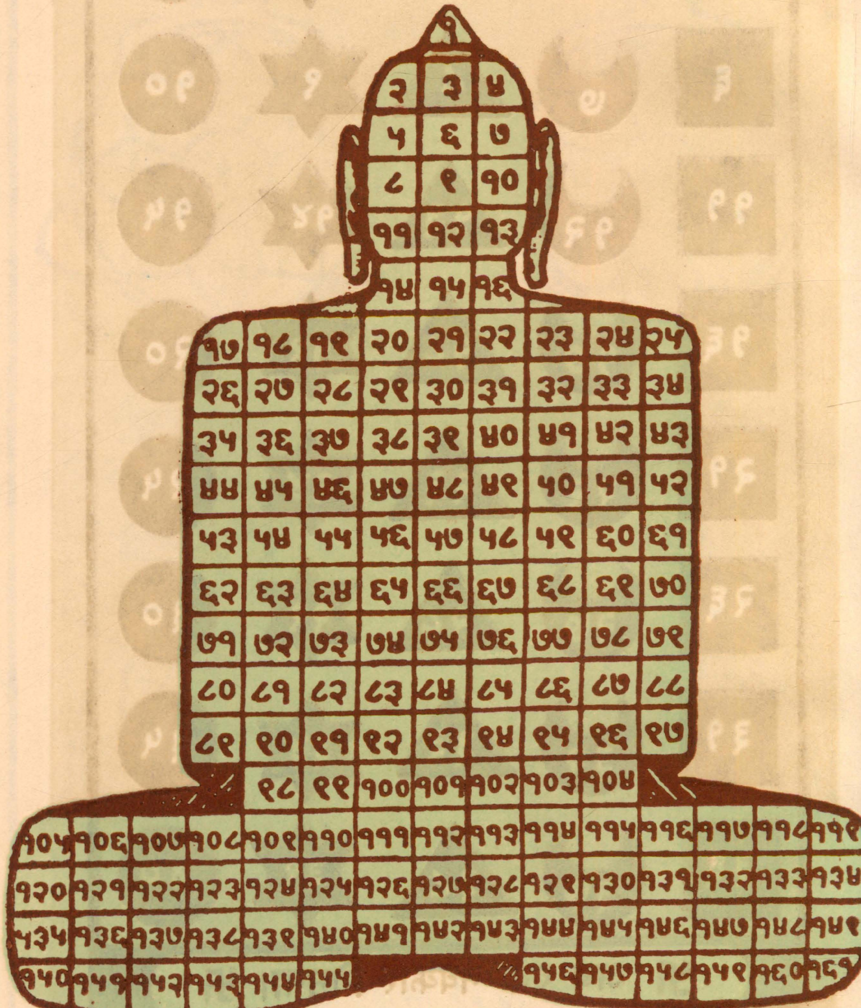

અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! પત્તેઅખામણેણં, અબ્ભુટ્ઠિઓમિ અબ્ભિંતર સંવચ્છરિઅં ખામેઉં? ઈચ્છં, ખામેમિ સંવચ્છરિઅં.

બાર માસાણં, ચોવીસ પક્ખાણં, ત્રણસો સાઠ રાઈ દિઆણં (દિવસાણં) જંકિંચિ અપત્તિઅં, પરપત્તિઅં, ભત્તે, પાણે, વિણએ, વેયાવચ્ચે, આલાવે, સંલાવે, ઉચ્ચાસણે, સમાસણે, અંતરભાસાએ, ઉવરિભાસાએ, જંકિંચિ મજ્ઝ વિણયપરિહીણં, સુહુમં વા બાયરં વા તુબ્ભે જાણહ, અહં ન જાણામિ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

ત્યારપછી સહુએ બારમાસી આપણું જાણીતું ક્ષમાપના સૂત્ર

'મિચ્છામિ દુક્કડં'

(મારા અનુચિત વર્તનની ક્ષમા માંગુ છું.)

ગંભીરતાપૂર્વક, અંતરના સાચા ભાવથી આપવું અને લેવું. પછી નીચે મુજબ બે વાંદણા દેવાં.

સુગુરુવંદન સૂત્ર (પહેલી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં,૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ,

કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છો-વયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈયારો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ. ૧ અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨ નિસીહિ, અહો કાયં કાય સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪ જવણિજ્જં ચ ભે ૫ ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

પછી નીચે મુજબ આદેશ માગે.

દેવસિઅ આલોઈઅ પડિક્કંતા ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સંવચ્છરિઅં પડિક્કમામિ (અથવા પડિક્કમું?) 'ઈચ્છં' સમ્મં પડિક્કમામિ.

એમ બોલીને નીચેનાં સૂત્રો બોલે.

કરેમિ ભંતે સૂત્ર

કરેમિ ભંતે! સામાઈઅં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ; જાવ

નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, મણેણં, વાયાએ, કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, તસ્સ ભંતે! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઇચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં, જો મે સંવચ્છરિઓ અઇઆરો કઓ, કાઇઓ, વાઇઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઇએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

ત્રણ નવકાર બોલી ઊભા ઊભા વંદિત્તુ બોલવું.

શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ અથવા વંદિત્તુ સૂત્ર

વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે, ધમ્માયરિએ અ સવ્વસાહૂ અ;
ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં, સાવગધમ્માઇઆરસ્સ. ૧
જો મે વયાઇઆરો, નાણે તહ દંસણે ચરિત્તે અ;
સુહુમો અ બાયરો વા, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૨
દુવિહે પરિગ્ગહમ્મિ, સાવજ્જે બહુવિહે અ આરંભે;
કારાવણે અ કરણે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૩
જં બદ્ધમિંદિએહિં, ચઉહિં કસાએહિં અપ્પસત્થેહિં;
રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૪
આગમણે નિગ્ગમણે, ઠાણે ચંકમણે, અણાભોગે;
અભિઓગે અ નિઓગે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૫

સંકા કંખ વિગિચ્છા, પસંસ તહ સંથવો કુલિંગીસુ;
સમ્મત્તસ્સઇઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૬

છક્કાયસમારંભે, પયણે અ પયાવણે અ જે દોસા;
અત્તટ્ઠા ય પરટ્ઠા, ઉભયટ્ઠા ચેવ તં નિંદે. ૭

પંચણ્હમણુવ્વયાણં, ગુણવ્વયાણં ચ તિણ્હમઇયારે;
સિક્ખાણં ચ ચઉણ્હં, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૮

પઢમે અણુવ્વયમ્મિ, થૂલગપાણાઇવાયવિરઇઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઇત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૯

વહબંધછવિચ્છેએ, અઇભારે ભત્તપાણવુચ્છેએ;
પઢમવયસ્સઇઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૦

બીએ અણુવ્વયમ્મિ, પરિથૂલગઅલિઅવયણવિરઇઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઇત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૧

સહસારહસ્સ દારે, મોસુવએસે અ કૂડલેહે અ;
બીઅવયસ્સઇઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૨

તઇએ અણુવ્વયમ્મિ, થૂલગપરદવ્વહરણવિરઇઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઇત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૩

તેનાહડપ્પઓગે, તપ્પડિરૂવે વિરુદ્ધગમણે અ;
કૂડતુલકૂડમાણે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૪

ચઉત્થે અણુવ્વયમ્મિ, નિચ્ચં પરદારગમણવિરઇઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઇત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૫

અપરિગ્ગહિઆઇત્તર, અણંગવિવાહતિવ્વઅણુરાગે;
ચઉત્થવયસ્સઇઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૬

***

ઈત્તો અણુવ્વએ પંચમમ્મિ, આયરિઅમપ્પસત્થમ્મિ;
પરિમાણપરિચ્છેએ, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૭
ધણધન્નખિત્તવત્થુ, રૂપ્પસુવન્ને અ કુવિઅપરિમાણે;
દુપએ ચઉપ્પયમ્મિ ય, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૮
ગમણસ્સ ઉ પરિમાણે, દિસાસુ ઉડ્ઢં અહે અ તિરિઅં ચ;
વુઢ્ઢી સઈઅંતરદ્ધા, પઢમમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૧૯
મજ્જમ્મિ અ મંસમ્મિ અ, પુપ્ફે અ ફલે અ ગંધમલ્લે અ;
ઉવભોગે પરિભોગે, બીયમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૨૦
સચ્ચિત્તે પડિબદ્ધે, અપોલદુપ્પોલિઅં ચ આહારે;
તુચ્છોસહિભક્ખણયા, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૨૧
ઈંગાલી-વણ-સાડી-ભાડી–ફોડી સુવજ્જએ કમ્મં;
વાણિજ્જં ચેવ દંત – લક્ખરસકેસવિસવિસયં. ૨૨
એવં ખુ જંતપિલ્લણ–કમ્મં નિલ્લંછણં ચ દવદાણં;
સરદહતલાયસોસં, અસઈપોસં ચ વજ્જિજ્જા. ૨૩
સત્થગ્ગિમુસલજંતગ, તણકટ્ઠે મંતમૂલભેસજ્જે;
દિન્ને દવાવિએ વા, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૨૪
ન્હાણુવટ્ટણવન્નગ – વિલેવણે સદરૂવરસગંધે;
વત્થાસણઆભરણે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૨૫
કંદપ્પે કુક્કુઈએ, મોહરિ અહિગરણ ભોગઅઈરિત્તે;
દંડમ્મિ અણટ્ઠાએ, તઈઅમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૨૬
તિવિહે દુપ્પણિહાણે, અણવટ્ઠાણે તહા સઈવિહૂણે;
સામાઈઅ વિતહકએ, પઢમે સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૭

આણવણે પેસવણે, સદ્દે રૂવે અ પુગ્ગલક્ખેવે;
દેસાવગાસિઅમ્મિ, બીએ સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૮

સંથારુચ્ચારવિહિ, પમાય તહ ચેવ ભોયણાભોએ;
પોસહવિહિ વિવરીએ, તઈએ સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૯

સચ્ચિત્તે નિક્ખિવણે, પિહિણે વવએસ મચ્છરે ચેવ;
કાલાઈક્કમદાણે, ચઉત્થે સિક્ખાવએ નિંદે. ૩૦

સુહિએસુ અ દુહિએસુ અ, જા મે અસ્સંજએસુ અણુકંપા;
રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૩૧

સાહૂસુ સંવિભાગો, ન કઓ તવચરણકરણજુત્તેસુ;
સંતે ફાસુઅદાણે, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૩૨

ઇહલોએ પરલોએ, જીવિએ મરણે અ આસંસપઓગે;
પંચવિહો અઈઆરો, મા મજ્ઝ હુજ્જ મરણંતે. ૩૩

કાએણ કાઈઅસ્સ, પડિક્કમે વાઈઅસ્સ વાયાએ;
મણસા માણસિઅસ્સ, સવ્વસ્સ વયાઈઆરસ્સ. ૩૪

વંદણ વય સિક્ખા-ગારવેસુ, સન્નાકસાયદંડેસુ;
ગુત્તીસુ અ સમિઈસુ અ, જો અઈયારો અ તં નિંદે. ૩૫

સમ્મદિટ્ઠી જીવો, જઇ વિ હુ પાવં સમાયરે કિંચિ;
અપ્પો સિ હોઇ બંધો, જેણ ન નિદ્ધંધસં કુણઇ. ૩૬

તં પિ હુ સપડિક્કમણં, સપ્પરિઆવં સઉત્તરગુણં ચ;
ખિપ્પં ઉવસામેઇ, વાહિવ્વ સુસિક્ખિઓ વિજ્જો. ૩૭

જહા વિસં કુટ્ઠગયં, મંતમૂલવિસારયા;
વિજ્જા હણંતિ મંતેહિં, તો તં હવઇ નિવ્વિસં. ૩૮

એવં અટ્ઠવિહં કમ્મં, રાગદોસસમજ્જિઅં;
આલોઅંતો અ નિંદંતો, ખિપ્પં હણઈ સુસાવઓ. ૩૯
કયપાવો વિ મણુસ્સો, આલોઈઅ નિંદિઅ ગુરુસગાસે;
હોઈ અઈરેગલહુઓ, ઓહરિઅભરુવ્વ ભારવહો. ૪૦
આવસ્સએણ એએણ, સાવઓ જઈ વિ બહુરઓ હોઈ;
દુક્ખાણમંતકિરિઅં, કાહી અચિરેણ કાલેણ. ૪૧
આલોઅણા બહુવિહા, ન ય સંભરિઆ પડિક્કમણકાલે;
મૂલગુણ ઉત્તરગુણે, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૪૨
તસ્સ ધમ્મસ્સ કેવલિપન્નત્તસ્સ,
અબ્ભુટ્ઠિઓ મિ આરાહણાએ, વિરઓ મિ વિરાહણાએ;
તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં. ૪૩
જાવંતિ ચેઈઆઈં, ઉડ્ઢે અ અહે અ તિરિઅલોએ અ;
સવ્વાઈં તાઈં વંદે, ઈહ સંતો તત્થ સંતાઈં. ૪૪
જાવંત કે વિ સાહૂ, ભરહેરવયમહાવિદેહે અ;
સવ્વેસિં તેસિં પણઓ, તિવિહેણ તિદંડવિરયાણં ૪૫
ચિરસંચિયપાવપણાસણીઈ, ભવસયસહસ્સમહણીએ;
ચઉવીસજિણવિણિગ્ગય–કહાઈ, વોલંતુ મે દિઅહા. ૪૬
મમ મંગલમરિહંતા, સિદ્ધા સાહૂ સુઅં ચ ધમ્મો અ;
સમ્મદિટ્ઠી દેવા, દિંતુ સમાહિં ચ બોહિં ચ. ૪૭
પડિસિદ્ધાણં કરણે, કિચ્ચાણમકરણે પડિક્કમણં;
અસદ્દહણે અ તહા, વિવરીઅપરૂવણાએ અ. ૪૮
ખામેમિ સવ્વજીવે, સવ્વે જીવા ખમંતુ મે;
મિત્તી મે સવ્વભૂએસુ, વેરં મજ્ઝં ન કેણઈ. ૪૯

એવમહં આલોઇઅ, નિંદિઅ ગરહિઅ દુગંછિઅં સમ્મં;
તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં. ૫૦

વંદિત્તુ પુરું થયા પછી સમગ્ર સંઘ એકી સાથે વ્યવસ્થિત રીતે નીચેની થોય બોલે.

સુઅદેવયા ભગવઈ, નાણાવરણીય કમ્મસંઘાયં;
તેસિં ખવેઉ સયયં, જેસિં સુઅસાયરે ભત્તી. ૧

પછી નીચે બેસી જમણો ઢીંચણ ઊભો રાખી નીચે મુજબ એક નવકાર, કરેમિભંતે, ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં કહી વંદિત્તુ કહેવું.

ખુલાસો–ઉપર જે 'વંદિત્તુ' બોલવામાં આવ્યું તે સંવત્સરી સૂત્રના બદલામાં બોલવું જરૂરી હતું તેથી બોલવામાં આવ્યું પણ હવે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણની ક્રિયાનું ફરજિયાત 'વંદિત્તુ' બોલવામાં આવે છે.

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

કરેમિ ભંતે સૂત્ર

કરેમિ ભંતે! સામાઇઅં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ; જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, મણેણં, વાયાએ, કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ. તસ્સ ભંતે! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં સૂત્ર

ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં! જો મે સંવચ્છરિઓ અઇઆરો કઓ,

કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઈએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

વંદિત્તુ સૂત્ર

વંદિત્તુ સવ્વસિદ્ધે, ધમ્માયરિએ અ સવ્વસાહૂ અ;
ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં, સાવગધમ્માઈઆરસ્સ. ૧

જો મે વયાઈઆરો, નાણે તહ દંસણે ચરિત્તે અ;
સુહુમો અ બાયરો વા, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૨

દુવિહે પરિગ્ગહમ્મિ, સાવજ્જે બહુવિહે અ આરંભે;
કારાવણે અ કરણે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૩

જં બદ્ધમિંદિએહિં, ચઉહિં કસાએહિં અપ્પસત્થેહિં;
રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૪

આગમણે નિગ્ગમણે, ઠાણે ચંકમણે, અણાભોગે;
અભિઓગે અ નિઓગે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૫

સંકા કંખ વિગિચ્છા, પસંસ તહ સંથવો કુલિંગીસુ;
સમ્મત્તસ્સઈઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૬

છક્કાયસમારંભે, પયણે અ પયાવણે અ જે દોસા;
અત્તટ્ઠા ય પરટ્ઠા, ઉભયટ્ઠા ચેવ તં નિંદે. ૭

પંચણ્હમણુવ્વયાણં, ગુણવ્વયાણં ચ તિણ્હમઈયારે;
સિક્ખાણં ચ ચઉણ્હં, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૮

પઢમે અણુવ્વયમ્મિ, થૂલગપાણાઈવાયવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૯

વહબંધછવિચ્છેએ, અઈભારે ભત્તપાણવુચ્છેએ;
પઢમવયસ્સઈઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૦

બીએ અણુવ્વયમ્મિ, પરિથૂલગઅલિઅવયણવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૧

સહસારહસ્સ દારે, મોસુવએસે અ કૂડલેહે અ;
બીઅવયસ્સઈઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૨

તઈએ અણુવ્વયમ્મિ, થૂલગપરદવ્વહરણવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૩

તેનાહડપ્પઓગે, તપ્પડિરૂવે વિરુદ્ધગમણે અ;
કૂડતુલકૂડમાણે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૪

ચઉત્થે અણુવ્વયમ્મિ, નિચ્ચં પરદારગમણવિરઈઓ;
આયરિઅમપ્પસત્થે, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૫

અપરિગ્ગહિઆઈત્તર, અણંગવિવાહતિવ્વઅણુરાગે;
ચઉત્થવયસ્સઈઆરે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૬

ઈત્તો અણુવ્વએ પંચમમ્મિ, આયરિઅમપ્પસત્થમ્મિ;
પરિમાણપરિચ્છેએ, ઈત્થ પમાયપ્પસંગેણં. ૧૭

ધણધન્નખિત્તવત્થુ, રૂપ્પસુવન્ને અ કુવિઅપરિમાણે;
દુપએ ચઉપ્પયમ્મિ ય, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૧૮

ગમણસ્સ ઉ પરિમાણે, દિસાસુ ઉઙ્ઢં અહે અ તિરિઅં ચ;
વુઢ્ઢી સઈઅંતરદ્ધા, પઢમમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૧૯

મજ્જમ્મિ અ મંસમ્મિ અ, પુપ્ફે અ ફલે અ ગંધમલ્લે અ;
ઉવભોગે પરિભોગે, બીયમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૨૦

સચ્ચિત્તે પડિબદ્ધે, અપોલ દુપ્પોલિઅં ચ આહારે;
તુચ્છોસહિભક્ખણયા, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૨૧

ઈંગાલી-વણ-સાડી-ભાડી-ફોડી સુવજ્જએ કમ્મં;
વાણિજ્જં ચેવ દંત – લક્ખરસકેસવિસવિસયં. ૨૨

એવં ખુ જંતપિલ્લણ–કમ્મં નિલ્લંછણં ચ દવદાણં;
સરદહતલાયસોસં, અસઈપોસં ચ વજ્જિજ્જા. ૨૩

સત્થગ્ગિમુસલજંતગ, તણકટ્ઠે મંતમૂલભેસજ્જે;
દિન્ને દવાવિએ વા, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૨૪

ન્હાણુવટ્ટણવન્નગ. વિલેવણે સદ્દરૂવરસગંધે;
વત્થાસણઆભરણે, પડિક્કમે સંવચ્છરિઅં સવ્વં. ૨૫

કંદપ્પે કુક્કુઈએ, મોહરિ અહિગરણ ભોગઅઈરિત્તે;
દંડમ્મિ અણટ્ઠાએ, તઈઅમ્મિ ગુણવ્વએ નિંદે. ૨૬

તિવિહે દુપ્પણિહાણે, અણવટ્ઠાણે તહા સઈવિહૂણે;
સામાઈઅ વિતહકએ, પઢમે સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૭

આણવણે પેસવણે, સદ્દે રૂવે અ પુગ્ગલક્ખેવે;
દેસાવગાસિઅમ્મિ, બીએ સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૮

સંથારુચ્ચારવિહિ, પમાય તહ ચેવ ભોયણાભોએ;
પોસહવિહિ વિવરીએ, તઈએ સિક્ખાવએ નિંદે. ૨૯

સચ્ચિત્તે નિક્ખિવણે, પિહિણે વવએસ મચ્છરે ચેવ;
કાલાઈક્કમદાણે, ચઉત્થે સિક્ખાવએ નિંદે. ૩૦

સુહિએસુ અ દુહિએસુ અ, જા મે અસ્સંજએસુ અણુકંપા;
રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૩૧

સાહૂસુ સંવિભાગો, ન કઓ તવચરણકરણજુત્તેસુ;
સંતે ફાસુઅદાણે, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૩૨

ઇહલોએ પરલોએ, જીવિએ-મરણે અ આસંસપઓગે;
પંચવિહો અઈઆરો, મા મજ્ઝ હુજ્જ મરણંતે. ૩૩

કાએણ કાઈઅસ્સ, પડિક્કમે વાઈઅસ્સ વાયાએ;
મણસા માણસિઅસ્સ, સવ્વસ્સ વયાઈઆરસ્સ. ૩૪

વંદણ વય સિક્ખાગારવેસુ, સન્નાકસાયદંડેસુ;
ગુત્તીસુ અ સમિઈસુ અ, જો અઈયારો અ તં નિંદે. ૩૫

સમ્મદિટ્ઠી જીવો, જઇ વિ હુ પાવં સમાયરે કિંચિ;
અપ્પો સિ હોઇ બંધો, જેણ ન નિદ્ધંધસં કુણઇ. ૩૬

તં પિ હુ સપડિક્કમણં, સપ્પરિઆવં સઉત્તરગુણં ચ;
ખિપ્પં ઉવસામેઇ, વાહિવ્વ સુસિક્ખિઓ વિજ્જો. ૩૭

જહા વિસં કુટ્ઠગયં, મંતમૂલવિસારયા;
વિજ્જા હણંતિ મંતેહિં, તો તં હવઇ નિવ્વિસં. ૩૮

એવં અટ્ઠવિહં કમ્મં, રાગદોસસમજ્જિઅં;
આલોઅંતો અ નિંદંતો, ખિપ્પં હણઇ સુસાવઓ. ૩૯

કયપાવો વિ મણુસ્સો, આલોઇઅ નિંદિઅ ગુરુસગાસે;
હોઇ અઈરેગલહુઓ, ઓહરિઅભરુવ્વ ભારવહો. ૪૦

આવસ્સએણ એએણ, સાવઓ જઇ વિ બહુરઓ હોઈ;
દુક્ખાણમંતકિરિઅં, કાહી અચિરેણ કાલેણ. ૪૧

****

આલોઅણા બહુવિહા, ન ય સંભરિઆ પડિક્કમણકાલે;
મૂલગુણ ઉત્તરગુણે, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ. ૪૨

(પછી ઊભા થઈને અથવા તો જમણો પગ નીચો રાખી નીચેની આઠ ગાથા બોલવી.)

તસ્સ ધમ્મસ્સ કેવલિપન્નત્તસ્સ,
અબ્ભુટ્ઠિઓ મિ આરાહણાએ, વિરઓમિ વિરાહણાએ;
તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં. ૪૩

જાવંતિ ચેઈઆઈં, ઉડ્ઢે અ અહે અ તિરિઅલોએ અ;
સવ્વાઈં તાઈં વંદે, ઈહ સંતો તત્થ સંતાઈં. ૪૪

જાવંત કે વિ સાહૂ, ભરહેરવયમહાવિદેહે અ;
સવ્વેસિં તેસિં પણઓ, તિવિહેણ તિદંડવિરયાણં ૪૫

ચિરસંચિયપાવપણાસણીઈ, ભવસયસહસ્સમહણીએ;
ચઉવીસજિણવિણિગ્ગય–કહાઈ, વોલંતુ મે દિઅહા. ૪૬

મમ મંગલમરિહંતા, સિદ્ધા સાહૂ સુઅં ચ ધમ્મો અ;
સમ્મદિટ્ઠી દેવા, દિંતુ સમાહિં ચ બોહિં ચ. ૪૭

પડિસિદ્ધાણં કરણે, કિચ્ચાણમકરણે પડિક્કમણં;
અસદ્દહણે અ તહા, વિવરીઅપરૂવણાએ અ. ૪૮

ખામેમિ સવ્વજીવે, સવ્વે જીવા ખમંતુ મે;
મિત્તી મે સવ્વભૂએસુ, વેરં મજ્ઝં ન કેણઈ. ૪૯

એવમહં આલોઈઅ, નિંદિઅ ગરહિઅ દુગંછિઅં સમ્મં;
તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં. ૫૦

*

ચાલીસ લોગસ્સના કાઉસ્સગ્ગ અંગે–

સૂચના–હવે સહુનો જાણીતો અને પ્રતિક્રમણમાં જેની રાહ જોવાતી હોય છે તે ૪૦ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' (અથવા ૧૬૧ નવકાર) સુધી આવી રહ્યો છે, એટલે પેશાબ કરવા જવું હોય તેમણે તે ક્રિયા પતાવી દેવી. કાઉસ્સગ્ગની વચ્ચે જવાય નહીં અને બીજાના આડું ઉતરાય નહીં માટે સહુએ સ્વસ્થ બની જવું. છીંકનો પૂરો ઉપયોગ રાખવો. જેની શક્તિ હોય તે આ મહાન કાઉસ્સગ્ગને ઊભા ઊભા જ કરે, શક્તિ ન હોય તે બેઠા બેઠા કરે. હાલ્યા–ચાલ્યા સિવાય, હોઠ ફફડાવ્યા સિવાય, આડું--અવળું જોયા વિના ટટ્ટાર બેસી, એકાગ્રચિત્ત રાખી કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો હોય છે. આ મહાન ગંભીર ક્રિયા છે. ખરી રીતે લોગસ્સ કે નવકારનો અર્થ શીખી લેવાય તો કાઉસ્સગ્ગ કરતાં અનેરો આનંદ પ્રાપ્ત થાય.

હવે કાઉસ્સગ્ગ એવી ચીજ છે કે તે ખરી રીતે તો ઊભા ઊભા જ કરવાથી તેનું યથાર્થ ફળ મળે છે, તો ચરવળા સાથે ઊભા થઈ જવું. બે પગના તળીયાં નજીક રાખવાં. બંને વચ્ચે આંગળા પાસે ચાર આંગળ અને એડી પાસે તેથી જરાક ઓછું અંતર રાખી ઊભા રહેવાનું છે. ચરવળો ડાબા હાથમાં દાંડી આગળ અને દશીનો ગુચ્છો પાછળ રહે એ રીતે રાખવો અને મુહપત્તી જમણા હાથમાં, બન્ને હાથ જંઘાની લગભગ રાખવા. દૃષ્ટિ સ્થાપનાચાર્યજી કે નાસિકાગ્ર ઉપર રાખવી.

કાઉસ્સગ્ગની ગણત્રી વેઢાથી કરી ન શકાય માટે નવ પાંખડીના કમલાકારવાળું નવપદજીનું નવ ખાનાંનું યંત્ર હૃદયકમળમાં કલ્પવું, એ એક ખાને એક એક લોગસ્સ ગણવો. ચાર વખત ગણવાથી (૯×૪=)૩૬ થાય, ઉપર ચાર ગણી આપે એટલે ૪૦ લોગસ્સ ગણાઈ જાય.

જેને લોગસ્સ ન આવડે તેને અપવાદે ૧૬૧ નવકાર ગણી આપવાના છે. આટલી સૂચનાઓ ધ્યાન ઉપર લઈને કાઉસ્સગ્ગની ક્રિયા કરવી.

સૂચના-શુદ્ધ અને પૂરેપૂરો કાઉસ્સગ્ગ થઈ શકે એ માટે આ પુસ્તકમાં ૧૬૧ નવકાર માટે અને ૪૦ લોગસ્સના કાઉસ્સગ્ગ માટે ત્રણ ચિત્રો આપ્યાં છે તે સામે રાખી કાઉસ્સગ્ગ કરો.

કરેમિ ભંતે સૂત્ર

કરેમિ ભંતે! સામાઈઅં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ; જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, મણેણં, વાયાએ, કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, તસ્સ ભંતે! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઇચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

ઇચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં, જો મે સંવચ્છરિઓ અઈઆરો કઓ, કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઈએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં, પાયચ્છિત્તકરણેણં, વિસોહીકરણેણં, વિસલ્લીકરણેણં, પાવાણં કમ્માણં, નિગ્ઘાયણટ્ઠાએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં.૧

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિ-

સંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

સહુએ કાઉસ્સગ્ગ કરવો. લોગ્ગસ આવડતો હોય તેઓએ ૪૦ લોગસ્સ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા'[૨૫] સુધી ગણવા, ઉપર એક નવકાર અને લોગસ્સ જેમને ન આવડતો હોય તેમણે ૧૬૧[૨૬] નવકાર ગણવા.

વડીલ કે મુખ્ય વ્યક્તિએ પાર્યા બાદ પારવો. બેસવું હોય તો લોગસ્સ બોલીને બેસવું. બેઠા પછી મૌન રાખવું જેથી બીજાના ચાલુ કાઉસ્સગ્ગમાં વિક્ષેપ ન પડે. બધા પારી લે એટલે પ્રતિક્રમણ ભણાવનાર લોગસ્સ સૂત્ર બોલે.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

---

૨૫. ૧૦૦૮ શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રમાણ જાળવવાનું હોવાથી.

૨૬. ૧૬૦ કરતાં ૧૬૧ નવકાર ગણવાનું વિધાન વધુ યોગ્ય લાગે છે. કેમકે લોગસ્સ ગણવાવાળો ૪૦ લોગસ્સ અને નવકાર ગણે છે. તો ૪૦ લોગસ્સના ૧૬૦ નવકાર અને ઉપરનો એક નવકાર ઉમેરતાં નવકાર ગણનારે ૧૬૧ ગણવા જોઈએ.

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિય વંદિય મહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગ બોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

પછી મુહપત્તીનું પડિલેહણ અગાઉ બતાવ્યું તે મુજબ ઉભડક કે બેસીને કરે. પછી નીચે મુજબ બે વાંદણાં આપવા.

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

વાંદણાં (બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ,

નિસીહિઆએ. ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં. ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે સંવચ્છરો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! સંવચ્છરિઅં વઈક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, સંવચ્છરિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈયારો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

પછી અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર ખામવું.

અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! [૨૭]સમાપ્તખામણેણં, અબ્ભુટ્ઠિઓમિ અબ્ભિંતર સંવચ્છરિઅં ખામેઉં? 'ઈચ્છં' ખામેમિ સંવચ્છરિઅં.

ચરવળા ઉપર કે કટાસણા ઉપર જમણો હાથ સ્થાપી-

[૨૮]બાર માસાણં, ચોવીસ પક્ખાણં, ત્રણસો સાઠ રાઈદિવસાણં, જંકિંચિ અપત્તિઅં, પરપત્તિઅં, ભત્તે, પાણે, વિણએ, વેયાવચ્ચે, આલાવે, સંલાવે, ઉચ્ચાસણે, સમાસણે, અંતરભાસાએ, ઉવરિ-ભાસાએ, જંકિંચિ મજ્ઝ વિણયપરિહીણં, સુહુમં વા બાયરં વા તુબ્ભે જાણહ અહં ન જાણામિ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

૨૭. 'અબ્ભુટ્ઠિઓ હં' 'સમત્ત ખામણેણં' આ રીતે પણ બોલાય છે.

૨૮. આ પાઠમાં પણ વિકલ્પ આવે છે.

ત્યારબાદ સકલસંઘમાંથી વડીલ શ્રાવક નીચે પ્રમાણે શ્રાવક યોગ્ય ચાર ખામણાંને ખામે, ખમાસમણું સહુ એકસાથે ઉચ્ચસ્વરે બોલી શકે છે.

[૨૯]સાંવત્સરિક ખામણાં

(૧) ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સંવચ્છરિ ખામણા ખામું? 'ઈચ્છં'.

કહી જમણો હાથ ચરવળા ઉપર કે કટાસણા ઉપર મૂકીને ચાર ખામણાં ખામવાં. તે આ રીતે–

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વ-પાવપ્પણાસણો મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

સિરસા મણસા મત્થએણ વંદામિ.

(૨) ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વ-પાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

સિરસા મણસા મત્થએણ વંદામિ.

(૩) ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

---

૨૯. સાધુમહારાજની નિશ્રામાં ખામવાનાં ખામણાં જુદાં હોય છે.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઇ મંગલં.

તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

(૪) ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઇ મંગલં.

સિરસા મણસા મત્થએણ વંદામિ.

ઇચ્છામો અણુસટ્ઠિં, સંવચ્છરિયં સમ્મત્તં, દેવસિય ભણિજ્જા.

હવે અહીંયા સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ પહેલા દેવસી વંદિત્તુ બોલ્યા બાદ જે ક્રિયા શરૂ કરી હતી તે અહીંયા પરિપૂર્ણ થાય છે. એ થતાં સંવચ્છરી–સાંવત્સરિક પાપના પ્રતિક્રમણની–આલોચનાની મંગલ વિધિ પૂરી થાય છે. જો ભાવની શુદ્ધિ અને વિધિની શુદ્ધિ આ બન્ને પ્રકારની શુદ્ધિ જાળવીને આત્મા ઉત્તમ રીતે ક્રિયા કરે તો કર્મના ભારથી હળવો બની અસાધારણ કોટિના કોઈ અનેરા આનંદનો–લાભનો આસ્વાદ મેળવે છે.

* * *

હવે બાકી રહેલું દેવસિક–દેવસી પ્રતિક્રમણ અહીંથી શરૂ થાય છે.

રાલ્ફ વાલ્ડો ઈમરસન કહે છે કે ગુસ્સો બહુ ખરાબ ચીજ છે-એક મીનીટ માટે પણ તમે કોઈ પર ગુસ્સે થાવ તો તમારા જ જીવનનો તમે ૬૦ સેકન્ડનો અમૂલ્ય આનંદ ગુમાવો છો.

દૈવસિક પ્રતિક્રમણ

પ્રથમ બે વખત સુગુરુવાંદણાં આપવાના. તે નીચે મુજબ-

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧.અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઇક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઇક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઇક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઇઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(બીજી વાર)

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં,૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઇક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઇક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ

આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઇક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

પછી ચરવળાવાળા બધા ઊભા થઈ અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામે. એ માટે એક જણ નીચેનો પાઠ બોલે અને બીજા સાંભળે.

અબ્ભુટ્ઠિઓ સૂત્ર

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! અબ્ભુટ્ઠિઓમિ અબ્ભિંતર દેવસિઅં, ખામેઉં? ઈચ્છં, ખામેમિ દેવસિઅં,

(જમણો હાથ ચરવળા કે કટાસણા ઉપર સ્થાપીને)

જંકિંચિ અપત્તિઅં, પરપત્તિઅં, ભત્તે, પાણે, વિણએ, વેયાવચ્ચે, આલાવે, સંલાવે, ઉચ્ચાસણે, સમાસણે, અંતરભાસાએ, ઉવરિ-ભાસાએ, જંકિંચિ મજ્ઝ વિણયપરિહીણં, સુહુમં વા બાયરં વા તુબ્ભે જાણહ, અહં ન જાણામિ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

પછી નીચે મુજબ બે વાંદણાં આપવા–

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ

ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

વાંદણાં

(બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં,૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો, ભે કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈ-ક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

વાંદણાં પછી ઊભા થઈ જવું અને બે હાથ લલાટે રાખી જરા મસ્તક નમાવી શ્રમણસંઘના વિભિન્ન અંગોને તથા સર્વજીવરાશિ વગેરેને ખમાવવાના ભાવાર્થવાળું નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

આયરિય ઉવજ્ઝાએ સૂત્ર

આયરિય ઉવજ્ઝાએ, સીસે સાહમ્મિએ કુલગણે અ; જે મે કેઈ

કસાયા, સવ્વે તિવિહેણ ખામેમિ. ૧. સવ્વસ્સ સમણસંઘસ્સ, ભગવઓ અંજલિ કરિઅ સીસે; સવ્વં ખમાવઈત્તા, ખમામિ સવ્વસ્સ અહયંપિ. ૨. સવ્વસ્સ જીવરાસિસ્સ, ભાવઓ ધમ્મનિહિય-નિયચિત્તો; સવ્વં ખમાવઈત્તા, ખમામિ સવ્વસ્સ અહયંપિ. ૩

સૂચના–હવે અહીંથી દૈવસિક પ્રતિક્રમણના 'કાઉસ્સગ્ગ' કાયોત્સર્ગ નામના 'પાંચમા આવશ્યક'ની આરાધના શરૂ થાય છે.

કરેમિ ભંતે સૂત્ર

કરેમિ ભંતે! સામાઈયં, સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ, જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં, તિવિહેણં, મણેણં, વાયાએ, કાએણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ તસ્સ ભંતે! પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ.

ઈચ્છામિ ઠામિ સૂત્ર

ઈચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં, જો મે દેવસિઓ અઈઆરો કઓ, કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, ઉસ્સુત્તો, ઉમ્મગ્ગો, અકપ્પો, અકરણિજ્જો, દુજ્ઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ, અણાયારો, અણિચ્છિઅવ્વો, અસાવગપાઉગ્ગો, નાણે, દંસણે, ચરિત્તાચરિત્તે, સુએ, સામાઈએ, તિણ્હં ગુત્તીણં, ચઉણ્હં કસાયાણં, પંચણ્હમણુવ્વયાણં, તિણ્હં ગુણવ્વયાણં, ચઉણ્હં સિક્ખાવયાણં, બારસવિહસ્સ સાવગધમ્મસ્સ, જં ખંડિઅં, જં વિરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં, પાયચ્છિત્તકરણેણં, વિસોહીકરણેણં, વિસલ્લીકરણેણં, પાવાણં કમ્માણં, નિગ્ઘાયણટ્ઠાએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ૧.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

અહીંયા 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી બે લોગસ્સનો અથવા લોગસ્સ ન આવડે તો આઠ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

કાઉસ્સગ્ગમાં બોલવાનું લોગસ્સ સૂત્ર

નીચેનો 'લોગસ્સ' બે વાર બોલવાનો.

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા.

લોગસ્સ ન આવડે તેને આઠ નવકાર પૂરા થઈ જાય એટલે મુખ્ય વ્યક્તિ-વડીલના પાર્યા બાદ 'નમો અરિહંતાણં' બોલી કાઉસ્સગ્ગ પારી લેવો, પછી બે હાથ જોડી 'લોગસ્સ' બોલવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઇચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્ર

સવ્વલોએ અરિહંત ચેઈયાણં, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં ૧ વંદણ-વત્તિઆએ પૂઅણવત્તિઆએ, સક્કારવત્તિઆએ, સમ્માણવત્તિઆએ, બોહિલાભવત્તિઆએ, નિરુવસગ્ગવત્તિઆએ. ૨. સદ્ધાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ, અણુપ્પેહાએ, વઢ્ઢમાણીએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ૩

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ ૧. સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં ૨. એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩. જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ ૪. તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ.૫

અહીં એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી નીચે મુજબ કરવો. ન આવડે તો ચાર નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા.

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

પૂરો થયે પૂર્વવત્ 'નમો અરિહંતાણં' બોલી પારી લીધા પછી--

પુક્ખરવરદીવડ્ઢે સૂત્ર

પુક્ખરવરદીવડ્ઢે, ધાયઈસંડે અ જંબૂદીવે અ;
ભરહેરવયવિદેહે, ધમ્માઈગરે નમંસામિ. ૧

તમતિમિરપડલવિદ્ધં–સણસ્સ સુરગણનરિંદમહિઅસ્સ;
સીમાધરસ્સ વંદે, પપ્ફોડિઅમોહજાલસ્સ. ૨

જાઈજરામરણસોગ પણાસણસ્સ,
કલ્લાણપુક્ખલવિસાલસુહાવહસ્સ;
કો દેવદાણવનરિંદગણચ્ચિઅસ્સ,
ધમ્મસ્સ સારમુવલબ્ભ કરે પમાયં. ૩

સિદ્ધે ભો! પયઓ ણમો જિણમએ, નંદી સયા સંજમે,
દેવં નાગસુવન્નકિન્નરગણ–સબ્ભૂઅભાવચ્ચિએ;
લોગો જત્થ પઈટ્ઠિઓ જગમિણં, તેલુક્કમચ્ચાસુરં,
ધમ્મો વડ્ઢઉ સાસઓ વિજયઓ, ધમ્મુત્તરં વડ્ઢઉ. ૪

સુઅસ્સ ભગવઓ

સુઅસ્સ ભગવઓ, કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં. ૧ વંદણવત્તિઆએ, પૂઅણવત્તિઆએ, સક્કારવત્તિઆએ, સમ્માણવત્તિઆએ, બોહિલાભવત્તિઆએ, નિરુવસગ્ગવત્તિઆએ ૨ સદ્ધાએ, મેહાએ, ધિઈએ, ધારણાએ, અણુપ્પેહાએ, વડ્ઢમાણીએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ૩

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિ-

સંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

એક લોગસ્સનો 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી નીચે મુજબ કાઉસ્સગ્ગ કરવો. ન આવડે તો ચાર નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા.

પછી 'નમો અરિહંતાણં' કહી કાઉસ્સગ્ગ પાર્યા બાદ નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર

સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં, પારગયાણં પરંપરગયાણં;
લોઅગ્ગમુવગયાણં, નમો સયા સવ્વસિદ્ધાણં. ૧

જો દેવાણ વિ દેવો, જં દેવા પંજલી નમંસંતિ;
તં દેવદેવમહિઅં, સિરસા વંદે મહાવીરં. ૨
ઈક્કો વિ નમુક્કારો, જિણવરવસહસ્સ વદ્ધમાણસ્સ;
સંસારસાગરાઓ, તારેઈ નરં વ નારિં વા. ૩
ઉજ્જિંજતસેલસિહરે, દિક્ખા નાણં નિસીહિઆ જસ્સ;
તં ધમ્મચક્કવટ્ટિં, અરિટ્ઠનેમિં નમંસામિ. ૪
ચત્તારિ અટ્ઠ દસ દોય, વંદિયા જિણવરા ચઉવ્વીસં;
પરમટ્ઠનિટ્ઠિઅટ્ઠા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૫

સૂચના-અહીંયા જે ભવન કહેતાં મુકામમાં સાધુ રહેતા હોય તે મુકામની અધિષ્ઠાયિકા દેવી તથા એ મુકામ જે ક્ષેત્રમાં હોય તે ક્ષેત્રના દેવતા-દેવી આ બન્નેની સહાય માટે બે કાઉસ્સગ્ગ કરવાના છે. ચરવળાવાળાઓએ બને ત્યાં સુધી ઊભા થઈને કરવા. અહીંયા થોય વડીલને જ બોલવાની છે, બીજાઓએ સાંભળવાની છે. ઉપરનું સૂત્ર બોલ્યા બાદ તરત જ-

ભુવણદેવયાએ કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં,

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિ-સંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ નીચે મુજબ કરવો.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઇ મંગલં.

પછી 'નમો અરિહંતાણં' કહી વડીલે કાઉસ્સગ્ગ પારી નીચે મુજબ નમોર્હત્૦ કહી નીચે જણાવેલી થોય કહેવી.

નમોર્હત્૦

નમોર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ

ભુવનદેવતાની સ્તુતિ

જ્ઞાનાદિગુણયુતાનાં, નિત્યં સ્વાધ્યાયસંયમરતાનામ્;
વિદધાતુ [30]ભુવનદેવી, શિવં સદા સર્વસાધૂનામ્. ૧

સહુએ કાઉસ્સગ્ગ પારી લેવો.

ખિત્તદેવયાએ કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં,

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિ-સંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ નીચે મુજબ કરવો.

---

૩૦. પરંપરાથી 'ભુવન' પાઠ ચાલ્યો આવે છે, એટલે મેં પણ બંને સ્થળે એ જ પાઠ રાખ્યો છે, બાકી અર્થસંગતિની દૃષ્ટિએ 'ભવન' પાઠ વધુ યોગ્ય લાગે.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો, મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

પછી વડીલે 'નમો અરિહંતાણં' બોલી કાઉસ્સગ્ગ પારી નીચે મુજબ નમોર્હત્૦ કહી થોય કહેવી.

નમોર્હત્૦

નમોર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ

ક્ષેત્રદેવતાની થોય

યસ્યાઃ ક્ષેત્રં સમાશ્રિત્ય, સાધુભિઃ સાધ્યતે ક્રિયા;
સા ક્ષેત્રદેવતા નિત્યં, ભૂયાન્નઃ સુખદાયિની. ૧

પછી ભણાવનાર કે વડીલ બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવી ઊભા ઊભા 'નવકાર' બોલે. સહુ સાંભળે કે સહુ સાથે મનમાં બોલે.

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો, મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

સૂચના–છટ્ઠા 'પચ્ચક્ખાણ આવશ્યક'ની મુહપત્તી ઉભડક બેસી બે હાથ બે પગ વચ્ચે રાખી પડિલેહી પછી ઊભા થઈ બે વખત અગાઉની જેમ 'સુગુરુ વાંદણાં' આપવા, તે નીચે મુજબ–

સુગુરુવંદન સૂત્ર

(પહેલી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં, ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય-સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે! ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં ૬. આવસ્સિઆએ પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈઆરો કઓ, તસ્સ ખમાસમણો! પડિક્કમામિ, નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭

વાંદણાં (બીજી વાર)

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ. ૧. અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં. ૨. નિસીહિ, અહો કાયં કાય--સંફાસં ખમણિજ્જો ભે! કિલામો, અપ્પકિલંતાણં બહુસુભેણ ભે દિવસો વઈક્કંતો ૩. જત્તા ભે ૪. જવણિજ્જં ચ ભે ૫. ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિઅં વઈક્કમં ૬. પડિક્કમામિ ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ આસાયણાએ તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણદુક્કડાએ, વયદુક્કડાએ, કાયદુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વ-ધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો મે અઈયારો કઓ, તસ્સ

ખમાસમણો! પડિક્કમામિ નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૭.

ઊભા ઊભા જ નીચે મુજબ બોલીને પછી પલાંઠી વાળી બેસવું.

સામાયિક, ચઉવીસત્થો, વંદણ, પડિક્કમણું, કાઉસ્સગ્ગ, પચ્ચક્ખાણ કર્યું છે જી.

"ઇચ્છામો અણુસટ્ઠિં" "નમો ખમાસમણાણં"

નમોર્હત્ સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ

સૂચના–આટલું બોલી રહ્યા ત્યારે છ આવશ્યકની આરાધના આનંદપૂર્વક થઈ કહેવાય. અહીં આત્મા કર્મના બોજાથી થોડો હળવો થયો તેનો આનંદ વ્યક્ત કરવા મુહપત્તી હાથમાં રાખી, બે હાથ જોડી ઉચ્ચ સ્વરે 'નમોસ્તુ વર્દ્ધમાનાય'ની સ્તુતિ એક[૩૧] સાથે બધાય મધુર સ્વરે બોલે.

ગમે તેવા મોટા અવાજે ન બોલવું, ગમે તેમ આગળ પાછળ રહીને ન બોલવું. સહુની સાથે બોલવાનો ઉપયોગ રાખી બોલવું.

પછી પુરુષવર્ગે 'નમોસ્તુ વર્દ્ધમાનાય' નીચે મુજબ કહેવું.

નમોસ્તુ વર્દ્ધમાનાય (પુરુષો માટે)

(વર્ધમાન સ્તુતિ)

નમોસ્તુ વર્દ્ધમાનાય, સ્પર્દ્ધમાનાય કર્મણા;
તજ્જયાવાપ્તમોક્ષાય, પરોક્ષાય કુતીર્થિનામ્. ૧

યેષાં વિકચારવિંદરાજ્યા, જ્યાયઃક્રમકમલાવલિં દધત્યા;
સદૃશૈરિતિસંગતં પ્રશસ્યં, કથિતં સન્તુ શિવાય તે જિનેન્દ્રાઃ ૨

---

૩૧. ગુરુ મહારાજની સાથે પ્રતિક્રમણ થતું હોય ત્યારે પ્રથમ ગુરુ મહારાજ પોતે સંપૂર્ણ સ્તુતિ બોલી જાય અને પછી સમગ્ર સમુદાય બોલે.

કષાયતાપાર્દિતજંતુનિર્વૃતિં,
કરોતિ યો જૈનમુખાંબુદોદ્‌ગતઃ;
સ શુક્રમાસોદ્‌ભવવૃષ્ટિસન્નિભો,
દધાતુ તુષ્ટિં મયિ વિસ્તરો ગિરામ્. ૩

'નમોસ્તુ'ની જગ્યાએ સ્ત્રીઓએ 'સંસારદાવાનલ'ની ત્રણ ગાથાઓ નીચે મુજબ બોલવાની છે, તે આ પ્રમાણે–

સંસારદાવા સ્તુતિ (સ્ત્રીઓ માટે)

સંસારદાવાનલદાહનીરં, સંમોહધૂલીહરણે સમીરં; માયારસાદારણસારસીરં, નમામિ વીરં ગિરિસારધીરં. ૧. ભાવાવનામસુરદાનવમાનવેન ચૂલાવિલોલકમલાવલિમાલિતાનિ; સંપૂરિતાભિનતલોકસમીહિતાનિ, કામં નમામિ જિનરાજપદાનિ તાનિ. ૨. બોધાગાધં સુપદપદવીનીરપૂરાભિરામં, જીવાહિંસાવિરલલહરીસંગમાગાહદેહં; ચૂલાવેલં ગુરુગમમણિસંકુલંદૂરપારં, સારં વીરાગમજલનિધિં સાદરં સાધુ સેવે. ૩

તે પછી નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

નમુત્થુણં સૂત્ર

નમુત્થુણં અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, ૧ આઈગરાણં, તિત્થયરાણં, સયંસંબુદ્ધાણં, ૨ પુરિસુત્તમાણં, પુરિસસીહાણં, પુરિસવરપુંડરીઆણં, પુરિસવરગંધહત્થીણં, ૩ લોગુત્તમાણં, લોગનાહાણં, લોગહિઆણં, લોગપઈવાણં, લોગપજ્જોઅગરાણં, ૪ અભયદયાણં, ચક્ખુદયાણં, મગ્ગદયાણં, સરણદયાણં, બોહિદયાણં, ૫ ધમ્મદયાણં, ધમ્મદેસયાણં, ધમ્મનાયગાણં, ધમ્મસારહીણં, ધમ્મવરચાઉરંતચક્કવટ્ટીણં, ૬ અપ્પડિહયવરનાણદંસણધરાણં,

વિયટ્ટછઉમાણં, ૭ જિણાણં જાવયાણં, તિન્નાણં તારયાણં, બુદ્ધાણં બોહયાણં, મુત્તાણં મોઅગાણં, ૮ સવ્વન્નૂણં, સવ્વદરિસીણં, સિવ-મયલ - મરુઅ - મણંત - મક્ખય- મવ્વાબાહ - મપુણરાવિત્તિ - સિદ્ધિગઈનામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં, નમો જિણાણં, જિઅભયાણં ૯ જે અ અઈઆ સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિણાગએ કાલે; સંપઈ અ વટ્ટમાણા, સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ. ૧૦

સૂચના—નમુત્થુણં પૂરું થયે જેને શુદ્ધ અને સુંદર રીતે બોલતાં આવડે તેમણે 'અજિય-સંતિ' સ્તવ-અજિતશાંતિનું સ્તવન બોલવાનું છે. આ 'અજિય-સંતિ'માં અજિતનાથ અને શાંતિનાથ ભગવાનની ગંભીરાર્થક અને પ્રભાવક સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. પ્રાકૃતભાષાનું આ એક શ્રેષ્ઠ કાવ્ય છે. બે હાથ જોડી ભાવથી સાંભળવી. આ સાંભળવાથી ઉપસર્ગો કે ઉપદ્રવો થતા નથી, થયા હોય તો નષ્ટ થઈ જાય છે. અજિતશાંતિનો સમય એ ઊંઘવા માટેની મોટી તક છે માટે પ્રમાદ ન સેવવો જાગૃતિ રાખવી.

અહીં 'અજિતશાંતિ સ્તવન' શરૂ કરતા પહેલાં, બેઠા બેઠા *'ખમાસમણ' દઈને ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! અજિત શાંતિ* સ્તવન ભણું? એવો આદેશ માગી, 'ઈચ્છં' કહીને નમોર્હત્‌સિદ્ધાચાર્યો-પાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ બોલવું. તે પછી 'અજિત શાંતિ' સ્તવન શરૂ કરવું. બે હાથ જોડીને બોલવું અને સાંભળવું.

અજિતશાંતિસ્તવ

અજિઅં જિઅસવ્વભયં, સંતિં ચ પસંતસવ્વગયપાવં;
જયગુરૂ સંતિગુણકરે, દોવિ જિણવરે પણિવયામિ. ૧ ગાહા

વવગયમંગુલભાવે, તે હં વિઉલતવનિમ્મલસહાવે;
નિરુવમમહપ્પભાવે, થોસામિ સુદિટ્ઠસબ્ભાવે. ૨ ગાહા

સવ્વદુક્ખપ્પસંતીણં, સવ્વપાવપ્પસંતીણં;
સયા અજિઅસંતીણં, નમો અજિઅસંતીણં. ૩. સિલોગો.

અજિયજિણ! સુહપ્પવત્તણં, તવ પુરિસુત્તમ! નામકિત્તણં;
તહ ય ધિઈમઈપ્પવત્તણં, તવ ય જિણુત્તમ! સંતિકિત્તણં. ૪
માગહિઆ

કિરિઆ વિહિસંચિઅકમ્મકિલેસવિમુક્ખયરં,
અજિઅં નિચિયં ચ ગુણેહિં મહામુણિસિદ્ધિગયં;
અજિઅસ્સ ય સંતિ મહામુણિણો વિ અ સંતિકરં,
સયયં મમ નિવ્વુઈકારણયં ચ નમંસણયં. ૫ આલિંગણયં.

પુરિસા! જઈ દુક્ખવારણં, જઈ ય વિમગ્ગહ સુક્ખકારણં;
અજિઅં સંતિં ચ ભાવઓ, અભયકરે સરણં પવજ્જહા. ૬
માગહિઆ.

અરઈરઈતિમિરવિરહિઅમુવરયજરમરણં,
સુરઅસુરગરુલભુયગવઈપયયપણિવઈઅં;
અજિઅમહમવિ અ સુનયનયનિઉણમભયકરં,
સરણમુવસરિઅ ભુવિદિવિજમહિઅં સયયમુવણમે. ૭ સંગયયં

તં ચ જિણુત્તમમુત્તમનિત્તમસત્તધરં,
અજ્જવમદ્દવખંતિવિમુત્તિસમાહિનિહિં;

સંતિકરં પણમામિ દમુત્તમતિત્થયરં,
સંતિમુણી મમ સંતિસમાહિવરં દિસઉ. ૮ સોવાણયં

સાવત્થિપુવ્વપત્થિવં ચ,
વરહત્થિમત્થયપસત્થવિત્થિન્નસંથિઅં,
થિરસરિચ્છવચ્છં, મયગલલીલાયમાણ
વરગંધહત્થિપત્થાણપત્થિયં, સંથવારિહં, હત્થિહત્થબાહું
ધંતકણગરુઅગનિરુવહયપિંજરં, પવર
લક્ખણોવચિયસોમચારુરૂવં,
સુઈસુહમણાભિરામપરમરમણિજ્જવરદેવદુંદુહિ નિનાય
મહુરયરસુહગિરં. ૯. વેઢ્ઢઓ.

અજિઅં જિઆરિગણં, જિઅસવ્વભયં ભવોહરિઉં;
પણમામિ અહં પયઓ, પાવં પસમેઉ મે ભયવં! ૧૦

રાસાલુદ્ધઓ

કુરુજણવયહત્થિણાઉરનરીસરો પઢમં તઓ
મહાચક્કવટ્ટિભોએ મહપ્પભાવો,
જો બાવત્તરિ-પુરવર-સહસ્સ-વરનગર-નિગમ-જણવયવઈ,
બત્તીસારાયવરસહસ્સાણુયાયમગ્ગો,
ચઉદસવરરયણ-નવમહાનિહિ-ચઉસટ્ઠિ-
સહસ્સ-પવરજુવઈણ સુંદરવઈ,
ચુલસીહયગયરહસયસહસ્સસામી,-છન્નવઈ-
ગામકોડિસામી, આસી જો ભારહમ્મિ ભયવં. ૧૧ વેઢ્ઢઓ

તં સંતિં સંતિકરં, સંતિણ્ણં સવ્વભયા;
સંતિં થુણામિ જિણં, સંતિં વિહેઉ મે. ૧૨ રાસાનંદિઅયં

ઈક્ખાગ વિદેહનરીસર નરવસહા મુણિવસહા,
નવસારયસસિસકલાણણ વિગયતમા વિહુયરયા;
અજિઉત્તમતેઅગુણેહિં મહામુણિઅમિઅબલા વિઉલકુલા,
પણમામિ તે ભવભયમૂરણ જગસરણા મમ સરણં. ૧૩
ચિત્તલેહા

દેવદાણવિંદચંદ--સુરવંદ હટ્ઠ-તુટ્ઠ-જિટ્ઠ-પરમ-
લટ્ઠ-રૂવ ધંત-રુપ્પ-પટ્ટ-સેય-સુદ્ધ-નિદ્ધ-ધવલ-
દંતપંતિ! સંતિ! સત્તિ! કિત્તિ-મુત્તિ-જુત્તિ-ગુત્તિપવર!,
દિત્તતેઅ! વંદ ધેઅ! સવ્વલોઅભાવિઅપ્પભાવણેઅ,
પઈસ મે સમાહિં. ૧૪ નારાયઓ

વિમલસસિકલાઈરેઅસોમં, વિતિમિરસુરકરાઈરેઅતેઅં;
તિઅસવઈગણાઈરેઅરૂવં,ધરણિધરપ્પવરાઈરેઅસારં. ૧૫
કુસુમલયા

સત્તે અ સયા અજિઅં, સારીરે અ બલે અજિઅં;
તવ સંજમે અ અજિઅં, એસ થુણામિ જિણં અજિઅં. ૧૬
ભુઅગપરિરિંગિઅં

સોમગુણેહિં પાવઈ ન તં નવસરયસસી,
તેઅગુણેહિં પાવઈ ન તં નવસરયરવી;
રૂવગુણેહિં પાવઈ ન તં તિઅસગણવઈ,

સારગુણેહિં પાવઇ ન તં ધરણિધરવઈ. ૧૭ ખિજ્જિઅયં

તિત્થવરપવત્તયં, તમરયરહિઅં,
ધીરજણથુઅચ્ચિઅં ચુઅકલિકલુસં,
સંતિસુહપ્પવત્તયં, તિગરણપયઓ,
સંતિમહં મહામુણિં સરણમુવણમે. ૧૮. લલિઅયં.

વિણઓણય-સિર-રઇ અંજલિરિસિગણ-સંથુઅંથિમિઅં,
વિબુહાહિવધણવઇ-નરવઇ-થુઅ-મહિઅચ્ચિઅં બહુસો;
અઇરુગ્ગયસરયદિવાયર-સમહિઅસપ્પભં તવસા,
ગયણંગણવિયરણસમુઇઅચારણવંદિઅં સિરસા. ૧૯

કિસલયમાલા

અસુરગરુલપરિવંદિઅં, કિન્નરોરગનમંસિઅં;
દેવકોડિસયસંથુઅં, સમણસંઘપરિવંદિઅં. ૨૦ સુમુહં

અભયં અણહં અરયં અરુયં,
અજિઅં અજિઅં પયઓ પણમે ૨૧ વિજ્જુવિલસિઅં

આગયા વરવિમાણ-દિવ્વકણગ-
રહતુરય-પહકર-સએહિં હુલિઅં,
સસંભમોઅરણખુભિઅલુલિઅચલ-
કુંડલંગય-તિરીડ-સોહંત-મઉલિમાલા. ૨૨ વેઢ્ઢઓ

જં સુરસંઘા સાસુરસંઘા, વેરવિઉત્તા ભત્તિસુજુત્તા,
આયરભૂસિઅસંભમપિંડિઅ સુટ્ઠુસુવિમ્હિઅસવ્વબલોઘા;

ઉત્તમ-કંચણ-રયણ-પરૂવિઅ, ભાસુરભૂસણભાસુરિઅંગા,
ગાયસમોણયભત્તિવસાગય-પંજલિ-પેસિયસીસપણામા. ૨૩

રયણમાલા

વંદિઊણ થોઊણ તો જિણં, તિગુણમેવ ય પુણો પયાહિણં;
પણમિઊણ ય જિણં સુરાસુરા, પમુઇઆ સભવણાઈ તો ગયા.

૨૪. ખિત્તયં

તં મહામુણિમહં પિ પંજલી, રાગદોસભયમોહવજ્જિઅં;
દેવદાણવનરિંદવંદિઅં, સંતિમુત્તમં મહાતવં નમે. ૨૫

ખિત્તયં

અંબરંતરવિઆરણિઆહિં, લલિઅહંસવહુગામિણિઆહિં;
પીણસોણિથણસાલિણિઆહિં, સકલકમલદલલોઅણિઆહિં. ૨૬

દીવયં

પીણનિરંતરથણભરવિણમિયગાયલઆહિં;
મણિકંચણપસિઢિલમેહલસોહિઅસોણિતડાહિં;
વરખિંખિણિનેઉરસતિલયવલયવિભૂસણિઆહિં,
રઈકરચઉરમણોહરસુંદરદંસણિઆહિં. ૨૭ ચિત્તક્ખરા

દેવસુંદરીહિં પાયવંદિઆહિં, વંદિઆ ય જસ્સ તે સુવિક્કમા કમા,
અપ્પણો નિડાલએહિં મંડણોડ્ડણપ્પગારએહિં કેહિં કેહિં વિ;
અવંગતિલયપત્તલેહનામએહિં ચિલ્લએહિં સંગયંગયાહિં,
ભત્તિસન્નિવિટ્ઠવંદણાગયાહિં, હુંતિ તે વંદિઆ પુણો પુણો. ૨૮

નારાયઓ

તમહં જિણચંદં, અજિઅં જિઅમોહં;
ધુયસવ્વકિલેસં, પયઓ પણમામિ. ૨૯. નંદિઅયં

થુઅવંદિઅયસ્સા રિસિગણદેવગણેહિં તો દેવવહુહિં પયઓ
પણમિઅસ્સા. જસ્સજગુત્તમસાસણઅસ્સા
ભત્તિવસાગયપિંડિઅયાહિં. દેવવરચ્છરસાબહુઆહિં
સુરવરરઈગુણપંડિઅયાહિં. ૩૦ ભાસુરયં

વંસસદતંતિતાલમેલિએ, તિઉક્ખરાભિરામસદમીસએ કએ અ;
સુઈસમાણણેઅ સુદ્ધસજ્જગીયપાયજાલઘંટિઆહિં,
વલય-મેહલા-કલાવનેઉરાભિરામસદમીસએ કએ અ;
દેવનટ્ટિઆહિં હાવભાવવિબ્ભમપ્પગારએહિં; નચ્ચિઊણ
અંગહારએહિં, વંદિઆ ય જસ્સ તે સુવિક્કમા કમા, તયં
તિલોયસવ્વસત્તસંતિકારયં, પસંતસવ્વપાવદોસમેસહં
નમામિ સંતિમુત્તમં જિણં. ૩૧ નારાયઓ

છત્તચામરપડાગજુઅજવમંડિઆ,
ઝયવરમગરતુરયસિરિવચ્છસુલંછણા;
દીવસમુદમંદરદિસાગયસોહિઆ,
સત્થિઅવસહ-સીહરહચક્કવરંકિયા. ૩૨ લલિઅયં

સહાવલટ્ઠા સમપ્પઈટ્ઠા, અદોસદુટ્ઠા ગુણેહિં જિટ્ઠા;
પસાયસિટ્ઠા તવેણ પુટ્ઠા, સિરીહિં ઈટ્ઠા રિસીહિં જુટ્ઠા. ૩૩
વાણવાસિઆ

તે તવેણ ધુઅસવ્વપાવયા, સવ્વલોઅહિઅમૂલપાવયા;
સંથુઆ અજિઅસંતિપાયયા, હુંતુ મે સિવસુહાણ દાયયા. ૩૪

અપરાંતિકા

એવં તવબલવિઉલં, થુઅં મએ અજિઅસંતિજિણજુઅલં;
વવગયકમ્મરયમલં, ગઈ ગયં સાસયં વિઉલં. ૩૫ ગાહા

તં બહુગુણપ્પસાયં, મુક્ખસુહેણ પરમેણ અવિસાયં;
નાસેઉ મે વિસાયં, કુણઉ અપરિસાવિઅપ્પસાયં. ૩૬ ગાહા

તં મોએઉ અ નંદિં, પાવેઉ અ નંદિસેણમભિનંદિં;
પરિસા વિ ય સુહનંદિં, મમ ય દિસઉ સંજમે નંદિં. ૩૭

ગાહા

પક્ખિઅ ચાઉમ્માસિઅ સંવચ્છરિએ અવસ્સ ભણિઅવ્વો;
[૩૨]સોઅવ્વો સવ્વેહિં, ઉવસગ્ગનિવારણો એસો. ૩૮

જો પઢઇ જો અ નિસુણઇ, ઉભઓ કાલંપિ અજિઅસંતિથયં;
ન હુ હુંતિ તસ્સ રોગા, પુવ્વુપ્પન્ના વિ નાસંતિ. ૩૯

જઇ ઇચ્છહ પરમપયં, અહવા કિત્તિં સુવિત્થડં ભુવણે;
તા તેલુક્કુદ્ધરણે, જિણવયણે આયરં કુણહ. ૪૦

---

૩૨. 'સોઅવ્વો સવ્વેહિં' આ પાઠ જોતાં એક જણ બોલે અને બીજા સાંભળે. ઘણાં ભાઈઓ ચોપડીઓ ખોલી બોલનારની સાથે ગણગણવા માંડે છે જેથી બીજાઓને સાંભળવામાં ખલેલ પહોંચે છે માટે મૌનપણે સાંભળવું.

નીચેની સ્તુતિ પુરુષોએ બોલવાની હેય છે. સહુએ એકીસાથે બોલવી.

વરકનક સ્તુતિ

વરકનકશંખવિદ્રુમમરકતઘનસન્નિભં વિગતમોહમ્;
સપ્તતિશતં જિનાનાં, સર્વામરપૂજિતં વંદે. ૧

પછી ચાર નમસ્કાર ખમાસમણપૂર્વક પ્રારંભમાં (જુઓ પાનું ૨૭) જેમ આપ્યા હતા તે રીતે જ સહુએ અહીં આપવાના છે.

ખમાસમણપૂર્વક ભગવાનાદિ વંદન

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ,
નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ. ભગવાન હં.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ,
નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ. આચાર્ય હં.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ,
નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ. ઉપાધ્યાય હં.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ,
નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ. સર્વસાધુ હં.

આટલું થઈ રહ્યા બાદ શ્રાવક--શ્રાવિકાઓએ જમણો હાથ કટાસણા ઉપર સ્થાપી, માથું નમાવી, સંઘમાં જે વડીલ હોય અને સૂત્ર શુદ્ધ આવડતું હોય તે નીચેનું સૂત્ર મુહપત્તી મુખ આગળ રાખીને બોલે અને બીજા બધા સાંભળે.

અઢ્ઢાઇજ્જેસુ સૂત્ર

અઢ્ઢાઇજ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ, પનરસસુ, કમ્મભૂમીસુ,
જાવંત કેવિ સાહૂ, રયહરણગુચ્છપડિગ્ગહધારા,

❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

પંચમહવ્વયધારા, અટ્ઠારસ - સહસ્સ - સીલંગધારા;
અક્ખુયાયારચરિત્તા, તે સવ્વે સિરસા મણસા મત્થએણ
વંદામિ. ૧

પછી વડીલ આદેશ માગે--

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! દેવસિઅ પાયચ્છિત્ત વિસોહણત્થં કાઉસ્સગ્ગ કરું? ઇચ્છં, દેવસિઅ પાયચ્છિત્ત વિસોહણત્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઇએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧. સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિ-સંચાલેહિં. ૨. એવમાઇએહિં, આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩. જાવ અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪. તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ.

તે પછી ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી કરવો. ન આવડે તેણે સોળ નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

ચાર લોગસ્સના કાઉસ્સગ્ગ માટેનુ લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઇસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા.

આ પ્રમાણે ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો, પછી 'નમો અરિહંતાણં' બોલી કાઉસ્સગ્ગ પારી લોગસ્સ કહેવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

ત્યાર પછી 'સજ્ઝાય' (સ્વાધ્યાય) બોલે.

સૂચના--નીચેની સૂચના બરાબર ધ્યાનમાં લો.

જાણીતા 'ઝંકારા' આવે છે ત્યારે આરાધકોનાં હૈયામાં આનંદની ભરતી વધી જાય છે અને ગુરુ મહારાજ કે વડીલ શ્રાવક સંસારદાવાની ચોથી ગાથા બોલવા માંડે ત્યાં તો લોકો તે ગાથા સાથે જ બોલવા માંડે છે. અથવા તો ઉતાવળા થઈ 'ઝંકારા' ઉપાડી લે છે. પરન્તુ આથી અવિધિ--અવિનયનો દોષ લાગે છે, માટે ધીરતા રાખી પૂરું સાંભળી સહુએ એકી સાથે 'ઝંકારા' પદથી સ્તુતિ ઉપાડવી અને સાથે જ પૂરી કરવી. કોઈએ આગળ--પાછળ પૂરી ન કરવી.

પછી નીચે મુજબ બે ખમાસમણપૂર્વક બે આદેશો માગવા.

ખમાસમણપૂર્વક આદેશો

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સજ્ઝાય સંદિસાહું? 'ઈચ્છં'.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સજ્ઝાય કરું? 'ઈચ્છં'.

પછી નીચેની સજ્ઝાય બોલવી.

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઇ મંગલં.

ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર

ઉવસગ્ગહરં પાસં, પાસં વંદામિ કમ્મઘણમુક્કં;
વિસહરવિસનિન્નાસં, મંગલકલ્લાણઆવાસં. ૧

વિસહરફુલિંગમંતં, કંઠે ધારેઈ જો સયા મણુઓ;
તસ્સ ગહરોગમારી, દુટ્ઠ જરા જંતિ ઉવસામં. ૨

ચિટ્ઠઉ દૂરે મંતો, તુજ્ઝ પણામો વિ બહુફલો હોઈ;
નરતિરિએસુ વિ જીવા, પાવંતિ ન દુક્ખદોગચ્ચં. ૩

તુહ સમ્મત્તે લદ્ધે, ચિંતામણિ- કપ્પપાયવબ્ભહિએ;
પાવંતિ અવિગ્ઘેણં, જીવા અયરામરં ઠાણં. ૪

ઈઅ સંથુઓ મહાયસ! ભત્તિબ્ભરનિબ્ભરેણ હિયએણ;
તા દેવ! દિજ્જ બોહિં, ભવે ભવે પાસ! જિણચંદ! ૫

સંસારદાવા સ્તુતિ (મહાવીર સ્તુતિ)

સંસારદાવાનલદાહનીરં, સંમોહધૂલીહરણે સમીરં;
માયારસાદારણસારસીરં, નમામિ વીરં ગિરિસારધીરં. ૧

ભાવાવનામસુરદાનવમાનવેન,--
ચૂલાવિલોલકમલાવલિમાલિતાનિ;
સંપૂરિતાભિનતલોકસમીહિતાનિ,
કામં નમામિ જિનરાજપદાનિ તાનિ. ૨

બોધાગાધં સુપદપદવીનીરપૂરાભિરામં,
જીવાહિંસાવિરલલહરીસંગમાગાહદેહં;
ચૂલાવેલં ગુરુગમમણિસંકુલં દૂરપારં,
સારં વીરાગમજલનિધિં સાદરં સાધુ સેવે. ૩

આમૂલાલોલધૂલીબહુલપરિમલાલીઢલોલાલિમાલા--
[૩૩]ઝંકારારાવસારામલદલકમલાગારભૂમિનિવાસે!
છાયાસંભારસારે! વરકમલકરે! તારહારાભિરામે!
વાણીસંદોહદેહે! ભવવિરહવરં દેહિ મે દેવિ! સારં. ૪

પછી વડીલ સહુ સાંભળે તેમ નવકાર બોલે.

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વ-પાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

સૂચના- હવે મોટીશાંતિનો કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો છે. આ પ્રતિક્રમણનો અંતિમ કાઉસ્સગ્ગ છે, જે શાંતિ માટેનો છે, માટે ચરવળાવાળાઓએ ઊભા થઈને કરવો ઉત્તમ છે. શાંતિ સાંભળીને પારવાનો છે. છીંકનો ખાસ ઉપયોગ રાખવો અતિ જરૂરી છે. આ શાંતિમાં તીર્થંકરદેવોની સ્તુતિ, પ્રાર્થના ઉપરાંત ભેદભાવ વિના સહુ કોઈ પ્રાણીની શાંતિ ઇચ્છવામાં આવી છે.

નીચે મુજબ આદેશ માગીને કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો છે.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! દુક્ખક્ખય કમ્મક્ખય નિમિત્તં કાઉસ્સગ્ગ કરું! ઈચ્છં, દુક્ખક્ખય કમ્મક્ખય નિમિત્તં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં.

---

૩૩. અહીંથી સહુ સાથે ઉચ્ચ સ્વરે બોલે.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો ૩ જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

ચાર લોગસ્સ સંપૂર્ણ ગણવાના, ન આવડે તો ૧૬ નવકાર ગણવા. (વડીલે પાર્યા બાદ) શાંતિ બોલનાર ધીમેથી શુદ્ધ રીતે મોટી શાંતિ બોલે, તે પૂરી થયે સહુ ધીમેથી 'નમો અરિહંતાણં' પદ બોલીને પછી કાઉસ્સગ્ગ પારે.

કાઉસ્સગ્ગમાં ગણવાનું લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

એ પ્રમાણે સંપૂર્ણ ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. પછી આદેશ માગેલી વ્યક્તિ 'નમો અરિહંતાણં' બોલવાપૂર્વક કાઉસ્સગ્ગ પારીને નમોર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ કહી મોટી શાંતિ બોલે, બીજા સાંભળે.

બૃહદ્ શાંતિસ્તવ- મોટી શાંતિ

ભો ભો ભવ્યાઃ! શૃણુત વચનં પ્રસ્તુતં સર્વમેતદ્,
યે યાત્રાયાં ત્રિભુવનગુરોરાર્હતા ભક્તિભાજઃ,
તેષાં શાન્તિર્ભવતુ ભવતા મર્હદાદિપ્રભાવા-
દારોગ્ય-શ્રીધૃતિમતિકરી-ક્લેશવિધ્વંસહેતુઃ. ૧

ભો ભો ભવ્યલોકાઃ! ઈહ હિ ભરતૈરાવતવિદેહસંભવાનાં સમસ્તતીર્થકૃતાં જન્મન્યાસનપ્રકમ્પાનન્તરમવધિના વિજ્ઞાય, સૌધર્માધિપતિઃ સુઘોષાઘંટાચાલનાનન્તરં સકલસુરાસુરેન્દ્રૈઃ સહ સમાગત્ય, સવિનયમર્હદ્ભટ્ટારકં ગૃહીત્વા, ગત્વા કનકાદ્રિ શૃંગે વિહિતજન્માભિષેકઃ શાંતિમુદ્ઘોષયતિ યથા, તતોહં કૃતાનુકાર-મિતિ કૃત્વા, 'મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ' ઈતિ ભવ્યજનૈઃ સહ સમેત્ય સ્નાત્રપીઠે સ્નાત્રં વિધાય શાન્તિમુદ્ઘોષયામિ તત્પૂજાયાત્રાસ્નાત્રાદિમહોત્સવાનંતરમિતિ કૃત્વા, કર્ણં દત્વા નિશમ્યતાં નિશમ્યતાં સ્વાહા.

ૐ પુણ્યાહં પુણ્યાહં, પ્રીયન્તાં પ્રીયન્તાં, ભગવંતોર્હન્તઃ સર્વજ્ઞાઃ સર્વદર્શિનસ્ત્રિલોકનાથા--સ્ત્રિલોકમહિતા સ્ત્રિલોકપૂજ્યા સ્ત્રિલોકેશ્વરા--સ્ત્રિલોકોદ્યોતકરાઃ.

ૐ ઋષભ-અજિત-સંભવ-અભિનંદન - સુમતિ - પદ્મપ્રભ-સુપાર્શ્વ - ચંદ્રપ્રભ - સુવિધિ - શીતલ - શ્રેયાંસ - વાસુપૂજ્ય-વિમલ - અનંત - ધર્મ-શાંતિ - કુન્થુ - અર - મલ્લિ - મુનિસુવ્રત-નમિ - નેમિ - પાર્શ્વ - વર્દ્ધમાનાંતા જિનાઃ શાંતાઃ શાંતિકરા ભવંતુ સ્વાહા.

ૐ મુનયો મુનિપ્રવરા રિપુવિજયદુર્ભિક્ષકાન્તારેષુ દુર્ગ-માર્ગેષુ રક્ષન્તુ વો નિત્યં સ્વાહા.

ૐ હ્રીઁ શ્રીઁ ધૃતિ-મતિ-કીર્તિ-કાંતિ-બુદ્ધિ-લક્ષ્મી-મેધા-વિદ્યાસાધન-પ્રવેશ-નિવેશનેષુ, સુગૃહીતનામાનો જયંતુ તે જિનેન્દ્રાઃ.

ૐ રોહિણી - પ્રજ્ઞપ્તિ - વજ્રશૃંખલા-વજ્રાંકુશી-અપ્રતિચક્રા-પુરુષદત્તા-કાલી-મહાકાલી-ગૌરી-ગાંધારી-સર્વાસ્ત્રા-મહાજ્વાલા-માનવી-વૈરોટ્યા-અચ્છુપ્તા-માનસી-મહામાનસી ષોડશ વિદ્યાદેવ્યો રક્ષન્તુ વો નિત્યં સ્વાહા.

ૐ આચાર્યોપાધ્યાયપ્રભૃતિચાતુર્વર્ણસ્ય
શ્રીશ્રમણસંઘસ્ય શાન્તિર્ભવતુ તુષ્ટિર્ભવતુ પુષ્ટિર્ભવતુ.

ૐ ગ્રહાશ્ચન્દ્રસૂર્યાંગારકબુધબૃહસ્પતિશુક્રશનૈશ્ચર - રાહુ - કેતુસહિતાઃ સલોકપાલાઃ સોમયમવરુણકુબેર - વાસવાદિત્ય-

સ્કંદવિનાયકોપેતા યે ચાન્યેપિ ગ્રામનગરક્ષેત્રદેવતાદયસ્તે સર્વે પ્રીયંતાં પ્રીયંતાં, અક્ષીણકોશકોષ્ઠાગારા નરપતયશ્ચ ભવન્તુ સ્વાહા.

ૐ પુત્ર-મિત્ર-ભ્રાતૃ-કલત્ર-સુહૃત્-સ્વજન-સંબંધિ-બન્ધુ-વર્ગ-સહિતા નિત્યં ચામોદપ્રમોદકારિણઃ અસ્મિંશ્ચ ભૂમંડલાયતન-નિવાસિ-સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાણાં રોગોપસર્ગ-વ્યાધિદુઃખ-દુર્ભિક્ષદૌર્મનસ્યોપશમનાય શાન્તિર્ભવતુ.

ૐ તુષ્ટિ - પુષ્ટિ - ઋદ્ધિ - વૃદ્ધિ - માંગલ્યોત્સવાઃ, સદા પ્રાદુર્ભૂતાનિ પાપાનિ શામ્યન્તુ દુરિતાનિ, શત્રવઃ પરાઙ્મુખા ભવન્તુ સ્વાહા.

શ્રીમતે શાંતિનાથાય, નમઃ શાન્તિવિધાયિને;
ત્રૈલોક્યસ્યામરાધીશ, મુકુટાભ્યર્ચિતાંઘ્રયે. ૧

શાન્તિઃ શાન્તિકરઃ શ્રીમાન્, શાન્તિં દિશતુ મે ગુરુઃ;
શાન્તિરેવ સદા તેષાં, યેષાં શાન્તિર્ગૃહે ગૃહે. ૨

ઉન્મૃષ્ટરિષ્ટદુષ્ટગ્રહગતિદુઃસ્વપ્નદુર્નિમિત્તાદિ;
સંપાદિતહિતસંપન્નામગ્રહણં જયતિ શાન્તેઃ ૩

શ્રીસંઘજગજ્જનપદરાજાધિપરાજસન્નિવેશાનામ્;
ગોષ્ઠિકપુરમુખ્યાણાં, વ્યાહરણૈર્વ્યાહરેચ્છાન્તિમ્. ૪

શ્રીશ્રમણસંઘસ્ય શાન્તિર્ભવતુ, શ્રીજનપદાનાં શાન્તિર્ભવતુ, શ્રીરાજાધિપાનાં શાન્તિર્ભવતુ, શ્રીરાજસન્નિવેશાનાં શાન્તિર્ભવતુ,

શ્રીગોષ્ઠિકાનાં શાન્તિર્ભવતુ, શ્રીપૌરમુખ્યાણાં શાન્તિર્ભવતુ, શ્રીપૌરજનસ્ય શાન્તિર્ભવતુ, શ્રીબ્રહ્મલોકસ્ય શાન્તિર્ભવતુ,

ૐ સ્વાહા ૐ સ્વાહા ૐ શ્રી પાર્શ્વનાથાય સ્વાહા.

એષા શાન્તિઃ પ્રતિષ્ઠાયાત્રાસ્નાત્રાદ્યવસાનેષુ શાન્તિકલશં ગૃહીત્વા કુંકુમચન્દનકર્પૂરાગરુધૂપવાસકુસુમાંજલિસમેતઃ સ્નાત્ર-ચતુષ્કિકાયાં શ્રીસંઘસમેતઃ શુચિશુચિવપુઃ, પુષ્પવસ્ત્રચંદના-ભરણાલંકૃતઃ પુષ્પમાલાં કંઠે કૃત્વા, શાંતિમુદ્‌ઘોષયિત્વા, શાંતિપાનીયં મસ્તકે દાતવ્યમિતિ.

નૃત્યંતિ નૃત્યં મણિપુષ્પવર્ષં,
સૃજન્તિ ગાયન્તિ ચ મંગલાનિ;
સ્તોત્રાણિ ગોત્રાણિ પઠન્તિ મન્ત્રાન્,
કલ્યાણભાજો હિ જિનાભિષેકે. ૧

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ, પરહિતનિરતા ભવન્તુ ભૂતગણાઃ;
દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશં, સર્વત્ર સુખી ભવતુ લોકઃ ૨

અહં તિત્થયરમાયા, સિવાદેવી તુમ્હ નયરનિવાસિની;
અમ્હ સિવં તુમ્હ સિવં, અસિવોવસમં સિવં ભવતુ સ્વાહા. ૩

ઉપસર્ગાઃ ક્ષયં યાન્તિ, છિદ્યન્તે વિઘ્નવલ્લયઃ;
મનઃ પ્રસન્નતામેતિ પૂજ્યમાને જિનેશ્વરે. ૪

સર્વમંગલમાંગલ્યં, સર્વકલ્યાણકારણમ્;
પ્રધાનં સર્વધર્માણાં, જૈનં જયતિ શાસનમ્. ૫

સહુએ કાઉસ્સગ્ગ પારી લેવો અને ભણાવનારે લોગસ્સ બોલવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

પછી નીચે આપેલ 'સંતિકરં' બે હાથ જોડીને એક જણ બોલે અને બીજા સાંભળે

સંતિકરં સ્તવ

સંતિકરં સંતિજિણં, જગસરણં જયસિરીઇ દાયારં;
સમરામિ ભત્તપાલગ, નિવ્વાણી ગરુડકયસેવં. ૧

ૐ સનમો વિપ્પોસહિ, પત્તાણં સંતિસામિપાયાણં;
ઝ્રૌં સ્વાહા મંતેણં, સવ્વાસિવદુરિઅહરણાણં. ૨

****

ૐ સંતિનમુક્કારો, ખેલોસહિમાઇલદ્ધિપત્તાણં;
સૌઁ હ્રીઁ નમો સવ્વોસહિ, પત્તાણં ચ દેઇ સિરિ. ૩
વાણીતિહુઅણસામિણી, સિરિદેવીજક્ખરાયગણિપિડગા;
ગહદિસિપાલસુરિંદા, સયાવિ રક્ખંતુ જિણભત્તે. ૪
રક્ખંતુ મમ રોહિણી, પન્નત્તી વજ્જસિંખલા ય સયા;
વજ્જંકુસિ ચક્કેસરી, નરદત્તા કાલી મહાકાલી. ૫
ગોરી તહ ગંધારી, મહજાલા માણવી અ વઇરુટ્ટા,
અચ્છુત્તા માણસિઆ, મહામાણસિઆ ઉ દેવીઓ. ૬
જક્ખા ગોમુહ મહજક્ખ, તિમુહ જક્ખેસ તુંબરૂ કુસુમો;
માયંગ વિજય અજિઆ, બંભો મણુઓ સુરકુમારો. ૭
છમ્મુહ પયાલ કિન્નર, ગરુડો ગંધવ્વ તહ ય જક્ખિંદો;
કૂબર વરુણો ભિઉડી, ગોમેહો પાસ માયંગા. ૮
દેવીઓ ચક્કેસરી, અજિઆ દુરિઆરિ કાલી મહાકાલી;
અચ્ચુઅ સંતા જાલા, સુતારયા સોય સિરિવચ્છા. ૯
ચંડા વિજયંકુસિ, પન્નઇત્તિ નિવ્વાણિ અચ્ચુઆ ધરણી;
વઇરુટ્ટ છુત્ત ગંધારી, અંબ પઉમાવઈ સિદ્ધા. ૧૦
ઇઅતિત્થરક્ખણરયા, અન્નેવિ સુરાસુરી ય ચઉહાવિ;
વંતરજોઇણીપમુહા, કુણંતુ રક્ખં સયા અમ્હં. ૧૧
એવં સુદિટ્ઠિ સુરગણ- સહિઓ સંઘસ્સ સંતિ જિણચંદો;
મજ્ઝવિ કરેઉ રક્ખં, મુણિસુંદરસૂરિથુઅમહિમા. ૧૨
ઇઅ સંતિનાહ સમ્મદિટ્ઠિ, રક્ખં સરઇ તિકાલં જો;
સવ્વોવદ્દવરહિઓ, સ લહઇ સુહસંપયં પરમં. ૧૩

-

અહીં સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણ તથા તે દિવસનું દૈવસિક પ્રતિક્રમણ આ બન્ને પ્રતિક્રમણનો વિધિ પૂરો થાય છે.

સાધુ- સાધ્વીજી મહારાજાઓ પ્રતિક્રમણ દરમિયાન અવિધિની કંઈ પણ આલોચના રહી ગઈ હોય તેથી પુનઃ 'વિધિ કરતાં જે કંઈ અવિધિ થયો હોય તે સવિહુ મન, વચન, કાયાએ કરી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં' આ પાઠ બોલી વિધિની સમાપ્તિ કરે છે. તે આ પ્રમાણે-

હવે શ્રાવક-શ્રાવિકા સભાસ્થિત ગુરુદેવ હોય તો તેની અનુજ્ઞા માગીને, તે ન હોય તો સમુદાયની વડીલ વ્યક્તિ હોય તેની રજા માગીને 'સામાયિક પારવાનો વિધિ' શરૂ કરે છે. તે આ પ્રમાણે-

સામાયિક પારવાનો વિધિ

ખમાસમણ સૂત્ર

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઈરિયાવહિયં સૂત્ર

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! ઈરિયાવહિયં પડિક્કમામિ? 'ઈચ્છં', ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં. ૧ ઈરિયાવહિયાએ, વિરાહણાએ. ૨ ગમણાગમણે. ૩ પાણક્કમણે, બીયક્કમણે, હરિયક્કમણે, ઓસા-ઉત્તિંગ-પણગદગ-મટ્ટી-મક્કડા-સંતાણા-સંકમણે. ૪ જે મે જીવા વિરાહિયા. ૫ એગિંદિયા, બેઈંદિયા, તેઈંદિયા, ચઉરિંદિયા, પંચિંદિયા. ૬ અભિહયા, વત્તિયા, લેસિયા, સંઘાઈયા, સંઘટ્ટિયા, પરિયાવિયા, કિલામિયા, ઉદ્દવિયા, ઠાણાઓ ઠાણં સંકામિયા, જીવિયાઓ વવરોવિયા, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં. ૭

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં, પાયચ્છિત્તકરણેણં, વિસોહીકરણેણં, વિસલ્લીકરણેણં, પાવાણં કમ્માણં, નિગ્ઘાયણટ્ઠાએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં. ૧

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

અહીં એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી નીચે મુજબ કરવો.

કાઉસ્સગ્ગ માટેનું લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા,

કાઉસ્સગ્ગ પારીને પુનઃ લોગસ્સ બોલવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

ઊભા રહીને 'ઈરિયાવહી' કરનારાઓએ બેસી જવાનું છે.

ખમાસમણ સૂત્ર

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ચઉક્કસાય સૂત્ર

ચઉક્કસાયપડિમલ્લુલ્લૂરણુ, દુજ્જયમયણબાણમુસુમૂરણુ;
સરસપિયંગુવન્નુગયગામિઉ, જયઉ પાસુ ભુવણત્તયસામિઉ. ૧

જસુ તણુકંતિકડપ્પ સિણિદ્ધઉ, સોહઈ ફણિમણિકિરણાલિદ્ધઉ;
નં નવજલહરતડિલ્લયલંછિઉ, સો જિણુપાસુ પયચ્છઉવંછિઉ. ૨

નમુત્થુણં સૂત્ર

નમુત્થુણં અરિહંતાણં, ભગવંતાણં. ૧ આઈગરાણં, તિત્થયરાણં, સયંસંબુદ્ધાણં. ૨ પુરિસુત્તમાણં, પુરિસસીહાણં, પુરિસવરપુંડરીઆણં, પુરિસવરગંધહત્થીણં ૩. લોગુત્તમાણં, લોગનાહાણં, લોગહિઆણં, લોગપઈવાણં, લોગપજ્જોઅગરાણં ૪. અભયદયાણં, ચક્ખુદયાણં, મગ્ગદયાણં, સરણદયાણં, બોહિદયાણં, ૫ ધમ્મદયાણં, ધમ્મદેસયાણં, ધમ્મનાયગાણં, ધમ્મસારહીણં, ધમ્મવરચાઉરંતચક્કવટ્ટીણં, ૬ અપ્પડિહયવરનાણદંસણધરાણં, વિયટ્ટછઉમાણં, ૭ જિણાણં જાવયાણં, તિન્નાણં તારયાણં, બુદ્ધાણં બોહયાણં, મુત્તાણં મોઅગાણં, ૮ સવ્વન્નૂણં, સવ્વદરિસીણં, સિવ-મયલ-મરુઅ-મણંત-મક્ખય-મવ્વાબાહ-મપુણરાવિત્તિ-સિદ્ધિગઈ-નામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં, નમો જિણાણં જિઅભયાણં ૯ જે અ અઈઆ સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિ ણાગએ કાલે; સંપઈ અ વટ્ટમાણા, સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ ૧૦

જાવંતિ ચેઈઆઈ સૂત્ર

જાવંતિ ચેઈઆઈ, ઉડ્ઢે અ અહે અ તિરિઅલોએ અ;
સવ્વાઈ તાંઈ વંદે, ઈહ સંતો તત્થ સંતાઈ. ૧

ખમાસમણ સૂત્ર

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

જાવંત કે વિ સાહૂ સૂત્ર

જાવંત કે વિ સાહૂ, ભરહેરવયમહાવિદેહે અ;
સવ્વેસિં તેસિં પણઓ, તિવિહેણ તિદંડવિરયાણં. ૧

નમોર્હત્૦

નમોર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ

ઉવસગ્ગહરં સૂત્ર

ઉવસગ્ગહરં પાસં, પાસં વંદામિ કમ્મઘણમુક્કં;
વિસહરવિસનિન્નાસં, મંગલકલ્લાણઆવાસં. ૧
વિસહરફુલિંગમંતં, કંઠે ધારેઈ જો સયા મણુઓ;
તસ્સ ગહ-રોગમારી દુટ્ઠ જરા જંતિ ઉવસામં. ૨
ચિટ્ઠઉ દૂરે મંતો, તુજ્ઝ પણામો વિ બહુફલો હોઈ;
નરતિરિએસુ વિ જીવા, પાવંતિ ન દુક્ખદોગચ્ચં. ૩
તુહ સમ્મત્તે લદ્ધે, ચિંતામણિકપ્પપાયવબ્ભહિએ;
પાવંતિ અવિગ્ઘેણં, જીવા અયરામરં ઠાણં. ૪
ઈઅ સંથુઓ મહાયસ! ભત્તિબ્ભરનિબ્ભરેણ હિયએણ;
તા દેવ દિજ્જ બોહિં, ભવે ભવે પાસ! જિણચંદ! ૫

ત્યારપછી જોડેલા બે હાથ લલાટે સ્થાપીને નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

જયવીયરાય સૂત્ર

જયવીયરાય! જગગુરુ! હોઉ મમં તુહ પભાવઓ ભયવં!
ભવનિવ્વેઓ મગ્ગાણુસારિઆ ઈટ્ઠફલસિદ્ધી. ૧

લોગવિરુદ્ધચ્ચાઓ, ગુરુજણપૂઆ પરત્થકરણં ચ;
સુહગુરુજોગો તવ્વયણ – સેવણા આભવમખંડા. ૨

(હવે બંને હાથ લલાટથી નીચે ઉતારી નાસિકા પાસે લાવો.)

વારિજ્જઇ જઇવિ નિયાણ બંધણં વીયરાય! તુહ સમએ;
તહ વિ મમ હુજ્જ સેવા, ભવે ભવે તુમ્હ ચલણાણં. ૩

દુક્ખક્ખઓ કમ્મક્ખઓ, સમાહિમરણં ચ બોહિલાભો અ;
સંપજ્જઉ મહ એઅં, તુહ નાહ! પણામકરણેણં. ૪

સર્વમંગલમાંગલ્યં, સર્વકલ્યાણકારણમ્;
પ્રધાનં સર્વધર્માણાં, જૈનં જયતિ શાસનમ્. ૫

ત્યારપછી ખમાસમણ દેવું.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! મુહપત્તી પડિલેહું? 'ઇચ્છં' કહીને મુહપત્તી પડિલેહવી.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક [૩૪]પારું? 'યથાશક્તિ.'

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ, મત્થએણ વંદામિ.

---

૩૪. જો ગુરુ મહારાજની નિશ્રામાં પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય ત્યારે ગુરુદેવ પ્રશ્નના જવાબમાં 'પુણોવિ કાયવ્વં' બોલે, એટલે હજુ ફરીથી કરવું જોઈએ. એમ ગુરુ જણાવે છે. ત્યારે શ્રાવક જવાબમાં 'યથાશક્તિ' બોલે, એટલે જેવી અનુકૂળતા મળશે તેમ.

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક પાર્યું,[૩૫] 'તહત્તિ.'

પછી જમણો હાથ ઉંધો ચરવળા કે કટાસણા ઉપર સ્થાપીને-

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વ-પાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં.

સામાઈય વયજુત્તો સૂત્ર

સામાઈય-વય જુત્તો, જાવ મણે હોઈ નિયમ સંજુત્તો;
છિન્નઈ અસુહં કમ્મં, સામાઈઅ જત્તિઆ વારા. ૧
સામાઈઅંમિ ઉ કએ, સમણો ઈવ સાવઓ હવઈ જમ્હા;
એએણ કારણેણં, બહુ સો સામાઈઅં કુજ્જા. ૨

સામાયિક વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું, વિધિ કરતાં જે કોઈ અવિધિ હુઓ હોય તે સવિહુ મન, વચન, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

દશ મનના, દશ વચનના, બાર કાયાના એવં બત્રીશ દોષમાંહે જે કોઈ દોષ લાગ્યો હોય, તે સવિહુ મન, વચન, કાયાએ કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં.

ત્યારબાદ પુસ્તકની સ્થાપના સામે ઉત્થાન મુદ્રા એટલે કે સવળો હાથ રાખી એક નવકાર બોલવો.

---

૩૫. બીજીવાર પારવાની રજા માગી ત્યારે ગુરુદેવને નક્કી લાગ્યું કે ફરી સામાયિક કરવાની અનુકૂળતા નથી, ઘરે જ જવા ઈચ્છે છે, એટલે પછી ગુરુદેવ 'આયારો ન મોત્તવ્વો' બોલે, અર્થાત્ આ સામાયિકના આચારને તું છોડતો નહીં એમ જણાવે, ત્યારે શ્રાવક 'તહત્તિ' બોલે અર્થાત્ આપના આદેશને માન આપીશ, અર્થાત્ ફરી પાછું કરીશ એમ જણાવે.

નવકાર સૂત્ર

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં, નમો આયરિયાણં, નમો ઉવજ્ઝાયાણં, નમો લોએ સવ્વસાહૂણં, એસો પંચનમુક્કારો, સવ્વ-પાવપ્પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઇ મંગલં.

અહીંયા પ્રારંભમાં લીધેલું સામાયિક નામનું 'આવશ્યક' પૂરું થયું. હવે પુસ્તકાદિકની કરેલી સ્થાપના ઉઠાવી લેવાની.

ગૃહસ્થ હવે પોતાના વ્રત વખતનાં વસ્ત્રો બદલી શકે છે.

શ્રી સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણની સરળ- સળંગ વિધિ સંપૂર્ણ

અર્હં નમઃ ॥

જૈનં જયતિ શાસનમ્ ॥

પાક્ષિક, ચોમાસી, કે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણમાં છીંક★ આવે ત્યારે તેનો દોષ દૂર કરવાનો વિધિ

સૂચના- પાક્ષિક, ચોમાસી કે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરતાં પાક્ષિક અતિચાર પહેલાં જો છીંક આવે તો પ્રતિક્રમણ નકામું થાય છે અને ફરી પહેલેથી પાછું શરૂ કરવું પડે છે. અતિચાર બોલી લીધા પછીની થતી વિધિમાં જો છીંક આવે તો મોટી શાંતિના કાઉસ્સગ્ગ પહેલાં તેના અનિષ્ટ દોષના નિવારણ માટે સકલ સંઘે નીચે મુજબનો વિધિ અવશ્ય કરવો જોઈએ. તે આ પ્રમાણે-

પ્રથમ ખમાસમણ દઈને 'ઈરિયાવહી' કરવા.

ઈરિયાવહિયં સૂત્ર

ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! ઈરિયાવહિયં પડિક્કમામિ? ઈચ્છં, ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં. ૧ ઈરિયાવહિયાએ, વિરાહણાએ ૨ ગમણાગમણે ૩ પાણક્કમણે, બીયક્કમણે, હરિયક્કમણે, ઓસા ઉત્તિંગ પણગદગ મટ્ટી મક્કડા સંતાણા સંકમણે ૪ જે મે જીવા વિરાહિયા ૫ એગિંદિયા, બેઈંદિયા, તેઈંદિયા, ચઉરિંદિયા, પંચિંદિયા ૬ અભિહયા, વત્તિયા, લેસિયા, સંઘાઈયા, સંઘટ્ટિયા પરિયાવિયા, કિલામિયા, ઉદ્દવિયા, ઠાણાઓ ઠાણં સંકામિયા, જીવિયાઓ વવરોવિયા, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં ૭

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં સૂત્ર

તસ્સ ઉત્તરીકરણેણં, પાયચ્છિત્તકરણેણં, વિસોહીકરણેણં, વિસલ્લીકરણેણં, પાવાણં કમ્માણં નિગ્ઘાયણટ્ઠાએ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં.૧

★ પ્રતિક્રમણમાં 'નાસિકા ચિંતામણિ સાવધાન'ની ઘોષણા થાય છે પણ 'નાસિકા ચેતવણી સાવધાન' આ વાક્ય બોલવું જોઈએ.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિ-સંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં, આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં, ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ.૫

અહીં એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'ચંદેસુ નિમ્મલયરા' સુધી નીચે મુજબ કરવો.

કાઉસ્સગ્ગમાં ગણવાનું લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગ બોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા.

પછી 'નમો અરિહંતાણં' બોલી કાઉસ્સગ્ગ પાર્યા બાદ નીચેનું સૂત્ર બોલવું.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈં ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઇચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

પછી ખમાસમણ દેવું.

ઇચ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ મત્થએણ વંદામિ.

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! "ક્ષુદ્રોપદ્રવઓહડ્ડાવણાર્થં" કાઉસ્સગ્ગં કરું? ઇચ્છં, ક્ષુદ્રોપદ્રવઓહડ્ડાવણાર્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં.

અન્નત્થ સૂત્ર

અન્નત્થ ઊસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડ્ડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ. ૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિટ્ઠિસંચાલેહિં. ૨ એવમાઈએહિં, આગારેહિં, અભગ્ગો અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો. ૩ જાવ અરિહંતાણં, ભગવંતાણં નમુક્કારેણં ન પારેમિ. ૪ તાવ કાયં ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં, અપ્પાણં વોસિરામિ. ૫

અહીં ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ 'સાગરવરગંભીરા' સુધી નીચે મુજબ કરવો.

કાઉસ્સગ્ગમાં ગણવાનું લોગસ્સ સૂત્ર

(ચાર વાર મનમાં ગણવાનો)

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા,

પછી 'નમો અરિહંતાણં' બોલી કાઉસ્સગ્ગ પારી નીચે મુજબ થોય કહેવી. આ થોય પાંચ વાર બોલવાની છે.

સર્વે યક્ષાંબિકાદ્યા યે, વૈયાવૃત્યકરા જિને;
ક્ષુદ્રોપદ્રવસંઘાતં, તે દ્રુતં દ્રાવયંતુ નઃ. ૧

કાઉસ્સગ્ગ પારી નીચે મુજબ લોગસ્સ બોલવો.

લોગસ્સ સૂત્ર

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે;
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧
ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમઈ ચ;
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ. ૩
કુંથું અરં ચ મલ્લિં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ;
વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ. ૪
એવં મએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા;
ચઉવીસં પિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ. ૫
કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬
ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ. ૭

*

મુહપત્તીના પચાસ બોલ

'પડિલેહણ' એ પ્રાકૃત શબ્દ છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'પ્રતિલેખના' છે. એનો અર્થ ધ્યાનપૂર્વક નિરીક્ષણ કરવું એ થાય છે.

અહીંયા વસ્ત્રની પડિલેહણામાં આદ્ય પડિલેહણા મુહપત્તીની હોય છે. પછી બીજાં વસ્ત્રોની કરવાની હોય છે. મુહપત્તીના બીજાં લોકપ્રચલિત નામોમાં મ્હોપત્તી, મોપત્તી, મોમતી વગેરે છે. આ મુહપત્તી મોક્ષમાર્ગનું એક સાધન અને સાધુ જીવનનું પ્રતીક છે. આ ધર્મોપકરણ છે અને તે ક્રિયામાં અપ્રમત્ત થવા અને અહિંસા ધર્મનું પાલન કરવા ઉપયોગી છે. મુહપત્તીના ગ્રહણથી ઉત્તમ માર્ગને હું અનુસરી રહ્યો છું, એવો ભાવ પ્રગટે છે, અને ધર્માનુષ્ઠાનમાં જોડાયો છું, એવું લક્ષ્ય રહેતાં લક્ષ્ય પ્રત્યેની જાગૃતિ વધે છે. ચારિત્રના ઘડતર માટે જ્ઞાની મહર્ષિઓએ બહુ દીર્ઘ વિચાર કરી તે તે ઉપકરણો--સાધનો બતાવ્યાં છે. માટે મુહપત્તીને એક ટુકડો કે રૂમાલ જેવું બિનજરૂરી સાધન માની તેની પ્રત્યે ઉપેક્ષા કે અનાદર ભાવ ન રાખતાં શ્રદ્ધા રાખી શાસ્ત્રકથિત માર્ગ અને પરંપરાને અનુસરવું એ જ મુમુક્ષુ જીવોનું કર્તવ્ય છે.

પ્રથમ મુહપત્તીની ૨૫, તેમજ તે દ્વારા શરીરની ૨૫ પડિલેહણા-પ્રમાર્જના કરવાની છે. એ કરતી વખતે અર્થવિચારણાપૂર્વક પચાસ બોલ મનમાં બોલવાના છે, તે નીચે મુજબ છે. તેને પ્રથમ કંઠસ્થ કરી લેવા.

પચાસ બોલ

(માત્ર મુહપત્તીની ૨૫ પડિલેહણાના બોલ)

સૂત્ર, અર્થ, તત્ત્વ કરી સદ્દહું	૧
સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય પરિહરું	૩
કામરાગ, સ્નેહરાગ, દૃષ્ટિરાગ પરિહરું	૩
સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ આદરું	૩

કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ પરિહરું	૩
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદરું	૩
જ્ઞાનવિરાધના, દર્શનવિરાધના, ચારિત્રવિરાધના પરિહરું	૩
મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આદરું	૩
મનોદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું	૩
	૨૫

*

(હવે મુહપત્તી દ્વારા શરીરની ૨૫ પડિલેહણાના બોલ)

હાસ્ય, રતિ, અરતિ પરિહરું	૩
ભય, શોક, જુગુપ્સા પરિહરું	૩
કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોત લેશ્યા પરિહરું	૩
રસગારવ, રિદ્ધિગારવ, સાતાગારવ પરિહરું	૩
માયા શલ્ય, નિયાણ શલ્ય, મિથ્યાત્વ શલ્ય પરિહરું	૩
ક્રોધ, માન પરિહરું	૨
માયા, લોભ પરિહરું	૨
પૃથ્વી કાય, અપ્ કાય, તેઉ કાયની રક્ષા કરું	૩
વાયુ કાય, વનસ્પતિ કાય, ત્રસ કાયની જયણા કરું	૩
	૫૦

મુહપત્તી પડિલેહણા સાથે મનમાં ચિંતન કરવા માટે જે બોલ ગોઠવ્યા તે એટલા માટે છે કે જિનેશ્વરના શાસનમાં ઉપાદેય અને હેય (મેળવવા જેવું અને ત્યાગ કરવા જેવું) શું છે? વળી કઈ વસ્તુ પરિહરવા જેવી, આદરવા જેવી કે યતના કરવા જેવી છે? વગેરે બાબતોનો ખ્યાલ રહે, એ માટે વિચારની એક સુંદર તક પ્રાપ્ત થાય અને એમાંથી આરાધક આત્માઓમાં ત્યાગભાવ અને આરાધકભાવની માત્રામાં વૃદ્ધિ થતી રહે.

– બીજું એ કે મુહપત્તીનું પડિલેહણ એ એવી બાબત છે કે તે

જાણકાર પાસેથી શીખી લેવાય તો જ જલદી તેની રીત ખ્યાલમાં આવી જાય છે.

મુહપત્તીના બોલ સાથે ક્રમશઃ પડિલેહણ કેમ કરવું તે

(૧) પ્રથમ ઉભડક બેસો, બે હાથ બે પગની વચ્ચે રાખો, પછી મુહપત્તીની ઘડીને પૂરી ઉકેલી નાંખો, ઊભી રાખો, અસલી ધાર ઉપર રહેવી જોઈએ. આ ધારના બંને છેડાને બે હાથની આંગળીઓથી પકડી રાખો પછી દૃષ્ટિ પડિલેહણા કરો એટલે મુહપત્તી તરફ નજર નાંખો, સૂક્ષ્મ જંતુ કોઈ છે કે નહીં તે જોઈ લો, હોય તો ઉપયોગપૂર્વક બાજુમાં મૂકો, આ મુહપત્તી ઉપર નજર કરો ત્યારે મનમાં નીચેના કાળા અક્ષરથી છાપેલા શબ્દો બોલો.

સૂત્ર

શબ્દ બોલ્યાની સાથે મુહપત્તીની એક બાજુથી પડિલેહણા થઈ ગઈ.

(૨) હવે મુહપત્તીની બીજી બાજુની પડિલેહણા કરવાની છે એટલે મુહપત્તીના પડને ફેરવીને ડાબા હાથે પકડેલા છેડાને જમણા હાથમાં પકડો અને જમણા હાથે પકડાયેલો છેડો ડાબા હાથે પકડો અને મુહપત્તી સામે નજર રાખી મનમાં–

અર્થ તત્ત્વ કરી સદ્દહું,

શબ્દોને બોલો.

(આ વખતે મુહપત્તી પોતાની સામે સવળી રહેશે)

(૩) પછી મુહપત્તીના ડાબી બાજુના છેડાને જરા ઉંચો કરો અને તે છેડાને ઉંચો નીચો કરવા દ્વારા ત્રણવાર ખંખેરો અને ખંખેરતાં

સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય પરિહરું

(૪) પછી જમણા છેડાવાળો ભાગ ડાબા હાથ ઉપર મૂકો, અને ડાબા

હાથમાં રહેલા છેડાને જમણા હાથે પકડો એટલે જેવી નં. ૧ વખતે સવળી મુહપત્તી હતી તેવી સવળી થઈ જશે. પછી જમણો હાથ જરા ઉંચો કરી જમણા છેડાને ત્રણવાર ખંખેરો અને ખંખેરતાં

કામ રાગ, સ્નેહ રાગ, દૃષ્ટિ રાગ પરિહરું બોલો.

(૫) પછી જમણા હાથના છેડાને પકડી ડાબા હાથ ઉપર એવી રીતે નાંખો કે મુહપત્તી ડાબા હાથને ઢાંકી દે, પછી જમણા હાથથી મુહપત્તીને ડાબા હાથ ઉપરથી બહાર ખેંચો અને ડાબો હાથ બહાર કાઢો અને સાથે સાથે અડધી વાળેલી મુહપત્તીના બે છેડાને બે હાથથી પકડી રાખો.

(૬) પછી જમણા હાથની ટચલી અને અનામિકા વચ્ચે મુહપત્તીને ભરાવો, ટચલી અંદરના ભાગે રહે, તેની જોડેની અનામિકા એ ઉપરના ભાગે રહે, અંગૂઠો અંદરના ભાગે જ ટચલી આંગળીની બાજુમાં રહે અને બાકીની બે આંગળીઓ મધ્યમા અને તર્જની ઉપરના ભાગે અનામિકાની બાજુમાં રહે. આ રીતે રહયા પછી આંગળીઓ દ્વારા મુહપત્તીની કરચલી પાડો એટલે ચાર આંગળાના ત્રણ આંતરામાં મુહપત્તીને ભરાવો.

(૭) તે કર્યા બાદ ડાબા હાથની હથેળીને મુહપત્તી ન સ્પર્શે એ રીતે ત્રણ ટપ્પે (એક આંગળીઓ ઉપર, બીજી હથેલી ઉપર અને ત્રીજી કાંડા ઉપર) કાંડા સુધી પોતાના તરફ લઈ જાવ, અને લઈ જતી વખતે ત્રણ ટપ્પા અનુક્રમે-

સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ આદરું, એમ બોલો.

(૮) હવે ઉલટી રીતે એટલે કાંડાથી આંગળીઓના ટેરવા સુધી ત્રણ ટપ્પે પ્રમાર્જના કરતા હોય તેવો ભાવ વ્યક્ત કરવા મુહપત્તી હાથને અડાડતા જવું અને પ્રથમની જેમ દરેક ટપ્પે અનુક્રમે-

કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ પરિહરું, બોલવું.

(૯) તે પછી સુદેવ૦ વખતે જેમ કર્યું હતું તે જ પ્રમાણે આંગળીઓથી કાંડા સુધી ત્રણ ટપ્પે-

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદરું, બોલો.

(૧૦) તે પછી કુદેવ૦ વખતે કર્યું હતું તે રીતે કાંડાથી આંગળીઓ તરફ મુહપત્તી હાથને અડાડતાં જઈ ક્રમશઃ-

જ્ઞાનવિરાધના, દર્શનવિરાધના, ચારિત્રવિરાધના પરિહરું,

(૧૧) પુનઃ મુહપત્તીને સુદેવ૦ની માફક પૂર્વવત્ નીચેની ત્રણ બાબતો હૈયામાં દાખલ કરતા હોય તેવો ભાવ ધારણ કરવાપૂર્વક આંગળીઓથી કાંડા સુધી ત્રણ ટપ્પે અંદર લો અને ક્રમશઃ-

મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આદરું, બોલો.

(૧૨) હવે નીચેની ત્રણ વસ્તુઓ બહાર કાઢવાની હોવાથી મુહપત્તીને કાંડાથી આંગળીઓ તરફ ત્રણ ટપ્પે લઈ જતાં-

મનોદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું, એમ બોલો.

(અહીં ૨૫ બોલ મુહપત્તી પડિલેહણાના થયા.)

શરીર પડિલેહતી વખતે વિચારવાના ૨૫ બોલ

આ બોલ દ્વારા આભ્યન્તર પ્રમાર્જના કરવાની છે.

(૧૩) હવે આંગળામાં ભરાવેલી મુહપત્તીને એ જ ડાબા હાથના પંજા ઉપર પ્રદક્ષિણાકારે પ્રમાર્જતાં મનમાં બોલવું કે-

હાસ્ય, રતિ, અરતિ, પરિહરું,

(૧૪) પછી મુહપત્તીને જેવી રીતે જમણા હાથના આંગળાઓના આંતરામાં રાખી હતી તે જ રીતે ડાબા હાથના આંગળાઓના આંતરામાં ભરાવીને હવે જમણા હાથના પંજા ઉપર, પ્રદક્ષિણાકારે વચ્ચે અને

બંને બાજુએ પ્રમાર્જના કરો અને મનમાં બોલો કે-

ભય, શોક, દુર્ગંછા પરિહરું,

(૧૫) પછી મુહપત્તીને આંતરામાંથી કાઢી લઈ બેવડીને બેવડી જ બંને છેડાને બંને હાથથી પકડી રાખી, માથા ઉપર, વચ્ચે અને પછી ક્રમશઃ જમણી અને ડાબી બાજુએ પ્રમાર્જના કરતાં અનુક્રમે મનમાં બોલો કે-

કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા પરિહરું,

(૧૬) પછી એ જ મુહપત્તી મુખ પાસે લાવો, વચ્ચે અને જમણી, ડાબી બંને બાજુએ પ્રમાર્જના કરો અને બોલો કે-

રસગારવ, રિદ્ધિગારવ, સાતાગારવ પરિહરું,

(૧૭) પછી મુહપત્તીને છાતી ઉપર લાવી, વચ્ચે અને બંને બાજુએ ત્રણ વાર પ્રમાર્જના કરો અને બોલો કે-

માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય, મિથ્યાત્વશલ્ય પરિહરું,

(૧૮) હવે મુહપત્તીથી જમણા ખભાને પ્રમાર્જતા બોલો કે-

ક્રોધ, માન પરિહરું,

(૧૯) અને એ જ પ્રમાણે ડાબા ખભાને પ્રમાર્જતા બોલો કે-

માયા, લોભ પરિહરું,

(૨૦) પછી જમણા પગની જંઘા અને આજુબાજુના ભાગ ઉપર ચરવળાથી આજુબાજુએ પ્રમાર્જના કરતાં બોલો કે-

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાયની રક્ષા કરું,

(૨૧) પછી ડાબા પગની જંઘા, પગ અને તેના આજુબાજુના ભાગની

પૂર્વોક્ત રીતે પ્રમાર્જના કરતાં બોલો કે-

વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાયની જયણા કરું.

નોંધ : ૨૦- ૨૧ નંબરની પડિલેહણા મુહપત્તીથી પણ કરવામાં આવે છે. સાધ્વીજીની ૧૮ અને શ્રાવિકાઓની ૧૫ પડિલેહણા હોય છે.

*   *   *

પૂ. મુનિરાજ સાથે પ્રતિક્રમણ થતું હોય ત્યારે મુનિરાજોને શ્રીસંઘ સહિત ખામવાનાં ચાર ખામણાં

સૂચના- આ પુસ્તકમાં આ 'ખામણાં' આપવાની જરૂર ન હતી, પણ ક્યારેક નવદીક્ષિત મુનિરાજને શ્રીસંઘને પ્રતિક્રમણ કરાવવાનું હોય ત્યારે તેઓને આની જરૂરિયાત અવશ્ય પડે છે તેથી અહીં આપ્યાં છે.

આ ખામણાંનો વિધિ બીજી વખતના 'વંદિત્તુ' સૂત્ર પછી 'સમાપ્તખામણાં'નો વિધિ થયા બાદ તરત જ આવે છે.

સૂચના- ગુરુદેવ ચાર વખત ખામણાં ખામે ત્યારે ગુરુ કે વડીલે સભાને સૂચના કરવી કે મહાનુભાવો! ખમાસમણું સહુએ સાથે બોલીને દેવાનું છે અને અન્તનો શબ્દ 'મત્થએણ વંદામિ' અને 'મિચ્છામિ દુક્કડં' આ બે શબ્દો સહુએ ઉદાત્તનાદે એટલે કે મોટા અવાજે એક સરખી રીતે બોલવાના છે. આમ કરવાથી ઊંઘણસીની ઊંઘ ઉડી જશે, જાગૃતિ આવશે અને સહુને આનંદ થશે.

ચાર ખામણાંની ક્રિયા

પ્રથમ ખમાસમણું દેવું. ઇચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉં૦

અહીંયા પ્રથમ આદેશ માગવો-

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સંવચ્છરી ખામણાં ખામું?

પછી શિષ્ય સકલસંઘ સાથે ખમાસમણું દઈ એ જ આદેશ માગે. ગુરુ 'ખામેહ' કહે એટલે શિષ્ય 'ઇચ્છં' બોલે.

પ્રથમ ખમાસમણ સૂત્ર

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! પિ યં ચ મે જં ભે, હટ્ઠાણં, તુટ્ઠાણં, અપ્પાયંકાણં, અભગ્ગ જોગાણં, સુસીલાણં, સુવ્વયાણં, સાયરિય ઉવજ્ઝાયાણં, નાણેણં, દંસણેણં, ચરિત્તેણં, તવસા અપ્પાણં, ભાવે માણાણં, બહુસુભેણ ભે! દિવસો પોસહો સંવચ્છરિઓ વઈક્કંતો! અન્નો ય ભે! કલ્લાણેણં પજ્જુવટ્ઠિઓ, સિરસા મણસા મત્થએણ વંદામિ. ૧

પાઠ પૂરો થાય એટલે ગુરુ કે વડીલ જો હોય તો તે 'તુબ્ભે હિં સમં' (અથવા તુબ્ભહં સમ્મં) વાક્ય ઉચ્ચારે.

બીજું ખામણું

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! પુવ્વિં ચેઈઆઈ વંદિત્તા, નમંસિત્તા, તુબ્ભણ્હં પાયમૂલે વિહરમાણેણં, જે કેઇ બહુ દેવસિયા, સાહુણો દિટ્ઠા, સમાણા વા, વસમાણા વા, ગામાણુગામં દુઈજ્જમાણા વા, રાઈણિયા સંપુચ્છંતિ, ઓમરાઈણિયા વંદંતિ, અજ્જયા વંદંતિ, અજ્જિયાઓ વંદંતિ, સાવિયા વંદંતિ, સાવિયાઓ વંદંતિ, અહં પિ નિસ્સલ્લો નિક્કસાઓ તિકટ્ટુ, સિરસા મણસા મત્થએણ વંદામિ. ૨

પાઠ પૂરો થયે ગુરુ 'અહમવિ વંદાવેમિ ચેઈઆઈ' બોલે.

ત્રીજું ખામણું

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! ઉવટ્ઠિઓહં, (અબ્ભુટ્ઠિઓહં) તુબ્ભણ્હં, સંતિઅં, અહાકપ્પં વા, વત્થં વા, પડિગ્ગહં વા, કંબલં વા, પાયપુચ્છણં વા, રયહરણં વા, અક્ખરં વા, પયં વા, ગાહં વા, સિલોગં વા, સિલોગદ્ધં વા, અટ્ઠં વા, હેઉં વા, પસિણં વા, વાગરણં વા, તુબ્ભેહિં

ચિઅત્તેણં સમ્મં દિન્નં, મએ અવિણએણં પડિચ્છિઅં, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં. ૩

પાઠ પૂરો થયે ગુરુ 'આયરિય સંતિઅં' બોલે.

ચોથું ખામણું

ઈચ્છામિ ખમાસમણો! અહમપુવ્વાઈ, કયાઈ ચ મે, કિઈ કમ્માઈ, આયારમંતરે, વિણયમંતરે, સેહિઓ, સેહાવિઓ, સંગહિઓ, ઉવગ્ગહિઓ, સારિઓ, વારિઓ, ચોઈઓ, પડિચોઈઓ, ચિઅત્તા મે પડિચોયણા, (અબ્ભુટ્ઠિઓહં) ઉવટ્ઠિઓહં, તુબ્ભણ્હં તવતેયસિરિએ, ઈમાઓ ચાઉરંતસંસારકંતારાઓ, સાહટ્ટુ નિત્થરિસ્સામિ ત્તિકટ્ટુ, સિરસા મણસા મત્થએણ વંદામિ. ૪

પાઠ પૂરો થયે ગુરુ 'નિત્થારગ પારગા હોહ' બોલે, એટલે શિષ્યો 'ઈચ્છામો અણુસટ્ઠિં' બોલે. પછી ગુરુ 'સંવચ્છરિઅં' સમ્મત્તં, દેવસિઅં ભણિજ્જા' બોલે, શિષ્ય 'તહત્તિ' કહે.

ક્ષમાપના

ભૂલ તો થઈ જાય પણ થયેલી ભૂલોને ભૂલ રૂપે સમજી, એને ભૂલવા માટે જે આંખ આંસુ વહાવે છે તે જ અંતે આનંદના અંજન પામે છે પરંતુ ભૂલ કરવા છતાં જે આંખ આનંદથી હસે છે તે તો છેવટ આંસુના જ અંજન પામેને !

આખા વરસ દરમિયાન થયેલી ભૂલોને ભૂલવાનો તેમજ ભૂલોને ભૂંસવાનો પ્રયત્ન કરીએ અને અંતરમાં ક્ષમાભાવનું અંજન આંજી અલૌકિક આનંદનો આસ્વાદ અનુભવીએ એ જ સંવત્સરી મહાપર્વનો શુભ સંદેશ છે.

અતિચારમાં આવતા કેટલાક અપ્રચલિત, જરૂરી શબ્દોના અર્થો

ભૂમિકા–જે આત્માઓને શીઘ્ર આત્મકલ્યાણ કરવું છે, મોક્ષ તરફ કૂચ કરવી છે તેવા આત્માઓને હંમેશા કર્મનો ક્ષય વધુમાં વધુ અને જલદીમાં જલદી કેમ થાય એની જ ખેવના હોય છે. એ કર્મના ક્ષય માટે હંમેશા પોતાનો આત્મા રોજેરોજ સાવદ્ય વ્યાપારો કરીને અને નિવૃત્તિ–પ્રવૃત્તિ કરવામાં કયા કયા દોષો–અતિચારો લાગે છે તેની હંમેશા ગવેષણા કરતા હોય છે. એ દોષો ધ્યાન ઉપર આવતા જાય તેમ મિચ્છામિ દુક્કડં દ્વારા પ્રાયશ્ચિત પણ કરતા રહે છે. આ તો વ્યક્તિગત અને વિશિષ્ટ આત્મા માટેની વાત છે પણ સામાન્ય જનતા આ બધી વસ્તુ સમજતી હોતી નથી. ધર્મ ક્રિયા શું વસ્તુ છે તેનો વિશેષ ખ્યાલ નથી હોતો એટલે તે વ્યક્તિઓ માટે શાસ્ત્રકારોએ પોતે સંસારી જીવો ઘર, સંસાર, દુકાન, વગેરેને લગતી અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં કયાં કયાં, કેવાં કેવાં દોષો- પાપો બાંધે છે તેની સમજ આપવા માટે 'અતિચાર'નો પાઠ બનાવીને મહિનામાં બે વખત આ પાઠ પ્રતિક્રમણની ક્રિયા વખતે બોલવો એમ નક્કી કરી પાક્ષિક, ચૌમાસી અને સંવત્સરીની વિધિમાં દાખલ કરી દીધો. આ પાઠ એક જણ બોલે છે અને બાકીના સાંભળે છે. પણ ખેદની વાત એ છે કે ઘણાં જીવો અર્થ સમજાય નહીં, અને થાક્યા પાક્યા હોય એટલે અતિચારના પાઠને ધ્યાન દઈને સાંભળતા જ નથી. ઘણાં તો આરામ માટેની રિસેસ સમજે છે, ઉપેક્ષાભાવ સેવે છે. પણ તેથી અવિધિ–અવગણનાના દોષો લાગે છે, માટે છેવટે હાથ જોડીને અતિચાર સાંભળવા.

આ અતિચારમાં ગૃહસ્થાશ્રમની જે જે પ્રવૃત્તિઓની નોંધ લીધી છે

તે વીતેલા યુગની છે. વિજ્ઞાનના આ નવા યુગમાં પાપ- દોષો બાંધવાનાં અનેક નવાં કારણો ઊભાં થયાં, અને તેનું રોજ સેવન થતું હોય છે પણ એ બાબતો આ અતિચારમાં જરાપણ નથી. આજથી ૪૦- ૫૦ વરસથી લોકો જૂના નવાનો સુમેળ કરી નવા અતિચારો રચવા મને સૂચનો કરતાં રહ્યા છે. આજે ટી. વી., રેડિયો, સીનેમા, હોટલ, વ્યાપારો, કારખાનાં, પ્લેન, રેલ્વે મુસાફરી વગેરે ઘણું ઘણું બધું નવું નોંધી શકાય. ૫૦ વર્ષ પહેલાં શ્રી કુંવરજીભાઈએ નવા અતિચાર જૈનધર્મ પ્રકાશ માસિકમાં પ્રગટ કર્યા હતા એવો આછો ખ્યાલ છે. મહાવીર વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ માટે તો નવી રીતે જ અતિચાર છપાવ્યા હતા. આ અંગે અગ્રણીઓએ વિચારવું જરૂરી છે, એમાં કોઈ બીજો બાધ નથી. આ અંગે વધુ લખવાનું આ સ્થાન નથી. ભૂમિકા પૂરી કરીને હવે જરૂરી બાબત જણાવું.

હવે મુદ્દાની વાત જોઈએ

આ અતિચારમાં જૂના વખતમાં જૂની ગુજરાતીમાં પ્રસંગ માટે વપરાતા શબ્દોનો ઉપયોગ થયો છે. જો કે અત્યારે એમાંની કેટલીક વસ્તુઓ વપરાશમાં રહી નથી એટલે તેનાં નામો પણ લુપ્તપ્રાયઃ થઈ ગયાં છે, એટલે અતિચારમાં આવતા શબ્દો શું અર્થોને કહે છે અથવા કઈ વસ્તુને કહે છે તે વિદ્વાનોને પણ જલદી ન સમજાય. અત્યંત જરૂરી અજાણ્યા શબ્દોના થોડાંક અર્થ આ પુસ્તિકામાં આપવા એ અતિ જરૂરી સમજીને આપ્યા છે.

આ અતિચારમાં કેટલાક શબ્દો એવા છે કે જેનો અર્થ સમજાવવો વિદ્વાનો માટે પણ મુશ્કેલ છે છતાં જેના અર્થ સમજાય તેવા હતા તેવા શબ્દોમાંથી જરૂરી શબ્દોના જ અર્થ મર્યાદિત પ્રમાણમાં આપ્યા છે. પણ આ શબ્દોના અર્થ જોવાનું ભાગ્યેજ કોઈને મન થાય. હજુ અતિચારના બધા આલાવાના સંપૂર્ણ અર્થ જો આપવામાં આવે તો લોકો સારા

પ્રમાણમાં લાભ લઈ શકે ખરા! મને ઘણા વખતથી ઈચ્છા છે પણ લખનાર માટે મુશ્કેલી એ છે કે એમાં ૨૫-૫૦ શબ્દો એવાં આવે છે કે જેનો યથાર્થ અર્થ તરત થઈ શકે નહિ. જો કે સમય કાઢીને વર્તમાનના વિદ્વાનોએ સંપાદિત કરેલા અનેક રાસાઓ, જૂની ગુજરાતીની પદ્યરચનાઓ વગેરે પુસ્તકો જે બહાર પડી ગયાં છે એ બધાં પુસ્તકોમાં વર્તમાનના પ્રોફેસરોએ કઠિન શબ્દોના અર્થો આપ્યા છે તે તેમજ અપભ્રંશ શબ્દોના કોશો વગેરે સાથે રાખવામાં આવે તો મોટાભાગના શબ્દના અર્થનું સમાધાન મળી જાય તેવી શક્યતા ખરી, પણ એ બધું પૂરતો સમય હોય તો થઈ શકે. કાં તો વિદ્વાન સાથીદારો સાથે કામ કરનારા હોય તો બને પણ હવે મારાથી શક્ય નથી એટલે ભવિષ્યમાં કોઈ ઉપકારક આત્મા આ કાર્ય કરે તેવી વિનંતિ કરી વિરમવું જ રહ્યું!

જૈન સાહિત્ય મંદિર
પાલીતાણા, તા. ૧-૮-૯૧

યશોદેવસૂરિ

*

કોઈનો ન્યાય તોળવા બેસો ત્યારે બોલવામાં ધ્યાન રાખશો. શબ્દો એ શક્તિશાળી શસ્ત્રો છે, જેને કારણે અનેક મહાભારત સર્જાય છે. તમારી જીભને સામો માણસ ગમાર લાગે એવું તો ન જ કરજો. તમારા મોટે મોંઢે સામો માણસ નાનો લાગે તેવું તો કરતા જ નહીં. એક કઠોર શબ્દ-એક ધારદાર વાગ્બાણ કોઈના દિલને લાંબા સમય સુધી કોતર્યા કરશે અને મૂકી જશે એવી કાયમી જખ્મ.

સ્વીકારો કે બીજાઓ તમારાથી જુદા છે, જુદી રીતે વિચારે છે, જુદી રીતે વર્તે છે. થોડાક સૌમ્ય બનો અને શબ્દોથી એના ઘા રૂઝાવો. શબ્દો ફૂલ જેવા હળવા હોવા જોઈએ. શબ્દો શાંતિ પમાડે તેવા હોવા જોઈએ, જે લોકોને એકમેક સાથે જોડી આપે અને સુખનો અહેસાસ કરાવે.

શબ્દો જ્યારે શસ્ત્રો બને છે ત્યારે લોકો એકમેકનો મુકાબલો દુશ્મનની જેમ કરે છે.

[1]**સવિહુ** - સર્વને પણ, **કૂડો** - ખોટો, **વસતિ** - ઉપાશ્રયને ફરતી જગ્યા, **અણપવેસે** - યોગોદ્‌વહનાદિ ક્રિયા વડે સિદ્ધાંત ભણવામાં પ્રવેશ કર્યા વિના, **અણઉદ્ધર્યે** - કાઢ્યા વિના, **પાટી** - પોથીને વીંટવાની સુતરની પટ્ટી અથવા પોથીને બે બાજુ રાખવાનાં લાકડાંનાં પાટીયાં, **પોથી** - હાથનું લખેલું પુસ્તક, **ઠવણી** - સ્થાપનાચાર્યજી, **કવલી** - વાંસની સળીઓનું બનેલું અને પોથીના રક્ષણ માટે વીંટવાનું સાધન જે ભેજ અને ધૂળથી રક્ષણ કરે છે, [2]**દસ્તરી** - દફતર, છુટા કાગળ રાખવા માટે સાધુઓ દ્વારા હાથથી બનાવવામાં આવતું પૂંઠાનું સાધન, **વહી** - કોરી ચોપડી કે ચોપડો, **ઓલિયાં** - લખેલા કાગળનાં કે કપડાનું ટીપણું - વીંટા, જૂના વખતમાં જ્યોતિષીઓ પંચાંગરૂપે રાખતાં હતાં, **કન્હે** - પાસે, **નિહાર** - મલ વિસર્જન, **પ્રજ્ઞાપરાધે** - ઓછી સમજણને લીધે, **વિણાશ્યો** - નાશ કર્યો, **ઉવેખ્યો** - ઉપેક્ષા કરી, **અન્યથા** - સૂત્ર વિરુદ્ધ, **અનુપબૃંહણા** - ગુણની પ્રશંસા ન કરવી તે, **અધોતી** - ધોતિયા વિના, **બિંબ** - જિન પ્રતિમાને, **વાસકુંપી** - વાસક્ષેપ રાખવાનું પાત્ર, **કેલિ** - ક્રીડા, **નિવેદિયાં** - નૈવેદ્ય, **ઠવણાયરિય** - સ્થાપનાચાર્ય, **પડિવર્જ્યું** - અંગીકાર કર્યું, **ઈર્યાસમિતિ** -

---

૧. પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ શબ્દમાં ભ્રમ ઊભો થાય તેવો છે. સવિહુમાં બે શબ્દ સમજાય પણ સવિહુ એ એક જ શબ્દ સમજવાનો છે. સવિ એટલે બધું અને હુ એટલે પોતે પણ એવું નથી. જૂની ગુજરાતીનો શબ્દ છે એટલે સવિહુ-સર્વને પણ એટલે કે હુનો અર્થ પણ લેવાનો છે.

૨. અત્યારે જેને બોર્ડ કહીએ છીએ, ગુજરાતીમાં પૂંઠા કહીએ, તે પરદેશથી આવતા મશીનો દ્વારા તૈયાર થવા માંડ્યા પણ આજથી સો વર્ષ પહેલાં આ મશીનો અને બોર્ડ પણ નહોતા ત્યારે સાધુઓ જૂના કાગળો લઈને એક ઉપર એક કાગળને લહી વગેરેથી ચોંટાડતા અને જેવું જાડું પૂંઠું જોઈતું હોય તે પ્રમાણમાં કાગળો મૂકી થર જમાવતા. પછી તેને સૂકવવામાં આવતાં. તે કડક થતાં કાતરથી સરખી રીતે કાપીને પછી તેના ઉપર સુંદર કાગળ કે કપડું લગાવીને પોથીના પૂંઠા તરીકે ઉપયોગમાં લેતા હતા.

ગમનાગમનની ક્રિયા, **તૃણ** - ઘાસ, **ડગલ** - અચિત્ત માટીનાં ઢેફાં, **જીવાકુલ** - ઘણી જીવજંતુવાળી, **સાવદ્ય** - પાપવાળાં, **વિશેષતઃ** - ખાસ કરીને, **ગોગો** - નાગદેવ, **આસપાસ** - (આસ-દિશા) દિક્‌પાલ દેવ, **વિનાયક** - ગણપતિ, **વાલીનાહ** - ક્ષેત્રપાલ, **જુજુઆ** - જુદા જુદા, **આતંક**-ભય, ડર, ★**સિદ્ધવિનાયક** - પ્રસિદ્ધ ગણેશ, **જીરાઉલા** - આ જાતના મિથ્યાત્વી દેવ, **ભરડા** - એક જાતના બાવા, **લિંગિયા** - એક પ્રકારના સંન્યાસી, **દરવેશ** - ફકીર, **અજાપડવો** - આસો સુદિ એકમ, **આગર** - અગ્રણી - ખાણ, **ગાઢો ઘાવ ઘાલ્યો** - ઘણો માર માર્યો, **તાવડે** - તડકે, **સરવલાં** - જંતુ વિશેષ, **સાહતાં** - પકડતાં-ઝાલતાં, **નિર્ધ્વંસપણું** - નિર્દયતા, **થાપણમોસો** - કોઈએ મૂકેલી ચીજ પાછી ન આપવી તે, **કડકડા**-તિરસ્કારથી આંગળી પકડી ટચાકાં ફોડવાં તે, **સંબલ** - ભાતુ, **લેખે વરાંસ્યો** - હિસાબ ખોટો ગણાવ્યો, **પાસંગ** - ત્રાજવામાં મૂકાય છે તે ધડો, **કલત્ર** - ભાર્યા, **વંચી** - ઠગી, **અપરિગૃહીતાગમન** - વેશ્યાગમન, **ઈત્વરપરિગૃહીતાગમન** - થોડાં કાળ માટે રાખેલી સ્ત્રી સાથે ગમન, **ઘરઘરણાં** - નાતરૂં, પુનર્લગ્ન, **અનંગક્રીડા** - કામક્રીડા, **સુહણે** - સ્વપ્નમાં, **વિટ** - કામી માણસ, **વાસ્તુ** - ઘરવખરી, **કુપ્ય** - ત્રાંબુ-પિત્તળ વગેરે ધાતુ, **પઢિઉ** - સંભાર્યું, **અનાભોગે** - અજાણતાં, **પાઠવણી** - મોકલવાની ચીજ, **એક ગમા** - એકબાજુ, **કર્મહુંતી** - કર્મ સંબંધી, **ઓળા** - ચણાના શેકેલાં પોપટાં, **ઉંબી** - અનાજના શેકેલા ડૂંડા, **વાઘરડાં** - તદ્દન કૂણાં ચીભડાં, **ઓદન** - દહીં નાંખેલ ભાત, **કરહા** - કરા, **લગભગ વેળાએ** - સૂર્ય અસ્ત થવાના સમયે, **વાળું** - સાંજનું ભોજન, **શીરાવ્યા** - સવારનો નાસ્તો કર્યો, **રાંગણ** - રંગવાનું કામ, **લીહાલા** - કોયલાં - કોલસા, **અંગીઠા** - સગડી કે ચૂલા, **સાલહિ** - વનનો પોપટ, **ખરકર્માદિક** - ઘણી ઉગ્ર હિંસા થાય તેવાં કામો, **સંધૂક્યા** - ફૂંકીને સળગાવ્યા, **કંદર્પ લગે** - કામવાસનાથી,

★. મુંબઈમાં પ્રભાવતી રોડ ઉપર આ દેવનું મંદિર ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ છે.

વિટ ચેષ્ટા - હલકી શ્રૃંગાર ચેષ્ટા, [1]**ભક્તકથા** - ભોજન સંબંધી કથા, **તાંત** - વાત, **ઉખલ** - ખાણીયો, **મુશળ** - સાંબેલું, **નિસાહે** - છીપર, **મેલી**-એકઠાં કરી, **દાક્ષિણ્યલગે** - શરમથી, **મુખરપણા લગે** - વાચાલપણાને લીધે, **અંધોલે** - સામાન્ય સ્નાન કરતાં, **ખેલ** - બળખો, **ઝીલણે ઝીલ્યાં**-તળાવમાં નાહ્યાં, **પ્રેક્ષણક** - ગમ્મત, **સંભેડા** - કજીયાં, **હુહુ** - બોકડા, **ખાદિ** - ખ્યાતિ, **આલીવનસ્પતિ** - લીલી વનસ્પતિ, **આહટ્ટ દોહટ્ટ** - આર્ત-રૌદ્ર પ્રકારનું, **ઉજેહિ** - અજવાળું, **આભડ્યાં** - સ્પર્શ્યા, **અણપૂગ્યું**-પૂર્ણ થયા વિના, **બાહિરલાં** - બહારનાં, **લહુડાવડા** - લઘુનીતિ - વડીનીતિ કરવાની ભૂમિ, [2]**અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો** - જેમની આ જગ્યા

---

૧. ખાવાના અર્થમાં ભક્ત અને ભોજન બંને શબ્દો જણાવ્યાં છે.

૨. જૈન શાસ્ત્રકારોએ વ્યક્તિની રક્ષા માટે ખૂબ વ્યાપક અને ઊંડા ખ્યાલો કર્યાં છે. એમાં જૈન સાધુઓ માટે ખાસ ચિંતા સેવી છે. હંમેશા ક્ષેત્રપાલો - ક્ષેત્ર એટલે ધરતી, સ્થાન, પાલ એટલે રક્ષક - માલિક તે આ ક્ષેત્રપાલો ઉતરતી કક્ષાના દેવ-દેવીઓ ખાસ કરીને ઝાડ ઉપર તથા જર્જરિત - જૂનાં મકાનોમાં અને જંગલનાં ક્ષેત્રોમાં વાસો કરી રહેલા હોય છે. અથવા તો તે જગ્યાને પોતાની માલિકીની માનીને પોતાની બનાવેલી હોય છે. કઈ જગ્યા તેની માલિકીની હોય છે તે સાધુઓને ખબર હોતી નથી અને માલિકીની જગ્યા થઈ એટલે એ જગ્યાના માલિક દેવની રજા લીધા સિવાય ઝાડો કે પેશાબ કરવાનું બની ગયું તો ક્ષેત્રપાલને પોતાના જ્ઞાનથી તરત ખબર પડી જાય છે, પછી તે સાધુ ઉપર કોપાયમાન થાય છે અને શારીરિક - માનસિક વગેરે જાતજાતનાં ત્રાસો - પીડા આપવા માંડે છે. આવું અમોએ સાધુ સંસ્થામાં સારી રીતે અનુભવ્યું છે એટલે શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે કે તમો વિહાર કરતાં રસ્તામાં બેસવાના હો તો બેસતા પહેલા અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો બોલવું એટલે આ જગ્યા જે દેવની માલિકીની હોય તેઓની જગ્યા વાપરવા માટે હું રજા માગું છું. તમો રજા આપો આવો ઔપચારિક વિવેક કરવો જ જોઈએ. તે રીતે જ્યારે જ્યારે જ્યાં જ્યાં માતરૂં-સ્થંડિલ જવું હોય તો ત્યાં પણ અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો એટલે

હોય તે મને રજા આપો એમ માગણી કરવી તે, **વોસિરે** - ત્યાગ કરું છું, **નિસીહિ** - અન્ય બહારના વ્યાપારનો ત્યાગ કરું છું, **પોરિસીમાંહે** - રાત્રિને પહેલે પહોરે એટલે ત્રણ કલાક સુધી, **કાલવેળાએ** - નક્કી કરેલા સમયે, **અસૂરો લીધો** - મોડો લીધો, **સવેરો પાર્યો** - વહેલો પાર્યો, **અસૂઝતું** - ન કલ્પી શકે તેવું, **બુદ્ધે** - બુદ્ધિથી, **ટળી** - બીજે કામે ગયા, **અસુર**- ગોચરી કાળ વીત્યા પછી, **સીદાતા** - દુઃખી થતાં, **ક્ષીણ** - દુઃખી, **સંલેષણા** - અનશન, **ફેડ્યો નહીં** - અટકાવ્યો નહીં, **લેખા શુદ્ધે** - પૂરી ગણતરી પૂર્વક, **વીર્ય** - આત્મિક શક્તિ, **પઈવય** - પ્રતિવ્રત, **પ્રતિષેધ** - નિષિદ્ધ કરેલા, **ચિહું** - ચાર.

અતિચારના શબ્દાર્થ સમાપ્ત

જેની જગ્યા હોય તે મને આજ્ઞા આપે એટલે એ દેવે મને રજા આપી છે અને હું સ્વીકારૂં છું એવું સમજીને પછી સ્થંડિલ–માતરાંનો વિધિ કરવો. આથી માલિક દેવને ક્રોધ થવાનું નિમિત્ત મળશે નહિ અને સાધુ-સાધ્વીજી આ ઉપદ્રવના ત્રાસથી બચી જશે.

બીજી વાત - પ્રાસંગિક અનેકોએ અનુભવેલી વાત જણાવું કે વિહારમાં જંગલમાં જૂની કબરો દટાયેલી હોય છે, જે ઉપર ધૂળ-પથરા આદિથી ઢંકાઈ જતી હોવાથી ઉપરથી તે દેખાતી નથી અને એકાએક જંગલ જવા કે પેશાબ જવા માટે બેસી ગયા તો કબરનું પ્રેત ત્રાસ આપ્યા સિવાય રહેતું નથી. એમાંય જો કબર દેખાતી હોય ત્યારે એ કબરથી ૨૫-૩૦ ફૂટ છેટે જંગલ-પેશાબ જવાનું રાખવું. બને તો એથી પણ દૂર જવું, જો ભૂલચૂક થઈ ગઈ તો કરનારાને ભારે હેરાનગતિના ભોગ થવું પડે છે. માટે **અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો** શબ્દનો વિવેક રાખીને જવું. સ્થંડિલ-માતરૂં ગયા પછી એ ચીજ તમારી રહી નથી એટલે ત્રણવાર **વોસિરે વોસિરે** કહેવાનું પણ ભૂલવું નહિ અને એ દેવ-દેવીની મનોમન ક્ષમા માંગી લેવી.

દેવસી પ્રતિક્રમણમાં ઉપયોગી કૃતિઓ

ચૈત્યવંદન

તુજ મૂરતિને નિરખવા, મુજ નયણાં તરસે;
તુજ ગુણ ગણને બોલવા, રસનાં મુજ હરસે. ૧

કાયા અતિ આનંદ મુજ, તુજ યુગપદ ફરસે;
તો સેવક તાર્યા વિના, કહો કિમ હવે સરશે. ૨

એમ જાણીને સાહિબાએ, નેકનજર મોહે જોય;
જ્ઞાનવિમળ પ્રભુ સુનજરથી, તે શું જે નવિ હોય. ૩

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથપ્રભુનું સ્તવન

અંતરજામી સુણ અલવેસર, મહિમા ત્રિજગ તુમ્હારો રે;
સાંભળીને આવ્યો હું તીરે, જન્મ મરણ દુઃખ વારો;
સેવક અરજ કરે છે રાજ! અમને શિવસુખ આપો,
આપો આપોને મહારાજ! અમને મોક્ષસુખ આપો. ૧

સહુકોનાં મન વાંછિત પૂરો, ચિંતા સહુની ચૂરો,
એહવું બિરુદ છે રાજ તમારું, કેમ રાખો છો દૂરે. સે. ૨

સેવકને વલવલતો દેખી, મનમાં મહેર ન ધરશો,
કરુણા સાગર કેમ કહેવાશો? જો ઉપકાર ન કરશો. સે. ૩

લટપટનું હવે કામ નહિં છે, પ્રત્યક્ષ દરિસણ દીજે:
ધુંઆડે ધીજું નહિ સાહિબ! પેટ પડ્યાં પતીજે સે. ૪

શ્રી શંખેશ્વર મંડન સાહિબ, વિનતડી અવધારો,
કહે જિનહર્ષ મયા કરી મુજને, ભવસાયરથી તારો. સે. ૫

પર્યુષણનું સ્તવન

સુણજો સાજન સંત, પજુસણ આવ્યાં રે, તુમે પુન્ય કરો પુન્યવંત, ભવિક મન ભાવ્યાં રે(આંકણી.)વીર જિણેસર અતિ અલવેસર, વહાલા મારા પરમેશ્વર એમ બોલે રે; પર્વમાંહે પજુસણ મોટાં, અવર ન આવે તસ તોલે રે. પજુ. ૧ ચૌપદમાંહે જેમ કેસરી મોટો, વા. ખગમાં ગરૂડને કહીએ રે; નદીમાંહે જેમ ગંગા મોટી, નગમાં મેરૂ લહીએ રે. પજુ. ૨ ભૂપતિમાં ભરતેસર ભાખ્યો, વા. દેવમાંહે સુરઈન્દ્ર રે; તીરથમાં શેત્રુંજો દાખ્યો, ગ્રહ ગણમાં જેમ ચંદ્ર રે. પજુ. ૩ દશેરા દિવાળીને વળી હોળી, વા. અખાત્રીજ દીવાસો રે; બળેવ પ્રમુખ બહુલાં છે બીજાં, પણ નહીં મુક્તિનો વાસો રે. પજુ. ૪ તે માટે તમે અમર પળાવો, વા. અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કીજે રે, અઠ્ઠમ તપ અધિકાઈએ કરીને, નરભવ લાહો લીજે રે. પજુ. ૫ ઢોલ દદામા ભેરી નફેરી, વા. કલ્પસૂત્રને જગાવો રે; ઝાંઝરના ઝમકાર કરીને, ગોરીની ટોળી મળી આવો રે. પજુ. ૬ સોના રૂપાને ફુલડે વધાવો, વા. કલ્પસૂત્રને પૂજો રે; નવ વખાણ વિધિએ સાંભળતાં, પાપ મેવાસી ધ્રુજો રે. પજુ. ૭ એમ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરતાં, વા. બહુ જીવ જગ ઉદ્ધરીયા રે; વિબુધવિમળ વર સેવક એહથી, નવનિધિ ઋદ્ધિ સિદ્ધિ વરિયા રે. પજુસણ. તુમે. ભવિક. ૮

પર્યુષણની થોય

વરસ દિવસમાં અષાડ ચોમાસું, તેહમાં વળી ભાદરવો માસ, આઠ દિવસ અતિ ખાસ; પર્વ પજુસણ કરો ઉલ્લાસ, અઠ્ઠાઈધરનો કરવો ઉપવાસ, પોસહ લીજે ગુરુ પાસ; વડા કલ્પનો છઠ્ઠ કરીજે, તેહ તણો વખાણ સુણીજે, ચૌદ સુપન વાંચીજે, પડવેને દિન જન્મ વંચાય, ઓચ્છવ મહોચ્છવ મંગલ ગવાય, વીર જિણેસરરાય. ૧

બીજ દિને દીક્ષા અધિકાર, સાંજ સમય નિરવાણ વિચાર, વીર તણો પરિવાર, ત્રીજ દિને શ્રી પાર્શ્વ વિખ્યાત, વળી નેમિસરનો અવદાત, વળી

નવભવની વાત; ચોવીશે જિન અંતર ત્રેવીશ, આદિ જિનેશ્વર શ્રી જગદીશ, તાસ વખાણ સુણીશ, ધવલ મંગલ ગીત ગહુંલી કરીએ, વળી પ્રભાવના નિત અનુસરીએ, અટ્ઠમ તપ જય વરીએ. ૨

આઠ દિવસ લગે અમર પળાવો, તેહ તણો પડહો વજડાવો, ધ્યાન ધરમ મન ભાવો; સંવચ્છરી દિન સાર કહેવાય, સંઘ ચતુર્વિધ ભેળો થાય; બારશેં સૂત્ર સુણાય; થિરાવલી ને સામાચારી, પટ્ટાવલી પ્રમાદ નિવારી, સાંભળજો નરનારી; આગમ સૂત્રને પ્રણમીશ, કલ્પસૂત્ર શું પ્રેમ ધરીશ, શાસ્ત્ર સર્વે સુણીશ. ૩

સત્તરભેદી જિન પૂજા રચાવો, નાટક કેરાં ખેલ મચાવો, વિધિશું સ્નાત્ર ભણાવો; આડંબરશું દેહરે જઈએ, સંવચ્છરી પડિક્કમણું કરીએ, સંઘ સર્વને ખમીએ,; પારણે સાહમ્મિવચ્છલ કીજે, યથા શક્તિએ દાન જ દીજે, પુન્ય ભંડાર ભરીજે; શ્રી વિજય ક્ષેમસૂરિ ગણધાર, જસવંત સાગર ગુરુ ઉદાર, જિણંદસાગર જયકાર. ૪

*

થોય-જોડો

કલ્લાણકંદંપઢમં જિણિંદં, સંતિં તઓ નેમિજિણં મુણિંદં;
પાસં પયાસં સુગુણિક્કઠાણં, ભત્તીઈ વંદે સિરિવદ્ધમાણં. ૧
અપાર સંસાર સમુદ્દ પારં, પત્તા સિવં દિંતુ સુઈક્કસારં;
સવ્વે જિણિંદા સુરવિંદ વંદા, કલ્લાણ વલ્લીણ વિસાલકંદા ૨
નિવ્વાણ મગ્ગે વર જાણ કપ્પં, પણા સિયાસેસ કુવાઈદપ્પં;
મયં જિણાણં સરણં બુહાણં, નમામિ નિચ્ચં તિજગપ્પહાણં. ૩
કુંદિંદુ ગોક્ખીર તુસાર વન્ના, સરોજ હત્થા કમલે નિસન્ના;
વાએસિરિ પુત્થયવગ્ગ હત્થા, સુહાય સા અમ્હ સયા પસત્થા. ૪

*

વૈરાગ્યની સજ્ઝાય

તન ધન યૌવન કારમુંજી રે, કોના માત ને તાત!
કોના મંદિર માળિયાજી, જૈસી સ્વપ્નની વાત;
સોભાગી શ્રાવક! સાંભળો ધર્મ સજ્ઝાય. ૧

ફોગટ ફાંફાં મારવાજી, અંતે સગું નહીં કોય;
ઘેબર જમાઈ ખાઈ ગયો જી, વણિક કુટાયો જોય, સોભાગી. ૨

પાપ અઢાર સેવીને જી, લાવે પૈસો રે એક;
પાપના ભાગી કો નહિજી રે; ખાવાવાળા છે અનેક, સોભાગી. ૩

જીવતાં જશ લીધો નહિ જી રે, મુવા પછી શી વાત;
ચાર ઘડીનું ચાંદણુંજી રે, પછી અંધારી રાત. સોભાગી. ૪

ધન્ય તે મોટા શ્રાવકો જી રે, આણંદ ને કામદેવ;
ઘરનો બોજો છોડીને જી, વીર પ્રભુની કરે સેવ. સોભાગી. ૫

બાપ દાદા ચાલ્યા ગયાજી રે, પૂરા થયાં નહીં કામ;
કરવી દૈવની વેઠડીજી રે, શેખચલ્લી પરિણામ. સોભાગી. ૬

જો સમજે તો શાનમાંજી રે, સદ્‌ગુરુ આપે છે જ્ઞાન;
જો સુખ ચાહો મોક્ષનાંજી રે, ધર્મરત્ન કરો ધ્યાન. સોભાગી. ૭

બે પ્રતિક્રમણને અંતે બોલાતી લઘુ શાન્તિ

શાન્તિં શાન્તિ-નિશાન્તં, શાન્તં શાન્તાશિવં નમસ્કૃત્ય;
સ્તોતુઃ શાન્તિ-નિમિત્તં, મન્ત્રપદૈઃ શાન્તયે સ્તૌમિ. ॥૧॥

ઓમિતિ નિશ્ચિત-વચસે, નમો નમો ભગવતેઽર્હતે પૂજામ્;
શાન્તિ-જિનાય જયવતે, યશસ્વિને સ્વામિને દમિનામ્ ॥૨॥

સકલાતિશેષક - મહા - સંપત્તિ - સમન્વિતાય શસ્યાય;
ત્રૈલોક્ય - પૂજિતાય ચ, નમો નમઃ શાન્તિદેવાય. ॥૩॥

સર્વા - ઽમર - સુસમૂહ - સ્વામિક - સંપૂજિતાય ન જિતાય;
ભુવન - જન - પાલનોદ્યત - તમાય સતતં નમસ્તસ્મૈ. ॥૪॥

સર્વ - દુરિતૌઘનાશન - કરાય સર્વાઽશિવ - પ્રશમનાય,
દુષ્ટ - ગ્રહ - ભૂત - પિશાચ - શાકિનીનાં પ્રમથનાય. ॥૫॥

યસ્યેતિ નામ - મન્ત્ર - પ્રધાન - વાક્યોપયોગ - કૃતતોષા;
વિજયા કુરુતે જન - હિત - મિતિ ચ નુતા નમત તં શાન્તિમ્. ॥૬॥

ભવતુ નમસ્તે ભગવતિ! વિજયે! સુજયે! પરાપરૈરજિતે!
અપરાજિતે! જગત્યાં, જયતીતિ જયાવહે! ભવતિ! ॥૭॥

સર્વસ્યાપિ ચ સંઘસ્ય ભદ્ર-કલ્યાણ-મંગલ-પ્રદદે!
સાધૂનાં ચ સદા શિવ - સુતુષ્ટિ - પુષ્ટિ - પ્રદે! જીયાઃ ॥૮॥

ભવ્યાનાં કૃતસિદ્ધે!, નિર્વૃતિ - નિર્વાણ - જનનિ! સત્ત્વાનામ્;
અભય - પ્રદાન - નિરતે!, નમોઽસ્તુ સ્વસ્તિપ્રદે! તુભ્યમ્. ॥૯॥

ભક્તાનાં જન્તુનાં, શુભાવહે! નિત્યમુદ્યતે! દેવિ!,
સમ્યગ્દૃષ્ટિનાં ધૃતિ - રતિ - મતિ - બુદ્ધિ - પ્રદાનાય. ॥૧૦॥

જિન-શાસન-નિરતાનાં, શાન્તિનતાનાં ચ જગતિ જનતાનામ્;
શ્રી - સંપત્કીર્ત્તિ - યશો - વર્દ્ધનિ! જયદેવિ! વિજયસ્વ. ॥૧૧॥

સલિલા-ડનલ-વિષ-વિષધર, દુષ્ટ-ગ્રહ-રાજ-રોગ-રણ-ભયતઃ;
રાક્ષસ - રિપુ - ગણ - મારિ - ચૌરેતિ - શ્વાપદાદિભ્યઃ ॥૧૨॥

અથ રક્ષ રક્ષ સુ-શિવં, કુરુ કુરુ શાન્તિં ચ કુરુ કુરુ સદેતિ;
તુષ્ટિં કુરુ કુરુ પુષ્ટિં, કુરુ કુરુ સ્વસ્તિં ચ કુરુ કુરુ ત્વમ્. ॥૧૩॥

ભગવતિ! ગુણવતિ! શિવ-શાન્તિ-તુષ્ટિ-પુષ્ટિ-સ્વસ્તીહ કુરુ કુરુજનાનામ્,
ઓમિતિ નમો નમો હ્રાઁ હ્રીઁ હ્રૂઁ હ્રઃ યઃ ક્ષઃ હ્રીં ફૂટ્ ફૂટ્ સ્વાહાઃ. ॥૧૪॥

એવં યન્નામાક્ષર, પુરસ્સરં સંસ્તુતા જયાદેવી;
કુરુતે શાન્તિં નમતાં, નમો નમઃ શાન્તયે તસ્મૈ. ॥૧૫॥

ઈતિ પૂર્વ - સૂરિ - દર્શિત-મન્ત્ર-પદ-વિદર્ભિતઃ સ્વતઃ શાન્તેઃ;
સલિલા-ડડદિ-ભય-વિનાશી, શાન્ત્યાદિ-કરશ્ચ ભક્તિમતામ્ ॥૧૬॥

યશ્ચૈનં પઠતિ સદા, શૃણોતિ ભાવયતિ વા યથાયોગમ્;
સ હિ શાન્તિપદં યાયાત્, સૂરિઃ શ્રીમાનદેવશ્ચ ॥૧૭॥

ઉપસર્ગાઃ ક્ષયં યાન્તિ, છિદ્યન્તે વિઘ્ન વલ્લયઃ;
મનઃ પ્રસન્નતામેતિ, પૂજ્યમાને જિનેશ્વરે. ॥૧૮॥

સર્વ - મંગલ - માંગલ્યં સર્વ - કલ્યાણ - કારણમ્;
પ્રધાનં - સર્વ - ધર્માણાં, જૈનં જયતિ શાસનમ્ ॥૧૯॥

(નાડુલ નગરમાં મરકી હઠાવવા શ્રી માનદેવસૂરિજીએ આ સ્તોત્ર રચ્યું છે. એને ભણવાથી, સાંભળવાથી તથા એના વડે મંત્રેલું જળ છાંટવાથી સર્વે રોગ દૂર થયા હતા અને થાય છે, તેમજ શાન્તિ ફેલાય છે. આ સ્તોત્ર પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરેલું છે, અને તેમાં શાંતિનાથપ્રભુનું નામ મંત્રાક્ષરરૂપે છે, તેથી જયાદેવી આકર્ષાઈને કેવી રીતે શાંતિ ફેલાવે છે, તેની ખૂબીનો ચમત્કારિક રીતે વિકાસ બતાવવામાં આવ્યો છે.)

સમાપ્ત

સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ વિધિ બુક ની ઉપયોગીતા

જૈન સમાજમાં સન્માન્ય, સાહિત્યસમ્રાટ, રાષ્ટ્રસંત, આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પ્રાપ્ત, ગુરૂદેવ પ. પૂ. સાહિત્યકલારત્ન મુનિપ્રવર શ્રી યશોવિજયજી મ. સાહેબે (હાલ માં પૂ. આ. શ્રી યશોદેવસૂરીશ્વરજી મ. સા.) જૈન સમાજના આરાધક વર્ગ ને નજર સમક્ષ રાખી ને દીર્ઘ દૃષ્ટિ થી સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ ની સરલવિધિ બુકનું આયોજન કર્યુ છે, આ બુકમાં તમામ વર્ગના ભાઈઓ–બહેનો ને ધ્યાનમાં રાખીને વાંચતા જાવ અને પ્રતિક્રમણ થતું જાય. એ પ્રકાર નું સંયોજન કરવાથી ભણેલ (ધાર્મિક સૂત્રો) તથા અભણેલ વ્યકિત પણ આ પુસ્તકનો ઉપયોગ કરી સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવા દ્વારા સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરી શકે.

ખાસ તો મુંબઈ ની જનતા અને દૂર ગામડા ની પ્રજાને નજર સમક્ષ રાખી જયાં પૂ. સાધુ–સાધ્વી ભગવંતો નો યોગ ન થતો હોય ત્યા આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી બની રહે છે તેની આજે નવમી આવૃતિ બહાર પડતા તે લોકો ને કેટલી ગમી ગઈ છે તેનો સૌને ખ્યાલ આવશે.

પૂજય શ્રી નો મુંબઈના યુવા વર્ગે જે આભાર માન્યો અને જીંદગીમાં કયારેય સંવત્સરી ની એવી આરાધના ન થઈ તેવી આરાધના આપના પુસ્તક દ્વારા તથા તેમાં આપવામાં આવેલ ચિત્રો અને ખાસ કરીને બાલ–યુવા–વૃદ્ધ ત્રણેય પેઢી ને ખ્યાલ માં રાખી ચિત્રકાર્ડ દ્વારા શુદ્ધ રીતે સંપૂર્ણ કાઉસ્સગ્ગ–કાર્યોત્સર્ગ કરી સુંદર આરાધના કરવાનો યોગ બન્યો.

આ પુસ્તક હાથમા રાખવાથી પૂ. ગુરૂભગવંત અત્યારે કયું સૂત્ર બોલી રહયા છે તે દૂર બેઠેલાઓને ખ્યાલ આવે અને પૂ. ગુરૂભગવંત ની સાથે–સાથે મનમાં તે સૂત્ર બોલતા જાય તો તેનો આનંદ અનેરો આવે .

આવેલ ચિત્રો અને ખાસ કર
વિશેષે કરીને અ રાખી ચિત્રકાર્ડ દ્વારા શુદ્ધ રીતે સંપૂ બજ થવા પામ્યો છે.
ત્યાં વસતા આપના જૈ ાધના કરવાનો યોગ બન્યો. રાખી ને સંવત્સરી
પ્રતિક્રમણ કરવા દ્વારા સં ની સુંદર આરાધના
કરી આત્મકલ્યાણ કરી ાખવાથી પૂ. ગુરૂભગવંત અત્યારે
ખ્યાલ આવે અને પૂ. ગુરૂભગ

વિ. સં ૨૦૫૭ , અષાડ વદ ૫
વાલકેશ્વર–મુંબઈ.

મુનિ જયભદ્રવિજય